

RECENZIE

VELJANOVSKI, N: *MAKEDONIJA VO JUGOSLOVENSKO-BUGARSKITE ODNOSI 1944 – 1953. (MACEDÓNIA V JUHOSLOVANSKO-BULHARSKÝCH VZŤAHOCH 1944 – 1953. Skopje 1998, 297 s.*

Macedónsky autor spracoval problematiku, ktorá je dodnes nanajvýš páličivou témou nielen historografickou, ale i politickou. Predkladá analýzu vývoja vzťahov dvoch významných štátov Balkánu v dobe, v ktorej sa i vďaka nim nielenže spoluvytvárala tvár tohto regiónu na celé nasledujúce polstoročie, ale ktoré i výrazne predznamenávali konflikty budúcnosti. Každý, kto chce, resp. bude hovoriť o formovaní novej podoby polostrova v postkomunistickej ére, musí poznať aspoň základné črty vývoja bulharsko-juhoslovanských vzťahov práve v záverečných fázach druhej svetovej vojny a v tesne povojnovom období. Veljanovského práca veľmi zaujímavým spôsobom ukazuje, ako sa pohľad videný čisto macedónskou optikou môže aj v tých najzásadnejších súvislostiach líšiť od všeobecne prijímaného, hocako korektného prístupu k problematike. Zároveň poukazuje na súvislosti širšieho presahu. Obsahuje niekoľko tendencií, charakteristických i pre súčasný vývoj slovenskej historiografie. Ide predovšetkým o nové posudzovanie vlastnej národnej aktivity – ale ešte viac o jej zaradenie do širšieho než národného kontextu; v tomto prípade prinajmenej do balkánskych zložitých a viacvrstvových historických procesov. Práve na tieto súvislosti chceme upozorniť.

Ústredným problémom bulharsko-juhoslovanských vzťahov, tak charakteristicky (a doteraz) ovplyvňujúcim dokonca i tvár kontaktov medzi ostatnými balkánskymi štátmi, sa skutočne stala predovšetkým „macedónska otázka“. Prinajmenej od doby balkánskych vojen (1912 – 1913) macedónske „jablko sváru“ tvorilo najvýbušnejšiu časť balkánskeho vývoja. Až do konca druhej svetovej vojny však jej územie bolo vymedzené maximálne ako špecifický historicko-geografický región. Teraz sa jadrom konfliktov stalo novo sa vytvárajúce štátoprávne usporiadanie tejto oblasti. Problém postavenia Macedónie sa rýchlo stal i obľúbeným námetom bulharskej i juhoslovanskej marxistickej historiografie, takže množstvo produkcie k problematike je relatívne úctyhodné.

Macedónsky historik ju rozobral na pôdoryse štyroch kapitol. Ich časové vymedzenie tvorí 2. zasadanie Antifašistického výboru národného oslobodenia Juhoslávie (prijalo zásadné rozhodnutie o skonštituovaní zväzovej macedónskej republiky v rámci povojnovej Juhoslávie), budovanie nových bulharsko-juhoslovanských vzťahov v rokoch 1944 – 1948 (v tomto období prešli skutočne dynamickým vývojom od dvoch voči sebe nepriateľských štátov, keď Bulharsko okupovalo macedónsku časť bývalej kráľovskej Juhoslávie, až po pokusy vytvoriť medzi oboma krajinami nejaký typ federácie), cez prerušenie kontaktov medzi oboma krajinami po povestných zákrokoch Informbyra, následnú „studenú vojnu“ medzi nimi v r. 1949 – 1953, po nové obnovenie vzťahov oboch krajín po smrti J. V. Stalina, pričom však „macedónska otázka“ zostáva nevyriešená. V tomto rámci upozorňuje na ďalšie dôležité medzníky.

Z veľkého počtu doterajších prác o macedónskej otázke môže slovenský historik, pravda, pri odhliadnutí od viacerých nuáns, vypozerovať zhruba dva veľké prúdy i tendencie hodnotenia. Keď bulharskí historici analyzovali krátkodobé povojnové zlepšovanie vzťahov oboch štátov, viac či menej útočne dokazovali správnosť a spravodlivosť lavírujúceho bulharského postoja k otázke uznania macedónskeho národa, hraníc Macedónie i k diskutovanému a zdanlivo nádejnému návrhu povojnovej federácie (presnejšie: postoja bulharských komunistov, pre iné politické strany, napr. i pre vtedajšieho nesporného vodcu bulharskej demokratickej opozície N. Petkova, bolo samozrejým neuznávanie macedónskeho národa). Na interpretácii spleti rokovaní a často oportunistického diplomatického jazyka dobových materiálov sa brúsili ostrohy mnohých nastupujúcich historikov, ktorí hľadali dôkazy na obhajobu postoja práve

aktuálnych politických názorov. (Aj tie sa totiž v priebehu desaťročí čiastočne modifikovali). Bolo zaujímavé sledovať, ako sa v historickej argumentácii postupne strácala marxistická metodológia (nie však slovník) a proti marxistickým sa operovalo inými „historickými argumentmi“ rôznorodej kvality. Osemdesiate roky sa potom nesú v znamení len ťažko zastieranej kritiky dobovej politiky Bulharskej komunistickej strany i samotného Georgiho Dimitrova, obviňovaných z chybnnej politiky voči komplexu otázok súvisiacich s macedónskym problémom (uznanie svojbytnosti macedónskeho národa prinajmenej v hraniciach bývalej srbskej Vardarskej Macedónie, politika smerujúca k väčšej kultúrnej autonómii bulharskej, teda Pirinskej Macedónie, praktizujúca sa zhruba do r. 1948). Nové dimenzie do tejto problematiky vniesli práce 90. rokov. Z kvalitnejších autorov treba spomenúť L. Ogňanova či M. Lalkova, i v nich sa však bulharské problémy s macedónskou otázkou vysvetľujú predovšetkým nepriaznivými zahraničnopolitickými faktormi. No a niektoré z nových bulharských prác (D. Mičev) sa vyznačujú hlavne tým, že teraz už otvorene hovoria o „zrade bulharských záujmov“ (hlavne pri posudzovaní vzťahu domáceho komunistického režimu k macedónskej menšine).

Juhoslovanská produkcia to mala oveľa jednoduchšie. Po celý čas mohla totiž operovať ortodoxným marxistickým prístupom k problematike. Na jeho základe obhajovala právo na sebaurčenie macedónskeho národa, v otázke možnej federácie zastávala stanovisko vytvorenia rovnoprávných siedmich zväzových republík (t. j. so siedmou bulharskou), projekt federácie bulharsko-juhoslovanskej odmietala ako v zásade nesprávny, odporujúci zásade rovnoprávnosti všetkých zúčastnených národov a už preto ho mohla zhodnotiť ako pokrytecké lavírovanie bulharskej strany i bez hlbšieho zamýšľania sa nad možnou oprávnenosťou bulharského postoja. Pri takomto postupe sa juhoslovanským historikom oveľa jednoduchšie posudzovali i dobové postoje a politika oboch strán voči obyvateľstvu spomínanej Pirinskej Macedónie, teda tej, ktorá aj po druhej svetovej vojne zostala súčasťou Bulharska a o ktorú sa Bulharsko pred nadchádzajúcou parížskou mierovou konferenciou veľmi obávalo. Bulharskí historici mohli síce juhoslovanským dobovým postojom vyčítať agresivitu vo viacerých parciálnych otázkach, kľúčovou však zostávalo uznanie novej existencie zväzového macedónskeho štátu, založenom na svojbytnosti macedónskeho národa. A práve preto otváranie macedónskych škôl, kultúrnych inštitúcií a podobné kroky bulharskej vlády v rokoch 1944 – 1948, smerujúce k väčšej kultúrnej autonómii Pirinskej Macedónie, pozitívne postoje niektorých vedúcich bulharských komunistov k národnej politike juhoslovanskej komunistickej strany (okrem spomínaného Dimitrova krátkodobo napr. i Trajča Kostova na rozdiel napr. od zásadne antimacedónskej Coly Dragojčevovej) vytvorili pre bulharskú historiografiu dodatočný nepríjemný faktor, komplikujúci tvrdenie o bulharskej príslušnosti macedónskeho obyvateľstva. Časť bulharských historikov preto všetky prejavy macedónskej svojbytnosti na bulharskom území z rokov 1944 – 1948 pokladala – a doteraz pokladá – za zhora vyvolané, za umelú tzv. macedonizáciu bulharského obyvateľstva.

Macedónsky historik však obe uvedené produkcie v mnohom vidí oveľa odlišnejšie. Keďže nemôžeme zachádzať do detailov, zdôraznime aspoň, že jeho práca vedie ostrú polemiku predovšetkým s doterajšou bulharskou produkciou, ale značné výhrady adresuje aj produkcii juhoslovanskej. Dôrazne tvrdí, že napriek novému štátoprávnomu usporiadaniu Macedónsko v skutočnosti zostalo len objektom, o ktorý sa obe strany hašterili, „bez prihliadnutia na to, že by sa čo len jeden deň mohli prejavovať ako subjekt príslušných vzťahov“. Tento postoj sa podľa neho preniesol i do juhoslovanskej historiografie. Autor jej príkro vyčíta, že tak ako doboví juhoslovanskí politici, aj ona úlohu macedónskej problematiky marginalizovala. Nie sme úplne presvedčení, že jeho nekompromisné stanovisko má reálnu oporu v historickej skutočnosti. Zdá sa nám, že želanie je tu otcom myšlienky, faktor svojbytnosti národa jednoducho nie je totožný s reálnou historickou silou tejto svojbytnosti v tých či oných podmienkach. Nejasná tiež zostáva otázka, ako by sa v zahraničnopolitickej oblasti mal ako samostatný subjekt prejavovať jeden člen federácie (autor túto požiadavku vznáša v súvislosti s povojnovými juhoslovansko-bulharskými rokovaniami, ale aj a iných miestach).

Pre N. Veljanovského bolo nielen bulharské povojnové ponímanie macedónskej otázky šovinistické, aj jej vtedajšia juhoslovanská komunistická prezentácia je podľa neho len modifikáciou veľkosrbského záujmu (prejavujúceho sa od balkánskych vojen resp. od rozdelenia Macedónie v r.1913.) Zdôrazňuje, že práve ten stál v pozadí juhoslovanskej neochoty dôslednejšie riešiť postavenie ďalšej časti macedónskeho obyvateľstva t. j. status bulharskej Pirinskej Macedónie. Dá sa namietať, že juhoslovanský politický postoj, meniaci sa v priebehu rokovaní, reálne odhadoval svoje sily a možnosti. My by sme predovšetkým pozitívne hodnotili fakt, že jedine juhoslovanské stanovisko (či už „veľkosrbské“, alebo nie) v politickej teórii i praxi znamenalo ten zásadný krok, uvoľňujúci cestu k jednoznačnému konštituovaniu macedónskej svojbytnosti. Juhoslovanský komunistický postoj bol poznaním, že neexistuje návrat do predchádzajúceho stavu (nezdieľali ho napríklad ani mnohí poprední nekomunistickí politici tej doby). A túto realitu musel uznať aj ústredný výbor bulharských komunistov tesne pred parížskou mierovou konferenciou.

Autor na viacerých miestach zdôrazňuje predovšetkým významnosť a silu macedónskeho subjektu. Je to však otázne. (Nakoniec jednu z najzaujímavejších pasáží textu tvorí opis vlastnej aktivizácie macedónskych kultúrnych a intelektuálnych predstaviteľov v prospech macedónskej svojbytnosti v záverečných fázach vojnových mesiacov a v začiatkoch formovania macedónskej zväzovej republiky. Z nich okrem iného vysvitá i vnútorná roztrieštenosť názorov macedónskej vzdelaneckej elity na otázky teritoriálneho zaradenia či osamostatnenia sa Macedónska, na sebaurčenie a svojbytnosť, vysvitá tu i skutočnosť, že časť z nich sa naďalej považovala za Bulharov. Teda aj samotný macedónsky národnoemancipačný a národnoorganizačný proces mal svoje nejednoznačné stránky.) Na druhej strane treba autorovi priznať, že mnohé jeho postrehy o spôsobe juhoslovanského využívania macedónskych vedúcich činiteľov pri usmerňovaní vzájomných kontaktov macedónskeho obyvateľstva oboch strán hraníc sú pozoruhodné a majú svoju váhu, upozorňujú na viaceré doteraz nepoznané konkrétne metódy komunistickej taktiky upevňovania si moci, v ktorých aj toľko propagovaná národná otázka má svoje limity, resp. stáva sa len efektívnym prostriedkom niečoho iného (po konflikte s Informbyrom obviňovanie tej časti macedónskej elity, ktorá sa zasadzovala za väčšiu macedónsku autonómnosť, z probulharských stanovísk)

Hoci N. Veljanovski nezanedbáva hodnotenie medzinárodných vplyvov, najzaujímavejšie sú práve jeho pohľady na vnútorné súvislosti vývoja vzťahov medzi oboma štátmi. Chceme poďakovať dva aspekty. Autor detailne analyzoval ústavnoprávne kroky, ktorými vznikali samostatné macedónske orgány i rozhodnutia týchto orgánov formujúcich federatívnu Macedóniu. Upozorňuje, že mnohé koncepty macedónskeho postavenia, načrtnuté macedónskymi inštitúciami, sa v krátkom čase zmenili, resp. nerealizovali. Je faktom, že vrcholné macedónske mocenské orgány, vrátane Antifašistického výboru národného oslobodenia Macedónie ASNOM na rozdiel od napr. slovinského či srbského výboru, sa vytvárajú až takmer rok po povestnom II. zasadnutí AVNOJ. To všetko len podčiarkuje celkovú zložitosť macedónskeho identifikačného procesu. Pre konštituovanie samostatného postavenia Macedónie (i uznanie Macedóncov ako národa) okrem rozhodnutí ústredných orgánov, ktoré by sme mohli pokladať za istý typ rozhodnutí „zhora“, má však podľa autora zásadný význam ozbrojený boj macedónskych jednotiek Titovej armády proti bulharskej a nemeckej armáde počas vojny. Do rozbúreného mora hodnotení národnooslobodzovacieho a antifašistického boja z pera juhoslovanských historikov 80., resp. začiatku 90. rokov N. Veljanovski vstúpil veľmi razantne. Macedónsku, aj počtom pozoruhodne vysokú účasť v Titovej armáde jednoznačne charakterizuje ako národnooslobodzovací a antifašistický boj, zdôrazňuje, že v podmienkach Macedónie sú tieto znaky nedeliteľne späté a že o občianskej vojne na jej teritóriu nemožno hovoriť. Ozbrojený boj Macedóncanov vytvoril zásadné predpoklady na vzrast a vplyv „macedónskeho faktora“ v diplomatických rokovaníach, prekonal a prevážil i vplyv ich rozhádzanej politickej elity. Tu sa podľa autora skrýva jednoznačná odpoveď na stanoviská tých bul-

harských historikov, ktorí tvrdia, že vedenie Juhoslávie (juhoslovanských komunistov) sa neriadilo zásadou sebaurčenia národov, ale taktikou „postaviť (protivníka) pred hotovú vec“, a teda, že i názor o svojbytnosti Macedóncov zastávalo z čisto utilitárnych pre Juhosláviu momentálne výhodných dôvodov. Autorove argumenty treba mať na pamäti i v súvislosti s takými názormi, ktoré napr. vo významných rokovaníach bulharských vládnych predstaviteľov a Tita v rumunskej Craiove (1944) vidia čistý výmenný obchod – možnosť pôsobenia bulharskej armády na macedónskom území tentoraz už ako spojenca antifašistickej koalície za uznanie juhoslovanských nárokov na Macedóniu... – podobne sa vyjadrujú k rokovaniam Tita s Dimitrovom na Blede (1947) atď.

Druhým zaujímavým aspektom Veljanovského práce je autorova charakteristika vnútropolitického vývoja Bulharska, jeho analýza spôsobu konštituovania povojnovej bulharskej moci. V podmienkach balkánskej historickej produkcie mali a majú historické analýzy z pera historikov susedného štátu vždy zvláštnu príchuť. V tých lepších prípadoch však prinášajú podnetné impulzy. V monografii macedónskeho historika sú zaujímavé porovnávanie rozličných odtieňov postojov rôznych bulharských komunistických i nekomunistických vládnych činiteľov k macedónskemu problému i jeho názory na to, ako boli postupne ovplyvňované meniacimi sa politickými pomermi v krajine. Na viacerých úsudkoch N. Veljanovského vidno dobrú znalosť bulharskej historiografie i jej prameňov. Preto jeho zdôrazňovanie tých aspektov, ktoré bulharská historiografia naopak potláča, nepôsobí násilne.

Monografia N. Veljanovského zdôraznila veľký význam macedónskeho problému v bulharsko-juhoslovanských vzťahoch. Zároveň však upozornila, že okrem macedónskej otázky (a samotnej podoby jej riešenia) sa na ich vývoji výrazne podpísali ďalšie vonkajšie faktory, ktoré obe zúčastnené strany mohli už len ťažko výraznejšie ovplyvniť. Je to evidentné práve v období 1949 – 1953. (Spor Juhoslávie so ZSSR znamenal krach akýchkoľvek nádeji na riešenie macedónskeho problému i zlepšenie vzťahov.) Veljanovski pritom zdôrazňuje, že ani vtedajší postoj Západu sa nevyznačoval chápaním problému.) Veljanovského práca v istom zmysle podáva aj charakteristický obraz súčasného rozporuplného chápania otázok okolo zmyslu národnooslobodzovacieho a protifašistického boja v krajinách opätovne sa transformujúceho balkánskeho teritória. Je z radu tých svedectiev, ktoré ukazujú, ako mnohé zdánlivo vyriešené a už banálne otázky podliehajú reinterpretácii a svojim vážnym presahom do oblastí mimo dejepisectva pritom znovu (koľkýrát už) upozorňujú na etickú zodpovednosť historiografie pri ich objasňovaní – a to i vtedy, keď je práve pred ich presahom bezmocná. I preto je práca, venujúca sa pre nás zdánlivo odťažiteľnej problematike, zaujímavá i pre slovenského historika.

Mária Tonková

LUCAS, J.: *HITLEROVY SPECIÁLNÍ JEDNOTKY.*

Praha, Knižný klub a BARONET, Praha 1999, 304 s.

Český knižný klub, spolu s nakladateľstvom Baronet, ešte na konci roku 1999, prekladom pôvodného titulu Komando German Special Forces of World War Two, britského autora Jamesa Lucasa ponúkli čitateľskej obci ďalší z nemalého množstva čitateľsky a taktiež odborne zaujímavých titulov, zaoberajúcich sa problematikou špeciálnych vojenských činností.

Na rozdiel od doposiaľ prevažujúcej praxe, väčšinou preferujúcej problematiku amerických a britských špeciálnych jednotiek, tentoraz autor pozornosť čitateľa upriamuje iným smerom. Jej predmetom sú operácie špeciálnych jednotiek brannej moci Nemecka v rokoch 1939 až 1945, pomerne široko uplatňované v pozemných ťaženiach a rovnako tak aj na mori a vo vzduchu. V tomto zmysle problematika zahŕňa prakticky všetky hlavné oblasti spravodajského a bojového úsilia nacistického Nemecka.

Hneď na začiatku sa žiada na adresu prekladateľa aj vydavateľa poznamenať, že voľba a spôsob českého prekladu titulu nie je šťastná a skôr ako výstižne pôsobí zavádzajúco. Obsahu prezentovanej problematiky vhodnejšie zodpovedá anglická mutácia titulu, ktorému možno prisúdiť preložený ekvivalent: *Formácie nemeckých špeciálnych síl v nekonvenčných operáciách druhej svetovej vojny*.

Je taktiež namieste poznamenať, že napriek menšej frekvencii prezentovanej problematiky na českom aj slovenskom knižnom trhu nie je ani v domácom prostredí úplne neznáma. Svedčia o tom viaceré tituly, s ktorými sa mohol vnímavý čitateľ stretnúť už v minulosti.¹

Tentoraz sú predmetom pozornosti hlavne okolnosti vzniku a poznatky o pôsobení špeciálnych útvarov a jednotiek pôsobiacich v rámci nemeckej spravodajskej služby Abwehr, rišskej bezpečnostnej služby organizovanej v *RSHA*, ako aj ďalších zložiek rišskej brannej moci: *OKH* – Hlavné veliteľstvo armády; *OKM* – Hlavné velenie námorníctva a *OKL* – Hlavné velenie letectva.²

Titul *Hitlerovy špeciálne jednotky* je okrem predhovoru, úvodu a záveru rozčlenený na štyri časti: *Časť prvá* – Pozemné síly (s. 17 – 147); *Časť druhá* – Špeciálne jednotky námorníctva (s. 155 – 173); *Časť tretia* – Špeciálne jednotky Luftwaffe (s. 179 – 201); a *časť štvrtá* – Špeciálne „politické“ jednotky (s. 217 – 239) s ďalším čiastkovým delením na jednotlivé kapitoly.

Napriek skutočnosti, že autor ťažisko svojej pozornosti venuje špeciálnym jednotkám pozemných síl, členenie problematiky pôsobí nevyvážené a taktiež jednotlivé kapitoly sa riešenou problematikou zaoberajú na rôznej obsahovej a taktiež argumentačnej a informačnej úrovni.

Časť prvá – *Pozemné síly* je rozčlenená do 11 kapitol. Niektoré z nich, ako na to bude poukázané, majú rôznu a v niektorých prípadoch až kontroverznú kvalitu. (To je koniec koncov charakteristické pre celý Lucasov príspevok do riešenia problematiky, ktorá je predmetom titulu – pozn. PŠ.)

1. kapitola: *ABWEHR A ZVLÁŠTNÍ JEDNOTKA BRANDENBURG* (s. 19 – 31) na pozadí celkového postavenia Nemecka v Európe po jeho porážke v svetovej vojne 1914 – 1918 poukazuje na podmienky a proces vytvárania a profilovania nemeckej vojenskej spravodajskej služby v rokoch 1921 až 1939. Ako na to poukazuje, vojenská spravodajská služba Abwehr bola pôvodne vytvorená ako jedna zo zložiek vtedajšieho *Hlavného velenia ozbrojených síl OKW*. Jej úlohou bolo zisťovanie informácií o armádach a vojenských zámeroch štátov susediacich s Nemeckom. Lucas v tejto časti poukazuje na postupné rozširovanie pôsobenia Abwehru aj na ďalšie oblasti spravodajského záujmu Nemecka, smerujúceho k nacizmu. Nedokázal však dostatočne rozlíšiť etapu vytvárania a pôsobenia Abwehru pod vedením jeho pôvodného vedúceho, námorného kapitána Conrada Patziga, a kvalitatívne novú etapu, od 1. januára 1935 spojenú s nástupom admirála Wilhelma Canarisa ako Hitlerom favorizovaného nového vedúceho Abwehru.

V Lucasovom podaní je Abwehr viac ráz prezentovaný ako „kontrašpionážna“, teda výhradne obranná spravodajská inštitúcia. V skutočnosti však Abwehr od samého začiatku plnil predovšetkým úlohy ofenzívneho spravodajstva, a to väčšinou za hranicami Nemecka.

¹Zo staršej produkcie možno vybrať napríklad českého autora KOKOŠKU, J.: Admirál Canaris. Praha, Naše vojsko 1968 a nemeckého autora MADERA, J.: Honba za zjizvenou tváří. Praha, Naše vojsko 1964 a Hitlerovi generálové vypovídají. Praha: Orbis 1975. Medzi tituly novej produkcie určite patria: KÚHN, V.: Nemečtí parašutisté ve II. světové válce 1939 – 1945. Brno, JOTA 1995; SKORZENY, O.: Mé velitelské operace. Praha, Naše vojsko 1994...

²Hlavné velenie ozbrojených síl – OKW – Oberkommando der Wehrmacht bolo vo februári 1938 reorganizované a prevedené do priamej veliteľskej podriadenosti Hitlera. Súčasťou tejto systémovej zmeny bolo vytvorenie troch relatívne autonómnych zložiek velenia jednotlivým druhom ozbrojených síl: Hlavné veliteľstvo armády – OKH – Oberkommando der Heers; Hlavné veliteľstvo vojenského námorníctva – OKM – Oberkommando der Kriegsmarine; a Hlavné veliteľstvo vojenského letectva – OKL – Oberkommando der Luftwaffe. Abwehr disponoval svojimi úradovňami vo všetkých zložkách velenia ozbrojeným silám.

Zdôrazňovanie kontrašpionážnej funkcie Abwehru totiž môže najmä na menej informovaného čitateľa pôsobiť zavádzajúco.³

Pozoruhodnými, avšak nie novými, sú poznámky o všeobecne známej rivalite medzi W. Canarisom a ambicióznym šéfom ríšskeho bezpečnostného úradu – RSHA, R. Heydrichom. Ako je viac-menej známe, napriek paradoxným osudom obidvoch rivalov (Heydrich podľaohol 4. 6. 1942 následkom atentátu, ktorý na neho vykonala skupina československých parašutistov, a Canaris bol obvinený z účasti na sprisahaní proti Hitlerovi a nakoniec dňa 9. 4. 1945 popravený), víťazom vzájomného súperenia sa stali vedúci činitelia RSHA. V priebehu mája a júla 1944 Abwehr stratil svoju nezávislosť od RSHA a splynul s jeho organizačnými štruktúrami.⁴) Tieto skutočnosti Lucas opisuje len povrchné, a to napriek tomu, že práve pohltienie Abwehru Úradom VI RSHA malo zásadný vplyv nielen na pôsobenie nemeckých spravodajských služieb, ale aj ich výkonných špeciálnych a prieskumno-diverzných jednotiek. A práve, okrem iného, aj v týchto súvislostiach sa žiada upozorniť na viaceré nepresnosti v Lucasovej interpretácii okolností, vzťahujúcich sa na vznik a pôsobenie formácií všeobecne označovaných ako jednotky *Brandenburg*. Totiž už zo samotného pomenovania kapitoly vyplýva oprávnené očakávanie čitateľa, že bude o zmienenej problematike informovaný komplexnejšie a predovšetkým zrozumiteľnejšie. Jednotky všeobecne označované ako jednotky *Brandenburg* totiž až do septembra 1944 predstavovali hlavnú zložku špeciálnych síl nacistického Nemecka. Nie je možné zamieňať ich za výsadkové jednotky – *falschirmjäger*, spadajúce pod velenie *Luftwaffe*, ani za výsadkové jednotky zbraní SS či za skupiny frontového prieskumu, podliehajúce veleniu jednotlivých strategických a operačných zoskupení nemeckých pozemných síl. Formácie *Brandenburg* patrili výhradne do pôsobnosti II. oddelenia Abwehru – riadenie diverznej a sabotážnej činnosti na čele s plukovníkom von Lahousenom a napriek tomu, že pôsobili aj v prospech poľných armád, riadené boli vždy príslušným pracoviskom Abwehru. Práve táto skutočnosť sa v Lucasovej interpretácii problematiky na viacerých miestach stráca, čo pôsobí ako určitá dezinformácia.

K úlohám jednotiek *Brandenburg*, zostavovaných z personálu Abwehru (veliteľské funkcie), ďalej z dobrovoľníkov tzv. zahraničných Nemcov, ale aj z príslušníkov iných národností patrili predovšetkým spravodajská, prieskumná, prieskumno-diverzná a subverzná (sabotážna a teroristická) činnosť. V realizácii svojich úloh jednotky *Brandenburg*, pôsobiace väčšinou ako špeciálne

³Abwehr – nemecká vojenská spravodajská služba bola štatutárne vytvorená ako súčasť ministerstva obrany už v roku 1925 a jej prvým náčelníkom bol námorný kapitán C. Patzig. Neskôr bol Abwehr pričlenený k OKW a pod vedením admirála W. Canarisa sa stal významnou vojenskou spravodajskou službou, plniacou široké spektrum ofenzívneho aj obranného spravodajstva, psychologických operácií a taktiež diverznej a subverznej činnosti. Tomuto poslaniu zodpovedala aj vnútorná organizačná štruktúra Abwehru: náčelník: admirál W. Canaris, zástupca: generál H. Oster, I. oddelenie – Ofenzívne spravodajstvo – plukovník Pickenbrock, II. oddelenie – Riadenie diverznej a sabotážnej činnosti a psychologických operácií – plukovník von Lahousen, III. oddelenie – Riadenie obranného spravodajstva plukovník F. E. von Bentivegni. Lucas sa vo svojom podaní organizačnej štruktúry Abwehru nezmiňuje o jeho ďalších zložkách, z ktorých najdôležitejšími boli najmä: oddelenie pre riadenie spravodajstva prostredníctvom vojenských prídelencov, oddelenie Z – Centrálna kartotéka a archív a oddelenie pre riadenie špeciálneho spojenia. (Komplexná organizačná štruktúra a funkčná pôsobnosť Abwehru, pozri: MADER, J.: Hitlerovi generálové vypovedajú. Praha, Orbis 1975, s. 19 – 20 a s. 295 – 337.)

⁴RSHA – Reichssicherheitshauptamt (Ríšsky bezpečnostný úrad) bol vytvorený 27. 9. 1939, ako ústredný koordinačný orgán nemeckých spravodajských a bezpečnostných zložiek a ako taký bol jedným z dvanástich hlavných zložiek SS. Jeho prvým šéfom bol R. Heydrich. Po ňom na krátky čas prevzal vedenie RSHA osobne H. Himmler, ktorého v januári 1943 vystriedal E. Kaltenbrunner. Vnútorne členenie RSHA bolo pomerne komplikované a v princípe pozostávalo z týchto úradov: I. Úrad (dr. W. Best) sa zaoberal administratívnymi a právnymi záležitosťami; II. Úrad (dr. F. A. Six), *Weltanschauliche Forschung und Auswertung* – politická analýza a psychologická vojna; III. Úrad (O. Ohlendorf), SD Inland sa zaoberal vnútrostraníckou bezpečnostnou službou; IV. Úrad (H. Müller), *Geheime Staatspolizei* (Gestapo) plnil úlohu tajnej štátnej polície pre potieranie politickej trestnej činnosti; V. Úrad (A. Nebe), Reichskriminalpolizei (Kripo) bol radiacim úradom kriminálnej služby; VI. Úrad (1939 – 1941 H. Jost; 1941 – 1945 W. Schellenberg), *Auslandsnachrichtendienst*, zahraničná spravodajská služba SD; VII. Úrad – *Nachrichtendienst*, ktorý bol vlastne centrálnym úradom analytickej spravodajskej činnosti. V roku 1944, po odstránení W. Canarisa, bol k RSHA pričlenený aj Abwehr. (Komplexná organizačná štruktúra a funkčná pôsobnosť RSHA, pozri: GRÜNBERG, K.: Hitlerova čierná garda. Praha, Svoboda 1981, s. 144 – 178.)

prieskumno-diverzné, organizátorské alebo prepadové skupiny, v širokej miere uplatňovali nekonvenčné spôsoby vedenia bojovej činnosti. Často využívali rôzne formy ľsti, vrátane používania zbraní protivníka, jeho uniforiem a prípadne aj civilného odevu. V praxi sa tak dostávali často až za citlivú hranicu medzinárodným právom povolených pravidiel poškodzovania nepriateľa tak, ako sú vymedzené haagskymi dohovormi vojenského humanitného práva. Žiaľ, Lucasova interpretácia tejto problematiky je natoľko povrchná a nepresná, že pôsobí prinajmenšom zavádzajúco. To v ďalších kapitolách spochybňuje celkovú informačnú hodnotu a vyvoláva potrebu aspoň minimálnej exkurzie do prezentovaného problému.⁵

2. kapitola: *ZÁMINKA K VÁLCE – Operace SD v srpnu 1939* (s. 33 – 47) síce stručne, avšak primerane vyčerpávajúcim spôsobom opisuje udalosti, ktoré sa stali takpovediac spúšťacím mechanizmom pre vpád nacistického Nemecka do Poľska, často prezentovaný ako prológ svetovej vojny rokov 1939 – 1945.

Vnímavejší čitateľ v tejto kapitole zaregistruje viacero zaujímavých momentov: – po prvé, že dlhodobejšie pripravovaná kampaň SD – Sicherheitsdienst (Bezpečnostnej služby ríšskeho vodcu SS) na čele s R. Heydrichom ako operácia *HINDENBURG* nespočívala len vo všeobecne známom provokačnom teroristickom prepadaní rozhlasového vysielateľa Glivice a v jeho zneužití na zámienku pre ozbrojenú anexiu Poľska. Táto informácia je správne rozšírená o ďalšie, poukazujúce na skutočnosť, že šlo o omnoho širšiu operáciu SD, v ktorej Abwehr zohrával len nepodstatnú rolu; po druhé, Lucas poukazuje na málo známu skutočnosť, že operácia *HINDENBURG* v podstate zlyhala. Jej propagandistický cieľ – ospravedlniť nemecký vpád do Poľska – sa vlastne minul účinkom, lebo rozhlasová stanica Glivice mala len obmedzený regionálny dosah. Ale ako je známe, ani táto skutočnosť Hitlera nezastavila a dlhodobou pripravovanou anexiou Poľska sa stala realitou; nakoniec, po tretie, že pri realizácii celého zámeru, ktorý svojim ďalším reťazením vyústil do svetovej vojny, svoju úlohu zohrala aj vtedajšia politika vládnuceho režimu Poľska voči jeho nemeckému susedovi. Práve tzv. zahraniční Nemci, naverbovaní za agentov SD a taktiež Abwehru, zohrali neobyčajne dôležitú úlohu pri rýchлом ob-

⁵Jednotky Brandenburg boli vytvorené ešte pred rozpútaním 2. svetovej vojny. Na základe skúseností zo subverznej činnosti nemeckej iredendy v Československu a Poľsku v rokoch 1938 – 1939 bola 16. októbra v Brandeburgu na Havole vytvorená jednotka s krycím pomenovaním Baulehrkompanie z. b. V. 800 (Stavebná výcviková rota pre osobitné účely 800). Pôvodná jednotka pod velením kapitána von Hippela bola vytvorená prevažne s tzv. zahraničných a menšinových Nemcov a od začiatku sa vyznačovala vynikajúcim výcvikom, jazykovou spôsobilosťou jej príslušníkov a dobrou znalosťou teritória budúcich expanzií Nemecka. Pod vedením plukovníka von Lahousena (II. oddelenie Abwehru) bola táto jednotka ešte v novembri 1939 rozšírená na Baulehrbatalion z. b. V 800 (Stavebný výcvikový prápor pre osobitné úlohy 800). Po úspešných prieskumno-diverzných operáciách v nemeckých ťaženiach v Dánsku, Nórsku, Belgicku, Holandsku, Luxembursku a Francúzsku (1940) bol v októbri 1940 prápor rozšírený na Lehrregiment Brandenburg z. b. V 800 (Stavebný výcvikový pluk pre osobitné účely 800) a v novej organizačnej štruktúre nadobudol neobyčajne operačné možnosti. Pozostával z týchto, relatívne autonómne pôsobiacich formácií: 1. prápor: Fallschirmkompanie (vysadková rota), Nachrichtchenkompanie (spravodajská rota); Výcvikové stredisko Brandenburg; 2. prápor: Tropenkompanie (rota pre tropické oblasti) a ďalšie jednotky organizačného stupňa čata až rota; 3. prápor: Küstenjägerkompanie (rota pobrežných strelcov) a ďalšie jednotky organizačného stupňa čata až rota; Arabische Legion s predurčením na arabské regióny; Indische Legion s predurčením na operácie v Indii; Persische Legion s predurčením na operácie vo vtedajšom „perzskom“ priestore, a 15. Kompanie. Všetky zmienené formácie pôsobili relatívne autonómne, avšak riadené boli II. oddelením Abwehru.

So vstupom Nemecka na Balkán a do Grécka a po napadnutí Sovietskeho zväzu už v decembri 1942 bol pluk rozšírený na Divíziu Brandenburg osobitného určenia 800. Jej základné organizačné členenie bolo: prápor Nachtigal s predurčením na operácie v Sovietskom zväze; Osobitný útvar 287 s predurčením na operácie v Sovietskom zväze a v Grécku; pluk Bergman na operácie v Sovietskom zväze; prápor Roland na operácie v Sovietskom zväze; a Osobitný útvar 288 s určením na operácie v Sovietskom zväze a v Grécku. Počas pôsobenia divízie v rokoch 1942 až 1944 sa jej organizačná štruktúra viac ráz zmenila.

Všetky formácie Brandenburg riadené Abwehrom boli až do roku 1944, keď bol Abwehr pohltý RSHA, veľmi efektívnym prostriedkom na vedenie prieskumno-diverznej a subverznej činnosti. V priebehu roku 1944 bola totiž divízia osobitného určenia Brandenburg reorganizovaná na „zmiešanú divíziu Brandenburg“ určenú na protipartizánske operácie na Balkáne a už v septembri 1944 bola na priamy Hitlerov rozkaz začlenená do tankového zboru Grossdeutschland. Časť personálu formácií Brandenburg prešla na vlastnú žiadosť do špeciálnych jednotiek zbraní SS, vytváraných obersturmanführerom SS O. Skorzenym.

sadení strategicky dôležitých priestorov, objektov a zariadení, čo už v prvých hodinách bojových operácií ochromilo obranný potenciál Poľska.⁶

V interpretácii uvádzaných udalostí sa však Lucas dopúšťa zásadnej nepresnosti, keď ako účastníka vpádu do Poľska označuje aj jednotky Brandenburg. Prvá rota – Baulehrkompanie z. b. 800 (veliteľ kapitán von Hippel) totiž vznikla až 16. októbra 1939. Lucas sa na tomto mieste očividne dopúšťa omylu, keď tzv. „nemeckú rotu“ od Kampfverband Ebinghaus označuje za prvú jednotku Brandenburg. Je však skutočnosťou, že neskôr to boli práve príslušníci tejto tajnej teroristickej jednotky, z ktorej bolo vytvorené organizačné a personálne jadro budúcich formácií Brandenburg.

3. kapitola: *FÍGL, KTERÝ ZABRAL – Brandenburg v Holandsku, květen 1940* (s. 49 – 57). Hneď na začiatku kapitoly sa opakujú nepresnosti o postupnom vytváraní jednotiek Brandenburg, ktoré sa v novembri 1939 rozšírili na prápor – Baulehrbatalion z. b. 800 (Stavebný prápor pre osobitné úlohy 800), ktorý sa začal jednoznačne profilovať ako prostriedok na vedenie nekonvenčnej bojovej činnosti, riadenej II. oddelením Abwehru. V jednotlivých postupne vytváraných rotách sa začala diferencovať ich budúca teritoriálne operačná pôsobnosť a tomu zodpovedalo aj národnostné zloženie či jazyková vybavenosť príslušníkov jednotiek. Lucas v tejto kapitole viac-menej povrchno opisuje zameranie výcviku a taktiež prvé operácie jednotiek Brandenburg, predovšetkým v Dánsku, Nórsku a Holandsku. Vzhľadom na nepresnosti v interpretácii týchto operácií, si dovoľím bližšie na ne poukázať v samostatnej poznámke. Za určitý prínos je však možné považovať poukaz na praktiky aplikované riadiacimi dôstojníkmi II. oddelenia Abwehru pri voľbe operačných techník a nasadzovaní jednotiek Brandenburg. Ako je to v texte uvádzané, tí veľmi vynaliezavo využívali možnosť nejednoznačného vysvetlenia niektorých ustanovení vojenského humanitného práva. Opäť sa však dopúšťa nepresnosti, keď tvrdí, že používanie civilného odevu či uniformy armády nepriateľa neodporuje článku 23 Ženevskej konvencie (pozri s. 51). Článok 23 zmienenej konvencie totiž rieši úplne inú problematiku. Správne ide o tzv. haagske dohovory, konkrétne „Druhý diel – O nepriateľstve, Prvá kapitola – Prostriedky na poškodenie nepriateľa, obliehanie a bombardovanie“. Podstata výkladu článkov, ktoré na tomto mieste Lucas uvádza, zásadným spôsobom odporuje tomu, ako je problém interpretovaný.⁷

4. kapitola: *VERTIKÁLNÍ OBKLÍČENÍ – Eben Emael 1940* (s. 59 – 76) informuje o svojom spôsobom v histórii vojenstva unikátnej operácii, ktorej cieľom bolo ovládnutím belgického pohraničného pevnostného systému Eben Emael a strategicky dôležitých mostov cez vodné prekážky – rieku Maas a Albertov kanál v priestore Woldwezeltu, Vroenhovenu a Canne, otvoríť cestu rýchlemu prieniku nemeckej 6. armády do belgického vnútrozemia a tým vytvoriť podmienky na ovládnutie Belgicka a Holandska.

Je len na škodu vecí, že autor sa ani v tejto kapitole dostatočne neopiera o faktograficky hodnovernejšie zdroje. Viac-menej vyťahuje epizodické spomienky účastníkov tejto operácie, ktoré

⁶SD – Sicherheitsdiens der Reichsführer der SS, čiže Bezpečnostná služba ríšskeho vodcu SS, pôvodne založil R. Heydrich už v roku 1931 ako bezpečnostnú službu nacistickej strany NSDAP. V roku 1939 sa stala hlavnou spravodajskou službou pôsobiacou v rámci RSHA. V priebehu rokov 1939 – 1941 sa táto zložka RSHA pod vedením H. Josta vyprofilovala na VI. Úrad Auslandsnachrichtendienst pre zahraničnú spravodajskú službu. Hlavnými špecializovanými pracoviskami VI. Úradu boli: oddelenie VI A: organizácia spravodajskej služby SD; oddelenie VI B: západná Európa; oddelenie VI G: Sovietsky zväz a Japonsko; oddelenie VI D: Veľká Británia a USA; oddelenie VI E: stredná Európa; oddelenie VI S: – diverzná a sabotážne operácie. V roku 1941 H. Josta vystriedal W. Schellenberg, ktorý v roku 1944, po odstránení W. Canarisa, do svojho referátu prevzal aj vedenie Abwehru. (Pozri: GRÜNBERG, K.: Hitlerova černá garda. Praha, Svoboda 1981, s. 278 – 179.)

⁷Článok 23 haagskych dohovorov v kapitole o prostriedkoch na poškodzovanie nepriateľa v písmene f) zakazuje „zneužívať vlajku parlamentára, národnú vlajku alebo vojenské insígnie a uniformu nepriateľa, ako aj rozlišovacie znaky Ženevskeho dohovoru“. V nasledujúcom 24 článku sa však ďalej uvádza: „Je dovolené používať vojnovú leť a prostriedky potrebné na získanie informácií o nepriateľovi a teréne.“ (Pozri: BEISBACHEROVÁ, D.: Vojenské humanitné právo – Haagske dohovory v systéme medzinárodného humanitného práva. Bratislava, MO SR 1998, 21 s.)

zostavuje podľa svojho vlastného zámeru, čím túto výnimočnú operáciu odsudzuje na to, čo si určite nezaslужuje.

Podľa nepochybne hodnovernejších zdrojov, na vykonanie operácie bol zo zostavy 1. výsadkového pluku, 7. výsadkovej divízie vyčlenený úderný oddiel pozostávajúci z jednej zosilnenej výsadkovej roty, ženijnej výsadkovej čaty (ktorá nakoniec pevnosť obsadila), dopravnej skupiny lietadiel JU-52 a 40 nákladných klzákov DFS 230 s pilotmi a potrebným pozemným personálom.

Operácia bola pripravená v podmienkach maximálneho utajenia a uskutočnená v skorých ranných hodinách 10. mája 1940 ako úvodná fáza plánu *FALL GELB* a trvala do 11. mája, keď o 08,30 hod, jej veliteľ odovzdal pevnosť Eben Emael do rúk veliteľa 151. pešieho pluku, postupujúceho v prvom slede útočiacich nemeckých vojsk.

Iný britský autor W. M. Mc Raven na adresu jej hodnotenia uvádza, že: „... kluzákový útok na Eben Emael byl jedním z nejrozhodnějších vítězství v dějinách speciálních operací“⁸. Túto skutočnosť Lucas očividne nedoceníl.

5. kapitola: *ZÁSAH V TÝLU – Brandenburg v Belgii: květen – červen 1940* (s. 77 – 81) sa vracia k nasadeniu operačnej jednotky tentoraz už pluku Brandenburg na ovládnutie hydrotechnických zariadení na rieke Yser pri meste Nieuport. Napriek tomu, že táto kapitolka neobsahuje ani päť stránok, poskytuje zaujímavé a svojim dosahom vôbec nie nepodstatné informácie, ktoré pravdepodobne oslovia len odborne vnímavějšího čitateľa.

Úspešná operácia dvanásťčlennej skupiny pod velením poručíka Graberta, uskutočnená v uniformách belgickej armády 27. mája 1940 – mala pre nemeckú kampaň v Belgicku svoj nemalý význam. Podľa názoru vojenských historikov bol totiž Hitler presvedčený, že anglo-francúzske sily je potrebné zničiť už v Belgicku a severnom Francúzsku, aby tak bol vytvorený dojem, že hlavný smer nemeckého úderu bude vedený cez Holandsko zo severu na juh. Na tento účel sa nemecké velenie usilovalo do Belgicka prisunúť v čo najkratšom čase dva tankové zbory: 39. a 16., generálov Schmidta a Hoepnera. Možné zaplavenie nížinatej nieuportskej oblasti však predstavovalo nebezpečenstvo pre úspech zamýšľaného manévru nemeckých vojsk v Belgicku. Zdá sa, že práve úspešná operácia špeciálnej skupiny poručíka Graberta ovládnutím hydrotechnických zariadení na rieke Yser takejto situácii zabránila. Škoda, že Lucas sa namiesto seriózneho rozboru opäť obmedzuje len na epizodický opis tejto pozoruhodnej operácie.

6. kapitola: *BARBAROSA – Jednotky Brandenburg v počátečních fázích války proti Sovětskému svazu, 1941* (s. 83 – 88). Hneď na začiatku sa žiada poznamenať, že vzhľadom na rozsah, čo do množstva aj významu plnených úloh, najmä spravodajských, prieskumno-diverzných a subverzných a operácií uskutočňovaných jednotkami Lehrregiment Brandenburg z. b. 800 na začiatku vojny proti Sovietskému zväzu v roku 1941, Lucas túto problematiku rieši nedostatočne. Zmienovaný autor sa v podstate obmedzuje len na obsadenie akéhosi bližšie neidentifikovaného mosta, k čomu malo dôjsť niekedy v dňoch 26. – 27. júna. Prítom práve operácie uskutočňované jednotkami Brandenburg boli pre ne nielen významné, ale aj najcharakteristickejšie a pravdepodobne aj najúspešnejšie. (Pozri: Prehľad hlavných činností formácií Brandenburg.)

Do prvej skupiny úloh patrila rozsiahla prieskumno-diverzná činnosť, uskutočňovaná operačnými skupinami jednotiek Brandenburg. Ich príslušníci, často v uniformách vtedajšej Červenej armády, svojimi akciami vyvolávali paniku medzi ustupujúcimi sovietskymi vojskami a obyvateľstvom, narušovali velenie a riadenie vojsk a ich presuny, ničili telekomunikačné zariadenia a energetické zdroje, miesta velenia a zariadenia logistickej podpory bojujúcich vojsk a prítom plnili aj úlohy operačného prieskumu.

⁸Mc RAVEN, W. H.: Speciální operace. Brno, BOOKS – JOTA MILITARY 1999, 59 s. Ďalšie kvalifikované informácie o klzákovej operácii na Eben Emael, pozri: KÜHN, V.: Němečtí parašutisté ve II. světové válce. Brno, BOOKS – JOTA MILITARY 1995.

Inou špecifickou formou činnosti bolo likvidovanie veliteľov, vytváranie neprehľadných situácií a čo najväčšej paniky, čo nemalo len praktický, ale aj značný psychologický význam.

Ďalšiu skupinu úloh predstavovala rôznorodá organizátorská a subverzná činnosť, väčšinou vykonávaná v hĺbke, neraz až strategického tylového priestoru. V takýchto prípadoch bolo hlavnou formou činnosti operačných jednotiek Brandenburg vyhľadávanie odporcov sovietskeho režimu, ich organizovanie do bojových oddielov a ich využívanie v širších protisovietskych operáciách, vrátane pokusov o vyvolanie masívnych povstaleckých akcií. To bolo charakteristické najmä na území tzv. pobaltských republík: Litvy, Estónska a Lotyšska, na Ukrajine a na Kaukaze.

Neskôr boli jednotky Brandenburg dopĺňané o spolupracovníkov z naverbovaného miestneho obyvateľstva a s väčšími alebo menšími úspechmi nasadzované do protipartizánskych operácií. (Pozri: Prehľad hlavných činností formácií Brandenburg.)

Od začiatku nemeckého útoku proti Sovietskemu zväzu boli všetky formy bojových aktivít jednotiek Brandenburg uskutočňované prakticky v celej šírke bojovej činnosti s dôrazom na smery hlavného úsilia skupín armád Sever, Stred a Juh. Túto skutočnosť Lucas takmer prehliada.

7. kapitola: *HLUBOKÝ PRŮNIK – Jednotky Brandenburg v Afrike a parašutistický ženijní prapor v Tunisu* (s. 89 – 105). Autor tu spája viacero od seba nezávislých operácií. Z nich minimálne dve je možné považovať za charakteristické:

Prvou sú prieskumné misie operačných skupín 2. práporu, pluku Brandenburg, presnejšie povedané misie Arabische legion a Tropa Kompanie, ktoré Lucas nazýva Afrikakompanie. Ich hlavnou úlohou bolo získať informácie potrebné pre uskutočňovanie diverzných akcií proti zásobovacím trasám britského expedičného zboru, operujúceho v severnej Afrike, a taktiež infiltrácia agentov Abwehru do Káhiry.

Autorovi sa podarilo poukázať na paradox sprevádzajúci špeciálne operácie pomerne často. Totiž na to, že ak stanovená úloha nezodpovedá reálnej situácii a možnostiam, aj úspešne uskutočnená operácia môže pôsobiť skôr kontraproduktívne ako pozitívne.

Druhým prípadom sú viac-menej neúspešné taktické vzdušné výsadky a hlboké výpady jednotiek vyčlenených na tento účel generálom Studentom zo 7. výsadkovej divízie. V tomto prípade Lucas opomenul zdôrazniť, že tieto operácie už neboli súčasťou bojového úsilia jednotiek Brandenburg. Správne tu však poukazuje na skutočnosť, že v čase, keď sa Rommelov Afríkorps ocitol na pokraji kolapsu, sporadické operácie jednotiek Brandenburg a ďalších boli vopred odsúdené do roly „vojakov na stratených vartách“.

8. kapitola: *SKORZENY – Akce na záchranu Mussoliniho* (s. 107 – 109). Ak pripustíme, že Lucas z rôznych dôvodov nedocenil úlohu jednotiek určených na plnenie špeciálnych úloh v kapitole o ich operáciách na začiatku vojny so Sovietskym zväzom, tak v prípade 8. kapitoly to platí dvojnásobne, a to hneď z viacerých dôvodov.

Predovšetkým, napriek určitej kontroverznosti operácie *DUB*, ako sa táto operácia na oslobodenie B. Mussoliniho, internovaného vo vysokohorskom hoteli L'Albergo Campo Imperatore vo výške 2 212 metrov na hore Gran Sasso, nazývala, z vojenského hľadiska predstavuje neoddiskutovateľné majstrovstvo. Stala sa dokonca akousi modelovou situáciou pre typ operácií zameraných na oslobodzovanie internovaných zajatcov, rukojemníkov či významných osobností. Je to určitý prototyp špeciálnych operácií, ktoré sú založené na požadovanom stupni utajenia, momente prevrpenia a rýchlosti, s cieľom zabezpečiť relatívnu prevahu malej skupiny útočníkov nad početne silnejšími obrancami a ktoré sú okrem taktickej dokonalosti založené aj na morálnych kvalitách, rozhodnosti, smelosti velenia a odvahe každého jednotlivca.

Po druhé, z politického hľadiska osobne Hitler tejto operácii prisudzoval mimoriadny význam. Okrem iného svedčí o tom aj záznam zo stretnutia Hitlera so Skorzenym z 23. júla 1943, v ktorom sa uvádza: „Mám pro Vás posláni nejvyšší důležitosti ....Mussolini musí být

zachráně, a to rychle, neboť jej vydají Spojencům. Pověřuji Vás tímto posláním: jeho úspěšný výsledek bude mít nevýslovný vliv na vývoj příštích vojenských operací.⁹

Nakoniec, z hľadiska obsahu titulu, význam operácie DUB uskutočnenej 12. septembra 1943 spočíva určite aj v tom, že znamená určitý prelom v profilovaní špeciálnych jednotiek nemeckých pozemných síl. Totiž práve po tejto operácii Skorzenyho Jagdverbande 502, vytvorenej z práporu zbraní SS Oranienburg, dostala mandát prvej priority. Ako špeciálna zložka podriadená VI. Úradu S (oddeleniu pre diverzie a sabotážne operácie) RSHA postupne Jagdverbande 502. Nahrádzal a dovtedy favorizovanú 800. divíziu osobitného určenia Brandenburg.

Už z týchto dôvodov necelé tri stránky, ktoré Lucas tejto problematike, v porovnaní s inými, menej významnými udalosťami, venuje, pôsobia prinajmenšom nevyvážené.¹⁰

9. kapitola: *EXCIZE – Útok paradesantního praporu SS proti Titovu hlavnému stanu, 1944* (s. 111 – 135). Úvod kapitoly viac-menej zjednodušene informuje o situácii v Národoslobodovacej armáde Juhoslávie a taktiež o vojensko-politickej situácii na Balkáne. Lucas poukazuje na skutočnosť, že partizánska armáda maršala Tita už od roku 1942 na seba viazala značné nemecké sily, ktoré chýbali najmä na východnom fronte. V snahe Titovu armádu paralyzovať, nemecké velenie pripravilo v máji 1944 v poradí už šiestu protipartizánsku ofenzívu, ktorej súčasťou bola aj kombinovaná vzdušná výsadková operácia RÖSSELSPRUNG, čiže Tah jazdcom.

Ako na to Lucas poukazuje, v operácii RÖSSELSPRUNG dôležitú úlohu plnil Parašutistický prápor zbraní SS č. 500. Jeho jednotky organizované do účelových úderných a prepadových skupín sa po kombinovanom klzákovom a padákovom vzdušnom výsadku neďaleko mesta Drvar mali zmocniť Titovho hlavného štábu a jeho samotného zajať, alebo fyzicky zlikvidovať. Ďalšie prepadové oddiely sa mali zmocniť členov britskej, sovietskej a americkej vojenskej misie, ktoré pôsobili pri Titovom štábe.

Za určitý prínos je možné s určitosťou považovať sprístupnenie Armádneho rozkazu 21. 5. 1944 (pozri s. 115 – 117). Autenticky čitateľovi približuje ciele operácie a úlohy jednotlivých formácií, zúčastňujúcich sa na tejto operácii, ktorej nemecké velenie prisudzovalo neobyčajný význam. Žiaľ, ani v tomto prípade Lucas neponúka serióznejšiu analýzu. Opäť sa uchýľuje ku kompilácii viacerých epizód, z ktorých niektoré s operáciou RÖSSELSPRUNG súvisia len okrajovo. Okrem toho viaceré nepresnosti poukazujú nielen na povrchné spracovanie problematiky, ale aj na neznalosť či nesprávny preklad pôvodného anglického textu.

Napríklad v súvislosti s charakteristikou Parašutistického práporu zbraní SS uvádza, že „dúštojníci od četaře výše byli profesionálními příslušníky jednotek SS“. Aj laikovi je známe, že čatár nie je dôstojníkom a že medzi SS Unterscharführerom, čiže ekvivalentom Unteroffiziera Wehrmachtu (čatárom) aj v zbraňach SS figurovali ešte hodnosti, svojím charakterom zodpovedajúce práporčíckemu zboru (pozri s. 118).¹¹

O dve stránky ďalej Lucas píše: „Otto Skorzeny, nový a razantný veliteľ tajných služieb, byl s to získat během několika hodin po příjezdu do Jugoslávie z místních zdrojů přesné informace o nadcházející operaci“ (pozri s. 121). V skutočnosti Skorzeny nikdy nebol veliteľom tajných služieb. Na vrchole svojej kariéry pôsobil vo funkcii náčelníka Sekcie Amt VI S pre diverziu a sabotážnu činnosť a v tejto funkcii bol priamo podriadený náčelníkovi úradu zahraničného politického spravodajstva RSHA – Amt VI. Waltherovi Schelenbergovi. Do jeho pôsobnosti už od apríla 1943 patrila aj príprava agentov a riadenie činnosti špeciálnych jednotiek zbraní SS, ktoré postupne nahrádzali formácie 800. divízie osobitného určenia Brandenburg.

⁹Podľa „Mussolini Event“, Foreign Military Studies, National Archives RG 338, pozri: Mc RAVEN, W. H.: Špeciálne operácie. Brno, BOOKS – JOTA MILITARY 1999, 171 s.

¹⁰Vyčerpávajúce analýzy operácie DUB, pozri: Mc RAVEN, W. H.: Špeciálne operácie, Brno, BOOKS – JOTA MILITARY 1999, s. 164 – 200 ; SKORZENY, O.: Mé velitel'ské operace. Praha, Naše vojsko 1994, s. 177 – 218.

¹¹Ide o tieto hodnosti: SS Unterscharführer (čatár); SS Scharführer (rotný); SS Oberscharführer (práporčík); SS Hauptscharführer (podporučík)...

Takýchto nepresností sa v Lucasovej interpretácii operácie RÖSSELSPRUNG vyskytuje viac. Nezostáva nič rozumnejšie, ako Lucasa konfrontovať s inými autormi, najmä s juhoslovanským autorom titulu Operácia RÖSSELSPRUNG M. Sattlerom.¹²

10. kapitola: *NEČEKANÁ OFENZÍVA – Speciální jednotky v Ardenách, prosinec 1944* (s. 137 – 146). Už začiatok kapitoly nepôsobí vierohodne. Lucas tu totiž píše: „V prosinci 1944 zahájila německá armáda ofenzívu, které se zúčastnily tři speciální vojenské oddíly ..., ... brandeburská, paradesantní a některé z vlastních Skorzenyho jednotek“ (pozri s. 137). Autor tohto tvrdenia pozabudol, že všetky formácie niekdajšej 800. divízie osobitného určenia Brandenburg boli vyňaté z podriadenosti Abwehru a už v septembri 1944 boli začlenené do divízie zbraní SS Grossdeutschland, čím divízia Brandenburg zanikla. Len časť jej príslušníkov na vlastnú žiadosť vstúpila do Skorzenyho formácií, ktoré v tomto období definitívne prevzali všetky úlohy patriace do sféry tzv. špeciálnych operácií.

Na ďalších stránkach Lucas uvádza celkom prehľadne ciele, spôsob realizácie, priebeh a výsledky nemeckého protiúderu v Ardenách, ktorý tu predstavuje ako operáciu HLIADKA NA RÝNĚ. Zabúda však uviesť, že v rámci tejto vševojskovej svojím charakterom útočnej operácie – protiúderu, Skorzeny osobne poverený Hitlerom plnil špeciálne úlohy operácie GREIF. Pritom práve táto operácia má priamu väzbu na to, čo sa očakáva od názvu titulu.

Cieľom operácie GREIF, uskutočnenej pod osobným velením O. Skorzenyho špeciálnou brigádou zbraní SS – Panzer Brigade 150, totiž bolo:

- plniť úlohy prieskumu v taktickej a operačnej hĺbke amerických vojsk;
- zasadením špeciálnych prieskumno-diverzných skupín, anglicky hovoriacich vojakov v amerických uniformách, ktoré mali oblečené na uniformách nemeckej armády, narušovať velenie a riadenie vojsk, ich presuny a plánovitú činnosť a rovnako tak logistickú podporu bojujúcich vojsk;
- vyčlenenými prieskumno-diverznými skupinami, taktiež pôsobiacimi v amerických uniformách, obsadzovať a ničiť komunikačné uzly, regulačné miesta a iné zariadenia, umožňujúce presuny a manéver vojsk;
- zasadením úderných tankových skupín, pôsobiacich v rýchlom tempe, a na samostatných smeroch obsadiť dôležité mosty cez rieku Maas a tým vytvoriť podmienky na rýchly postup hlavných síl protiúderného zoskupenia: 6. tankovej armády generála S. Dietricha a 5. tankovej armády generála H. von Manteuffelda až k Antverpám.

Panzer Brigade 150 O. Skorzenyho mala spolu s výsadkovým práporom plukovníka von der Heydteho, vysadeným do tyla amerických vojsk v čiastkovej operácii STÖSSER, vytvoriť podmienky na splnenie strategického cieľa nemeckého protiúderu v Ardenách, ktorým bolo odsadenie prístavu Antverpy a oddelenie amerických vojsk od vojsk anglo-kanadských.

Historicky aj faktograficky spornými zostávajú údajné úlohy nemeckých diverzantov pôsobiacich v amerických uniformách, zameraných na fyzickú likvidáciu hlavného veliteľa vojsk západných spojencov generála D. Eisenhowera a niektorých ďalších významných spojencových veliteľov.¹³

¹²Pozri: SATTLER, M.: Operácia „RÖSSELSPRUNG“. Bratislava, PRAVDA 1980.

¹³Na margo nemeckého protiúderu v Ardenách O. Skorzeny poznamenáva: „Operace GREIF, kterou mě Hitler pověřil, měla co nejvíce posilnit moment překvapení. K tomuto účelu jsem dostal k dispozici zvláštní jednotku nazývanou Panzer brigade 150. Měl jsem dva jasne vytyčené úkoly:

1. Tanková brigáda měla projít průchodem, který pro ni připraví 6 tanková armáda Seppa Dietricha, převzít iniciativu na čele a obsadit mosty Huy, Amay a Engis, vedoucí přes řeku Maas, mezi Namurem a Lutychem. Mosty měly být obsazené bez poškození, protože měly potom umožnit proniknutí našich tanků k Antverpám. Cestou k Maase měli naši důstojníci a mužstvo mít na sobě americké uniformy, a až potom, po dobytí Maasy své vlastní, německé.

2. Malé skupiny, taktéž v amerických uniformách, měli infiltrovat nepřátelskými liniemi, provést rekognoskaci terénu, ničit telefonní vedení, vydávat falešné rozkazy a způsobit všeobecný zmatek v řadách nepřítel. Tyto jednotky měly nařízeno použít svoje zbraně jen v nejkrajnějších případech a jedině v německé uniformě.“

Pozri: SKORZENY, O.: Mé velitelské operace. Praha, Naše vojsko 1994, 252 s.

Tieto zásadné skutočnosti Lucas na škodu veci prehliada alebo menej podstatnými informáciami zahmlieva.

Napríklad na s. 140 s. píše: „Z konečného složení Panzer Brigade 150 musela Skorzenyho pořádně bolet hlava. Byla to slátanina pěchoty a obrněných jednotek – armády, SS a Luftwaffe.“ Je na počudovanie, že autor tohto tvrdenia nevezal na vedomie skutočnosť, že Skorzeny si zloženie Panzer Brigade 150 určoval sám, a to s prihliadnutím na účel, na aký bola táto formácia vytvorená. Skorzenyho pochybnosti vyplývali z úplne iných príčin. Boli to predovšetkým protirečenia medzi očakávanou a skutočnou jazykovou pripravenosťou Nemcov, ktorí mali pôsobiť ako americkí vojaci, v opatreniach na utajenie operácie, v skutočnom stave bojovej techniky, ktorá mala vyvolať dojem, že ide o techniku používanú v americkej armáde a ďalšie.

Je taktiež na škodu veci, že Lucas sa v súvislosti s nemeckým protiúderom v Ardenách dôslednejšie nezaobrá osobitostami operácie GREIF – plánovanej a realizovanej s určitou mierou autonómnosti od celkového úsilia protiúderu. Pritom práve tieto osobitosti predstavujú podstatu problematiky, ponúkanej názvom titulu. Ide napríklad o také osobitosti, akými sa mala stať psychóza údajnej snahy o fyzickú likvidáciu D. Eisenhewera a ďalších vysokých amerických veliteľov skupinami diverzantov, medzinárodno-právne aspekty uplatňovania praxe vojenskej ľsti používaním uniforiem nepriateľa, masaker amerických zajatcov a belgických civilných občanov v Halmedách a ďalšie. Je totiž pozoruhodným historickým paradoxom, že pokiaľ sa to dotýka operácie GREIF, jej medzinárodne právne aspekty zostali v „patovej situácii“. Spochybené boli dokonca aj rozsudky smrti vykonané Američanmi na viacerých príslušníkoch Skorzenyho jednotiek po tom, čo sa dostali do zajatia v amerických uniformách.

Určitú výnimočnosť operácie GREIF potvrdzuje aj fakt, že jej analýza sa stala súčasťou výučby dôstojníkov americkej armády v pechotnej škole vo Fort Benningu (Georgia).¹⁴

11. kapitola: *KONEC SPECIÁLNIČ JEDNOTEK* (s. 147 – 153). Táto kapitola sa len veľmi sporadicky zaoberá záverečnými operáciami, vykonávanými Skorzenyho účelovo vytváranými „jagdverbandami“ v Rumunsku, na Ukrajine a v Bielorusku. Ako na to Lucas poukazuje, tieto operácie mali charakter prieskumno-diverznej a subverznej činnosti. Ich hlavným cieľom bolo spomaľovanie postupu sovietskych vojsk a vytváranie podmienok na odchod vlastných vojsk z priestorov, kde im hrozilo obkľúčenie.

Medzi týmito operáciami celkom určite chýba operácia *PANZERFAUST*, uskutočnená v októbri 1944 v Budapešti. Jej cieľom, predovšetkým vojensko-politickým, bolo izolovať vládu admirála Horthyho od možnosti vystúpenia zo spojeneckého zväzku s Nemeckom a zabrániť tak Maďarsku pridať sa k vojensko-politickému úsiliu Sovietskeho zväzu tak, ako sa to stalo v Rumunsku a Bulharsku.¹⁵

Okrem uvedených aktivít nekonvenčnej bojovej činnosti prieskumne diverzného a subverzného charakteru sa jednotky Skorzenyho jagdverdbánd, pôsobiace na všetkých smeroch strategického úsilia nemeckých vojsk, zúčastňovali aj na mnohých protipartizánskych operáciách v krajinách okupovaných Nemeckom alebo spravovaných kolaborantskými režimami.¹⁶

Ako na to Lucas poukazuje, Skorzenyho jagdverdbandy svoj definitívny koniec našli v úporných bojoch o prístupy k Berlínu, predovšetkým v priestore Schwedet nad Odrou.

Na záver prvej časti je namieste poznamenať, že podobne ako formácie Abwehru, označované ako jednotky Brandenburg, aj Skorzenyho špeciálne jednotky zbraní SS spadajúce do

¹⁴Tamtiež, s. 251 – 273.

¹⁵Tamtiež, s. 232 – 250.

¹⁶Jedna z takýchto protipartizánskych operácií sa udiala v apríli 1945 aj na slovensko-moravskom pomedzí, v priestore Vizovickej vrchoviny a Moravsko-sliezskych Beskyd. Jej cieľom bolo zničenie partizánskych jednotiek, operujúcich pod velením 1. partizánskej brigády J. Žižku. Brigádu sa zničiť nepodarilo, avšak výsledkom bolo vypálenie a zničenie obce Ploštín (19. 4. 1945).

referátu RSHA autor titulu Hitlerovy speciální jednotky čitateľovi približuje len povrchno bez seriózejšej analýzy tejto u nás doposiaľ menej známej problematiky.

Část druhá – *Speciální jednotky námořnictva* sa člení na 3 kapitoly. Prevažne len informatívnym spôsobom poukazuje na málo známe špeciálne operácie, uskutočňované v pôsobnosti Kriegsmarine.

1. kapitola: *K-JEDNOTKY* (s. 157 – 162), sa zaoberá príčinnými súvislosťami vytvárania špeciálnych jednotiek námorníctva ako vynútenej alternatívy vedenia bojových operácií na mori. Pomerne objektívne poukazuje na skutočnosť, že narastajúca technologická prevaha anglo-amerických spojencov postupne znižovala nielen operačné možnosti hladinových bojových plavidiel, ale aj ponorkového loďstva, ktoré až do roku 1944 vykazovalo veľmi pozoruhodné výsledky. Prínos Lucasa je možné vidieť v tom, že existencia K-jednotiek, označovaných ako *Klein Kampf Verbände a Marine Einsatz Abteilung*, o ktorých sa vo svojej knihe zmieňuje, je takmer neznáma.

2. kapitola: *LIDSKÁ TORPÉDA A MINIPONORKY* (s. 163 – 172) poskytuje nemenej pozoruhodné a taktiež len veľmi málo známe informácie. Čitateľ tu dostáva príležitosť zoznámiť sa so základnými údajmi o podvodných plavidlách určených na špeciálne operácie, ktoré Lucas ponúka na s. 166 a 167. V nadväznosti na to poukazuje na poznatky a výsledky z prvého bojového nasadenia nemeckých miniponoriek, respektíve torpéd s ľudskou posádkou, ku ktorému malo dôjsť v noci z 20. na 21. apríla 1944 na vodných prístupoch k spojeneckému predmostiu pri talianskom meste Anzio.

Ešte pozoruhodnejšími sú informácie o nasadení týchto prostriedkov proti inváznym námorným silám spojencov v Normandii počas kombinovanej námornej a vzdušnej výsadkovej operácie *OWERLORD* (pozri s. 169 a 170). Väčšina autorov totiž túto operáciu opisuje len z pohľadu západných spojencov. Tým sa mnohé pozoruhodné poznatky k širšej verejnosti nedostanú. V tomto prípade je Lucasov prístup pozitívnym prínosom.

3. kapitola: *ÚTOČNÉ MOTOROVÉ ČLUNY A ŽABÍ MUŽI* (s. 173 – 178) dopĺňa čiastkové informácie o postupne stále väčšej aktivizácii špeciálnych bojových činnosti na mori a na vodných hladinách vôbec.

Neobyčajne zaujímavé sú najmä poznatky o taktike použitia jednotiek hladinových motorových člnov naložených trhavinami, v záverečnej fáze operácie navádzaných na cieľ rádiovými signálmi.

Výsledky bojového nasadenia týchto prostriedkov však boli nepresvedčivé a aj to je pravdepodobne jeden z dôvodov, prečo zostali tieto operácie len málo známymi.

Část třetí: *Speciální jednotky LUFTWAFFE* je rozčlenená do štyroch kapitol a podobne ako predchádzajúca ponúka len povrchný pohľad na špeciálne misie, uskutočňované v pôsobnosti OKL – Oberkommando de Luftwaffe.

1. kapitola: *OBRANA ŘÍŠSKÉ OBLOHY* (s. 181 – 186) je určitým porovnaním a zhrnutím názorov a koncepcií budovania vzdušných síl a ich použitia v boji tak, ako boli realizované vo vojnovom úsilí anglo-amerických spojencov a Nemecka.

Ako Lucas výstižne poznamenáva „velitelé anglo-amerických vzdušných síl a ti, kteří vedli Luftwaffe, se zásadně lišili v názorech na roli bombardérů. Němečtí vůdci je považovali za taktickou zbraň, která se má používat k podpoře pozemních operací, zatímco ti kdo řídili RAF a USA AF v nich videli zbraň strategickou, jejímž úkolem je zničit morálku a ekonomiku nepřítele“ (s. 181).

Je namieste oceniť výstižné formulovanie tohto problému, ktorý úplne nestratil svoju aktuálnosť ani pre súčasnú vojenskú teóriu a prax.

2. kapitola: *SOKOLI A HOLÁTKA* (s. 187 – 191) žiaľ, až príliš stručne poukazuje na vývoj názorov formulujúcich taktiku boja nemeckých stíhačov s formáciami strategických bombardovacích zväzov vzdušných síl anglo-amerických spojencov.

Čitateľsky zaujímavé sú najmä informácie o vytváraní bojových krídiel Luftwaffe, pomenovaných ako špeciálne jednotky vzdušných síl *STORM*, a taktiež o ich nasadení proti formáciám anglo-amerických bombardovacích zväzov.

Ako Lucas uvádza, taktika ich boja, najmä na začiatku kampane a po nasadení reaktívnych stíhacích strojov ME 262, bola pomerne účinná. Spočívala v prudkých náletoch na organizované formácie bombardovacích zväzov, v oddelovaní jednotlivých strojov od základnej zostavy a v ich následnom ničení všetkými palebnými prostriedkami: guľometmi, kanónmi aj raketami.

3. kapitola: *SONDERKOMANDO LABE* (s. 193 – 200) reaguje na skutočnosť, že operatívni dôstojníci a lietajúci personál anglo-amerických vzdušných síl dokázali proti náletom leteckých jednotiek STORM v krátkom čase nájsť účinnú obrannú taktiku. To evokovalo vo viacerých exponoch Luftwaffe myšlienku „vzdušných taranov“ na jednotlivé stroje aj celé bombardovacie formácie protivníka. Táto myšlienka našla odraz vo vytvorení špeciálnej jednotky Luftwaffe, pomenovanej *Sonderkommando Labe*.

Autor približuje čitateľovi okolnosti výberu a prípravy personálu Sonderkommando Labe, ako aj len málo presvedčivý, či skôr nepresvedčivý výsledok tohto zúfaleho úsilia. Ničivé nálety anglo-amerických spojencov sa nepodarilo obmedziť a ich bombardovacie zväzy stále viac decimovali morálku a celkový obranný potenciál Nemecka.

Za pozornosť určite stoja údaje o výsledkoch operácií Sonderkommando Labe, uskutočnených nad územím Nemecka dňa 7. apríla 1945, keď Luftwaffe stratila v taranových útokoch 133 z celkového počtu 184 strojov. Prítom taranový útok prežilo len 77 pilotov. Výsledkom tohto úsilia bolo len 23 zničených amerických bombardovacích strojov a ďalších 6 sprievodných stíhačiek.

Je zásluhou Lucasa, že tieto málo známe fakty sú sprístupnené aj širšej čitateľskej obci.

4. kapitola: *KG – 200* (s. 201 – 215) patrí pravdepodobne k najzaujímavejším pasážam celého titulu, a to napriek tomu, že Lucas riešenú problematiku prakticky len poodhaľuje. Autorovi sa však v tomto prípade sotva čo dá vyčítať. Pohybuje sa totiž na pôde, kde všetky organizačné, plánovacie, realizačné a hodnotiace opatrenia či dokumenty podliehali osobitnému režimu utajenia.

Lucas na základe informácií, ktoré sa mu podarilo zhromaždiť určite len za cenu nemalého úsilia, zoznamuje čitateľa s pozoruhodnými fragmentmi o činnosti utajovanej formácie *Luftwaffe, Kampfgeschwader 200* (*KG – 200*).

Podľa týchto informácií *KG – 200* pozostávala z niekoľkých zložiek organizačného stupňa letka – výcvikovej a doplnovacej, skúšobnej, prieskumnej a špeciálnej dopravnej. *KG – 200* disponovala nielen strojmi nemeckého pôvodu. Na plnenie tajných misií sa používali aj talianske, francúzske, britské, americké a ruské stroje, ukoristené Nemcami počas vojenských kampaní.

Okrem prieskumných úloh k hlavným úlohám *KG – 200* patrila aj preprava najvyšších funkcionárov nacistického Nemecka a najmä doprava a výsadky špeciálnych spravodajských skupín a jednotlivých agentov špeciálnych služieb.

Ako Lucas zdôrazňuje, infiltrácia špeciálnych skupín a agentov, najmä na východe, pokračovala až do posledných chvíľ zrútenia nacistického Nemecka. Pozoruhodné sú úvahy o zámeroch nemeckých špeciálnych služieb uplatňovať takúto prax aj v širších súvislostiach možného povojnového vývoja. V tomto zmysle je skutočnosťou, že najmä na Ukrajine, v Litve, Estónsku, Lotyšsku, na Kaukaze a taktiež na území Poľska ešte dlho po skončení vojny pôsobili významné spravodajské skupiny, rezidenti a celé ilegálne organizácie so zameraním na subverznú a spravodajskú činnosť. Týmto, pozoruhodným, málo známym, ale objektívnym informáciám, ktoré poskytuje Lucas, chýba určitá faktická koncovka. Totiž, že veľkú časť tohto spravodajského potenciálu prevzal do svojej pôsobnosti Reinhard Gehlen – budúci riaditeľ nemeckej spravodajskej služby, Bundesnachrichtendienst a taktiež ho postupil na využitie špeciálnym službám USA a Veľkej Británie.¹⁷

¹⁷R. Gehlen pôsobil počas 2. svetovej vojny v spravodajskej službe nemeckej armády (Referát Cudzie armády – Východ / OKH). Na konci vojny prešiel k Američanom, ktorým poskytol dôležité spravodajské materiály, vrátane agentúry na bývalých okupovaných územiach vo východnej Európe. Na začiatku studenej vojny, prakticky už od roku 1946, Gehlen najskôr pod kontrolou Američanov oživoval a riadil spravodajskú činnosť v sovietskej okupačnej zóne na území Nemecka a neskôr aj v ďalších krajinách tzv. sovietskeho bloku. Od vzniku v roku 1955 až do roku 1968 pôsobil vo funkcii riaditeľa BND – Bundesnachrichtendienst (Spolkovej spravodajskej služby).

V tejto súvislosti sa žiada upozorniť na jeden naozaj pozoruhodný projekt, vyvíjaný v rámci programu KG – 200. Išlo o špeciálne zariadenie na vyzdvihnutie správy, rôzneho materiálu či dokonca osôb z určitého miesta v hlbokom zázemí protivníka pomocou nízko letiaceho lietadla. Takéto zariadenie bolo v Nemecku úspešne skúšané už v rokoch 1943 – 1944. Neskôr ho zdokonalili a úspešne používali aj špeciálne sily USA.

Časť štvrtá – Špeciálni „politické“ jednotky, rozčlenená podobne ako predchádzajúca do štyroch kapitol, patrí k najpozoruhodnejším z celého titulu. Obsahuje totiž informácie, ktoré sú v slovenskom prostredí takmer neznáme, alebo známe len vo veľmi skreslenej podobe.

1. kapitola: *DŮCHODCI A DĚTI* (s. 219 – 227), poukazuje na tie aspekty tzv. totálnej vojny, ktoré súvisia s jej ľudským potenciálom a morálnym faktorom. V podmienkach agónie nacistického Nemecka sa to dotýka okolností vzniku a pôsobnosti formácií domoobrany – Wolksturm a formácií Freikorps. V tejto súvislosti si však osobitnú pozornosť zasluhujú najmä informácie o organizácii a aktivitách hnutia Werwolf.

Je len na škodu veci, že Lucas si nedal viac práce, aby konkrétnejšie poukázal na to, čo bolo týmto organizáciám spoločné a čo ich odlišovalo. V kapitole *Důchodci a děti* táto problematika splýva, vlastný názov kapitoly vôbec nezodpovedá jej obsahu a čitateľ tak zostáva skôr dezorientovaný ako poučený. Autor sa v podstate obmedzuje len na problematiku hnutia Werwolf, teda pokusu o zorganizovanie nemeckého partizánskeho hnutia, ktoré malo pôsobiť na území obsadenom spojencami protihitlerovskej koalície.

2. kapitola: *WERWOLF NA ZÁPADĚ* (s. 229 – 233) poukazuje na aktivity ilegálnych organizácií Werwolf v tých oblastiach Nemecka, ktoré obsadzovali britské, americké a francúzske vojská. V tomto prípade, ako Lucas poznamenáva, „... navzdory nadšeniu a schopnostem oněch pěti tisíc bojovníků, kteří prošli výcvikovým táborem, dosáhly partyzánské jednotky jenom nevalných výsledků“ (s. 229).

Osobitnú pozornosť si zasluhujú Lucasove postrehy, poukazujúce na určitú diferencovanosť konfrontačných vzťahov medzi hnutím Werwolf a okupačnými vojskami a taktiež poznatky o úlohe J. Goebbelsa v organizácii a aktivizácii hnutia Werwolf.

Pozoruhodným je napríklad postreh, že napriek skutočnosti, že britská okupačná správa a jej bezpečnostný aparát v britskej zóne pôsobili veľmi dôsledne, odpor Werwolfu proti Britom bol len sporadický. Naproti tomu, upozorňuje ďalej Lucas, „... další západní spojenc, Spojené státy se setkával s větším odporem partyzánských skupin a jeho vojáci si zpočátku nebyli jisti, jak se mají vypořádat se skutečností, že je ostřelují děti“ (s. 230).

Nemenej pozoruhodnými sú ďalšie Lucasove postrehy uvádzané na s. 237. Píše tu: „Říká se, že Francouzi byli při pátrání po agentech Werwolfu nejrozhodnější a využívali k němu důstojníků tajné služby – Deuxième bureau. Britové byli nejdůkladnější a nejlépe organizovaní a proto nejspěšnější. Američané byli zase nejméne důslední. Na jedné straně pátrali důstojníci americké vojenské rozvědky po dětech podezřelých z partyzánské činnosti, vyšetřovali je a odsuzovali k doživotním trestům, zatímco na straně druhé využívala americká armáda známých nacistů, kteří byli jako jediní schopni udržet v chodu civilní správu. Na východě byla situace jednoznačná. Zatčení agenti Werwolfu byli buď popravováni, nebo odsuzováni k doživotní internaci... Rusové si nehodlali zahrávat se životy svých vojáků.“

3. kapitola: *WERWOLF NA VÝCHODĚ* (s. 235 – 238) upriamuje pozornosť čitateľa najmä do Rakúska, obsadeného sovietskymi vojskami. Podľa tvrdení Lucasa, aktivity Werwolfu na území Rakúska nadobudli väčšiu intenzitu ako na vlastnom území Nemecka, obsadenom anglo-americkými vojskami. A ako sa konštatuje ďalej, Rusi boli rozhodnutí nepripustiť vo svojej okupačnej zóne žiadny odpor, boli si totiž „... více než kdo jiný vědomi, jaký vliv má na okupační síly silné a centrálně řízené partyzánské hnutí“ (s. 237).

Rovnako ako Volksturm, aj hnutie Werwolf, ešte v apríli 1945 živené intenzívnou Goebbelsovou propagandou, však zaniklo pomerne rýchlo. Okrem celkovej vojensko-politickej situácie a všeobecného krachu nacizmu v ideologickom aj v praktickom slova zmysle, „... zánik

organizace Werwolf lze vysvětlit mimo jiné i tím, že chyběl základní předpoklad úspěšného partyzánského boje – základna zajišťující přísun zbraní a bojovníků. V Německu okupovaném čtyřmi mocnostmi pro ni jednoduše nebyl prostor“. (Vid': s. 237)

4. kapitola: *FREIKORPS* (s. 239 – 242) má ambíciu objasniť historické, sociálne politické a aktuálne okolnosti vzniku a pôsobenia tejto paravojenskej organizácie, vytvorenej na princípe občianskych vojensky organizovaných, regionálne doplňovaných združení. Ani tu však nemožno konštatovať, že túto ambíciu naplňa vyčerpávajúcim spôsobom.

Podobne ako v márnom úsilí o rozvoj hnutia Werwolf, aj v úsilí o vytvorenie župných oddielov Freikorps Adolf Hitler, Sauerland, Gao Schwaben a ďalších sa veľmi zaujato angažoval najmä Hitlerov minister propagandy dr. Goebbels. Nová formácia Freikorpsu, nadväzujúca na tradície z rokov 1918 – 1919, mala byť zorganizovaná pod vedením dr. Leya – rišského vedúceho Nemeckého pracovného frontu. Podľa všetkého zámer nasadiť Freikorps na totálnu obranu Berlína zanikol skôr, ako mohol byť čo i len čiastočne realizovaný. Aj v tomto prípade čitateľ pravdepodobne zostane v rozpakoch nad pootvoreným, avšak nedoriešeným problémom, ktorý je širšej verejnosti aj odborníkom len málo známy.

Okrem samostatného záveru je titul Hitlerovy špeciálne jednotky vybavený 69 čiernobielymi fotografiami, 6 schémami rôznych organizačných štruktúr vybraných jednotiek a prvkov riadenia nemeckých špeciálnych síl, nákresem bojových plavidiel určených na špeciálne operácie na mori či inej vodnej hladine a dvomi dodatkami (prílohami – pozn. autora): – slovníkom základných pojmov a prehľadom operácií jednotiek Brandenburg v rokoch 1939 – 1945, s ich organizačným členením na október 1940.

Zatiaľ čo fotografická vybavenosť titulu napriek nižšej technickej kvalite má pozoruhodnú dokumentačnú hodnotu, ostatné doplnkové vybavenie je poznamenané viacerými formálnymi aj faktickými nepresnosťami. Na niektoré bolo poukázané už v texte či v poznámkach. Vyskytujú sa však aj také závažné nepresnosti, že ich uvedenie na správnu mieru si vyžaduje samostatnú pozornosť.

Lucas napríklad čitateľovi ponúka v prílohe pomenovanej „1. DODATEK“ slovník základných pojmov. Ak sa už autor rozhodol pre toto riešenie, určite by bolo vhodné ponúkať slovník spracovať komplexnejšie a s položením dôrazu na hlavné a taktiež na málo známe pojmy. Čitateľ by napríklad určite ocenil prehľad vojenských hodností nemeckých pozemných síl a ich ekvivalent používaný v zbraňach SS. Sám autor sa v tomto ohľade na viacerých miestach dopúšťa nepresností.

Za úplne nedostatočnú je potrebné prehlásiť druhú prílohu – „2. DODATEK – Operace jednotek Brandenburg, 1939 – 1945“ (s. 253 – 255). Už samotné pomenovanie tejto prílohy nezodpovedá skutočnosti. Ako na to bolo poukázané, jednotky Brandenburg totiž oficiálne zanikli už v septembri 1944. Lucasovo podanie prehľadu činnosti formácií Brandenburg nielenže nemá žiaducu argumentačnú a informačnú hodnotu, ale je na viacerých miestach poznamenané takými nepresnosťami, že doslova vyžadujú konkrétnejšiu reakciu.¹⁸ Na záver sa oprávnené domnievam, že práce publicistu prezentovaného ako renomovaného vojenského odborníka a historika by nemali v žiadnom prípade obsahovať toľko faktografických a formálnych chýb, a to obzvlášť v oblasti literatúry faktu.

Podobne spôsob, akým Lucas problematiku nemeckých špeciálnych síl z rokov 1939 – 1945 spracováva, je poznamenaný tým, čo je svojím spôsobom charakteristické pre viacerých súčasných autorov túžiacich po konjunkturálnej originalite. Totiž, že pod kepienkou objektivnosti vojenskoodborného zvládnutia problému podsúvajú čitateľovi rehabilitáciu niečoho, čo sa jednoducho rehabilitovať nedá.

¹⁸Lucasovo podanie tejto problematiky poukazuje na jeho autorskú kvantitatívnu aj kvalitatívnu povrchnosť a taktiež na mnohé nepresnosti. Za ďalší zásadný nedostatok je nutné považovať nevyváženosť riešenia tejto problematiky. Autor titulu Hitlerovy špeciálne jednotky sa na viacerých miestach zaoberá operáciami z vojenského aj historického hľadiska nepodstatnými, zatiaľ čo iné, kvalitatívne významnejšie, ponecháva úplne bez povšimnutia.

Napriek viacerým zavádzajúcim nepresnostiam titul Hitlerovy speciální jednotky poskytuje čitateľovi mnoho zaujímavých, doposiaľ v ucelenejšej podobe nespracovaných informácií a poznatkov, z ktorých niektoré sú dokonca aktuálne až do dnešnej doby.

Z dôvodov určitej nadčasovosti a mimoriadnej aktuálnosti nie je na škodu poukázať aspoň na niektoré z pozoruhodných názorov autora:

Na s. 244 napríklad píše: „Během celé historie prohlašovali generálové na dotvrzení své potřeby obrovských armád, že Bůh stojí na straně silnějšího. V raných dobách válčení tvořily masy vojáků živé hradby. ... A potom, během druhé světové války, která v počátcích probíhala víceméně konvenčním způsobem, se utvořily malé skupiny dokonale vycvičených nelitostných mužů, jejichž operace doplňovaly, dokončovaly a někdy dokonce iniciovaly vojenská tažení. Tyto riskantní podniky nepřinášely pouze taktická vítězství. Často se jednalo... o cíle a úspěchy strategického významu.“

A k tomu ďalej na s. 245 dodáva: „Standartní jednotky se napříště neobejdou bez speciálních skupin, jež budou v případě ofenzivní situace tvořit úderné čelo, předvoj... Další speciální skupiny se zaměří na cíle strategického charakteru. Budou zřejmě vysazovány z letadel či vrtulníků poblíž štábů nepřátel, aby ničily jejich nervová centra a paralyzovaly jejich obranu... V obranném postavení budou síly speciálního určení provádět operace založené na partyzánském způsobu vedení války: atentáty, městské partyzánské operace proti komunikačným a zásobovacím systémům nepřítele a ničení nepřítele v jeho mateřské zemi, s využitím sabotáží.“

Zdá sa, že mnohé ozbrojené konflikty v exponovaných oblastiach sveta, vrátane európskeho geopolitického priestoru, dávajú Lucasovi aspoň v týchto záveroch za pravdu.

Peter Švrlo

SLOVENSKO A DRUHÁ SVETOVÁ VOJNA. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie v Bratislave 29. – 31. mája 2000. Zostavovatelia: F. CSÉFALVAY, a Miloslav PŮČIK. Vojenský historický ústav, Bratislava 2000, 427 s.

O konferencii, ktorú usporiadal Vojenský HÚ v spolupráci s HÚ SAV pod patronátom ministra národnej obrany a ministra zahraničných vecí SR bol už publikovaný referát Igora Baku vo Vojenskej histórii č. 2/2000, s.155 – 157. Editori dokázali obdivuhodne rýchlo zhromaždiť až na malé výnimky všetky príspevky z konferencie a sprístupniť ich v zborníku, čo sa nie vždy podarí. To je prvé plus zborníka. Ďalším je šírka záberu, tematická pestrosť. Samotné príspevky súhrnne hodnotiť nie je možné, sú rôzne a rôznorodé. Je to všeobecný rys konferenčných zborníkov, kde pozvanie a prednesenie referátu sú istým záväzkom pre usporiadateľa. Takže vedľa seba nevyhnutne sa ocitnú texty rôznej úrovne, hĺbky spracovania, čo usporiadatelia a vydavateľ môžu zmierniť, ale nie potlačiť. Je to riziko žánru.

Zborník tematicky a chronologicky, ako naznačuje už názov, presahuje samotné trvanie vojny, sú tu príspevky o predchádzajúcom období i o niektorých javoch, ktoré z vojny vyplynuli. Toto chronologické zarámovanie tvorí približne polovicu textu. Spôsobom spracovania sú príspevky prevažne dvoch druhov: analytické štúdie, ktoré zhrnújú danú problematiku a súčasne prinášajú nové poznatky, teda také, ktoré by našli oprávnené miesto aj v najnáročnejšom odbornom časopise. Ďalej sú tu texty, ktoré prinášajú cenné čiastkové poznatky, a tak užitočne dopĺňajú problematiku konferencie; sú však medzi nimi i také, ktoré pre publikovanie by si žiadali prímenejšie spracovanie; sú to nevyužitú príležitosť.

Nie je možné v recenzii prebrať všetkých 34 príspevkov; urobil to stručne už spomínaný referát o konferencii, napokon hlbšia analýza tak tematicky rozmanitých textov vymyká sa kvalifikácii akéhokoľvek recenzenta. Užitočnejšie je sústrediť sa na to, ako odpovedá zborník na konštatovanie referenta o konferencii, že potvrdila „kvantitatívny a kvalitatívny posun v poz-

nani tak parciálnych problémov, ako aj širších súvislostí. Mnohé otázky však ostávajú... naďalej otvorené ako podnet pre ďalší historický výskum.“

V prvom paneli *Slovensko pod nemeckou nadvládou*, ktorý zahŕňa 13 textov, z toho 5 o období pred 14. marcom, kvalitatívny posun je možné konštatovať pri textoch o vzniku Slovenskej republiky, resp. jej začiatkoch. Publikované monografie, štúdie a pramene už umožňujú od všeobecných a príliš politických prístupov vedecký diskurz upokojiť, sústrediť sa na základný problém „ako“ a na širšie súvislosti. Sonda V. Bystrického zhŕňa a analyzuje informácie diplomatov a spravodajcov o procese rozbiežania ČSR od Mníchova po 14. marec. Tu rozpravovali nacisti scenár, ktorý sa potom viackrát zopakoval. „*Verejnosť, diplomati, spravodajské služby mali k dispozícii množstvo informácií o nacistických plánoch, ale politici ich dokázali spochybniť alebo nesprávne interpretovať...*“ (s. 49) V príspevku o vojenskom zásahu v marci 1939 na Slovensku Barbara Bystrická ilustruje, ako táto rôzna interpretácia informácií sa prenáša aj do historiografie, pri čom však nemá zatiaľ na úrovni spracované ani dôvody zásahu, ani jeho priebeh. Nedopovedanosť témy nevol'ky ilustruje sama autorka, keď svoj príspevok nazvala *Homolov puč v českej a slovenskej historiografii*. Toľko sa však o ňom vie, že by sa tento, aj keď zaužívaný názov mal už dávať prinajmenšom do úvodzoviek.

Z prvého panelu ako príspevky, ktoré na základe originálneho archívneho výskumu fixujú v historickej databáze čiastkové, ale významné problémy, možno spomenúť text Edity Ivaničkovej o uznaní de facto SR Veľkou Britániou a Francúzskom, Miloslava Čaploviča o dôstojníkoch v službách Hlinkovej gardy počas autonómie, Jaroslavy Rogul'ovej o likvidácii Národnej strany, zaujímavý text Jana Němečka o formovaní zahraničnej služby SR. Iné príspevky by si žiadali širší priestor a argumentáciu, čo už ide o zahraničný obchod SR, Snem Slovenskej krajiny a ďalšie. Príspevky zahraničných historikov z Nemecka a Maďarska málo využívajú tamojší archívny materiál, čo by bolo pre naše poznanie veľmi cenné. Pre redaktorov sa tu akiste objavil aj jazykový problém: nemčina maďarských príspevkov je tzv. stredoeurópska konferenčná nemčina, ktorá sa Nenemcovi dobre počúva a ľahko rozumie, v písomnej podobe trochu budí rozpaky. I keď chápem, že preklad do slovenčiny by bol už druhý, a teda riskantný. Stojí aj za úvahu, či publikovať v slovenských zborníkoch texty po nemecky, medzi iným aj preto, že prvým cudzím jazykom mladšej generácie je angličtina.

Panel *Spoločnosť a armáda na Slovensku v rokoch 1939 – 1945* je vyplnený 13 textami. Tematicky a chronologicky najširšie koncipovaný je text Jozefa Bystrického *Pozemné vojská slovenskej armády na východnom fronte 1941 – 1945*. Je to téma, o ktorej sám publikoval niekoľko materiálových štúdií. Pôsobenie armády na fronte i v tyle prezentuje ako komplex bojových činností, ale aj ako osud vojska, ktoré sa vnútorne rozkladá, pričom Bystrický neobchádza ani „čierne stránky“ pôsobenia slovenských jednotiek v okupovanej krajine.

Množstvo nových faktov i hodnotné súhrny dielových pohľadov na armádu a jej pôsobenie prinášajú príspevky Zoltána Katrebu o vojenských opatreniach SR pred vypuknutím vojny so Sovietskym zväzom, Oldřicha Pejso o problémoch vojenských zajatcov počas vojny s Poľskom a ZSSR, Tomáša Kluberta o obrnených jednotkách slovenskej armády 1939 – 1945, Petra Šumichrasta o slovenských stíhacích letcoch v poli v rokoch 1942 – 1943. Oldřich Vaněk píše o osudoch pešieho pluku 20 na Kryme, Juraj Šimko o slovenských jednotkách na výstavbe opevnení v Taliansku. Pavol Kollár sleduje koniec slovenskej armády do 8. 5. 1945, keď prestali existovať jej posledné jednotky. Registruje ich osudy na Slovensku, na Morave a v Čechách, v Rakúsku, Maďarsku a v Taliansku. Zánik armády nesúvisel s bojovou činnosťou na fronte, charakteristickou črtou je „rozpad celých jednotiek, často z iniciatívy alebo so súhlasom jej veliteľov...“ (s. 321)

V tejto časti je aj príspevok Ivana Kamenca o problematike armády na pôde štátnej rady, ktorá však podobne ako v iných závažných problémoch hrala v politickom systéme štátu nie kľúčovú úlohu. Významný tematicky okruh otvoril Pavol Šimunič v príspevku *Slovenská armáda a spoločnosť*. Je to téma veľmi zložitá a málo prebádaná, i preto autor sa mohol sústre-

diť prevažne na vzťah armáda – režim v jeho „hornej“ politickej rovine. Problém armáda – spoločnosť má však mnoho rozmerov, niektoré sú ťažko riešiteľné iba v krátkom časovom výseku druhej svetovej vojny. Sú to napríklad také prvky slovenskej politickej kultúry, ako vzťah k autoritám, samostatnosť, zodpovednosť za svoj osud, schopnosť socializácie individuálnych problémov atď. Je to nie celkom jasné postavenie armády v hierarchii a systéme výkonných elít, schopnosť spoločnosti akceptovať istú mieru „bolesti“ a podobne. Tu možno vysloviť domnienku, že vieme viac o prvkoch, ktoré pôsobili bezprostredne cez vojnu, ako o širokom, dlhodobo formovanom základe, na ktorom tieto vojnové vplyvy pôsobili. Možno by bolo užitočné pokúsiť sa v budúcnosti aj o komparáciu napríklad slovenskej a maďarskej politickej kultúry z aspektu vojenstva a vojny. Počas druhej svetovej vojny sa prostredníctvom okupovaných oblastí prekrývali: rôzna vojnová historická skúsenosť a pamäť v oboch častiach Slovenska je zreteľná.

Pri čítaní textov o vojenských akciách a aktivitách, najmä na fronte, laický či civilný historik si nevyhnutne všimne aj istý rozdiel v štýle, v prístupe autorov, ktorý nie je vlastný iba tomuto zborníku, ale historickej vojenskej spisbe vôbec, u nás i v zahraničí. Pešie jednotky a pešie zrážky sa opisujú väčšinou striedmo, s pozadím driny, blata, špiny a krvi, týchto očividných sprievodcov aj najhrdinskejších činov. Letci sa pohybujú v oblakoch, na rozdiel od početnej masy dole v blate sú to ľahko pomenovateľní jednotlivci, v popredí je profesionalizmus a osobnostné nasadenie, česť v poňatí renesančného kondotiéra. Tankisti sú kdesi uprostred medzi nebom a zemou, elita pozemných síl. I keď refrén oblúbenej piesne vojnovnej slovenskej armády bol „Hurá, sme pechota, kráľovna zbrani...“ I takéto rozmery vojnovnej reality, ktoré akousi osmózou prenikli do povojnovej historiografie, by stáli za rozbor: aký je rozdiel medzi statočnosťou a hrdinstvom, medzi profesionalizmom a etikým cynizmom, aká je schopnosť človeka, v špecifickom prípade veterána, prekročiť svoj tieň?

Tretí panel má veľmi široko koncipovaný názov: *Vplyv druhej svetovej vojny na politické usporiadanie a geopolitické miesto Československa (Slovenska)*. Príspevky uvádza úvaha Jiřího Bíleka, ktorá v deviatich bodoch načrtáva východiská vývoja štátu, ako vyplynuli z vojny. Väčšinou ich koncipuje ako otázky, v kľúčovej veci – možnosti „voľby“ v roku 1945 – je však skeptický a jednoznačný. Nechtiac tak zatvára diskusiu o probléme, ktorý je hneď po mnichovskej dileme druhý najväčší v našich moderných dejinách – o „nevyhnutnosti“ Februára v Československu. „Už v květnu 1945 bylo součástí jednoho z dvou hlavních mocenských bloků dělící se Evropy a světa a přejít na opačnou stranu nebylo možné, dokud toto rozdělení trvalo“ (s. 342). Krátky, hutný text M. Barnovského o povojnovom vývoji na Slovensku pripomína aj niektoré v posledných rokoch menej frekventované, ale dôležité prvky, ako sú rozdiely medzi domácimi a exilovými komunistami, skutočnosť, že na rozdiel od niektorých susedov bol podiel exilu na jeho vyprofilovaní menší atď. Čítanie textu navodzuje myšlienku, že pre ďalšie poznávanie vnútorných faktorov tohto trojročného úseku našich dejín plodné podnety nájdeme možno skôr v predchádzajúcich i nasledujúcich obdobiach. Museli by sa však poznávať rovnako dôkladne a podrobne ako sa to deje s rokmi 1945 – 1949.

Príspevok Jana Štaigla zo širokej problematiky vojenskej bezpečnosti Slovenska po roku 1945 sa sústreďuje na juh, kde mala republika pomerne voľnejšiu ruku. Snahy o zaisťovanie hranice územnými zmenami i ovplyvnením mierovej zmluvy boli ukončené satelizáciou Československa i Maďarska v rámci sovietskeho bloku, čím sa vojensko- bezpečnostné záujmy jednotlivých štátov unifikovali na obranu pred „imperialistickou“ hrozbou. Roku 1949 sa Slovensko posunulo do vnútrozemia vytváraného „východného bloku“. (Rakúska hranica bola krytá sovietskou okupačnou zónou.) Riešenie vojenskej bezpečnosti Slovenska sa prenieslo na západné hranice štátu. Slavomír Michálek na základe originálnych materiálov rozoberá činnosť československej delegácie pri založení OSN v San Francisku v roku 1945. Podiel slovenských členov delegácie, Vladimíra Hurbana, Jána Papánka, Ivana Krnu a Ernesta Šturca nebol zanedbateľný. I keď delegácia vedená Jánom Masarykom bola už usmerňovaná sovietsk-

mi, snažila sa uplatňovať taktiku „obmedzeného poľa pôsobnosti“, čo síce udalosti ovplyvnilo nepatrne, ale poskytovalo priestor na predstavy o vlastnej, československej dôležitosti. Vzhľadom na význam i historickú úlohu OSN je však podiel na jej vzniku iste významný.

Tri texty sa zaoberajú povojnovým exilom. Václav Vondrášek načrtáva vývoj exilových centráľ, najmä z hľadiska pokusov o ich spoluprácu v rámci strednej Európy. Miloslav Púčik rozoberá činnosť Únie slovenských kombatantov v exile, založenej už roku 1945, na základe pozostalostí a materiálov, uložených na Ottawskej univerzite v Kanade. Napokon Miroslav Vilhan načrtáva postoje predstaviteľov Bielej légie k štátoprávnenému postaveniu Slovenska po vojne.

Do časti o povojnovom vývoji redaktori zaradili aj príspevok doktoranda Oxfordskej univerzity Paala Sigurda Hildeho – *Pramene na World Wide Web o druhej svetovej vojne a povojnovom období*. Okrem základných informácií o fungovaní siete uvažuje aj o používaní WWW pre historický výskum. Aj informovanejší čitateľ ocení jeho úvahu o výhodách a nevýhodách používania siete pre historika, najmä však praktické návody na spôsob citovania. Uvádza aj niektoré prístupné fondy – napríklad z norimberského procesu. Zorganizovaním nenáročného seminára na tému tohto príspevku by niektorá historická inštitúcia urobila dobrý a užitočný skutok. Oproti autorovmu názoru, že bude ešte dlho trvať, pokiaľ bude možné, sieť využívať aj na archívny výskum, optimisticky predpokladám, že „dlho“ neznamená desaťročia, iba roky. Termín je podmienený zvýšením rýchlosti a spresnením práce scanneru, digitalizácia veľkých fondov i celých archívov je oveľa reálnejšia i lacnejšia, ako bolo mikrofilmovanie. Digitalizáciu si vynúti už dnes hrozivý rozpad papierových nosičov informácií a nával bádateľov do kľúčových archívov. V spojení s WWW digitalizácia fondov historiografiu „zdemokratizuje“, dá rovnaké pracovné podmienky historikom v centrách i mimo nich, bez ohľadu na hranice. Prácu urýchli, zracionalizuje, s pravdepodobne nevyhnutnými rizikami a negatívami si zatiaľ starosť zatiaľ robiť nemusíme, prenechajme ju postihnutým, budú na to lepšie vystrojení.

Nemožno obísť príspevky, ktoré sa zaoberajú historiografiou. V ich rámci František Cséfalvay informuje o historiografii o Slovenskej republike za posledné desaťročie, Zlatica Zudová-Lešková nazvala svoj príspevok *Odboj a povstanie (Glosy k dedičstvu)*. S jej vlastnou razanciou kritizuje pretrvávajúce dobové, spolitizované pojmy a „právď“ (Homolov puč, pražská vláda, víťazstvo SNP a pod.). Odmieťa ich i ako nástroje „oživenia žánru“, pretože „podporujú...jednoduchosť myslenia a v príhodnom čase sa stávajú prostriedkom manipulácie určitých sociálnych skupín či dokonca generácií“ (328). Plne možno s autorkou súhlasiť v tom, že dejiny odboja sa akoby vytratili, a aj SNP nie je ešte „spracované“, ako sa to niekedy tvrdí: na to sú potrebné ešte mnohé monografie, ale aj zbierky dokumentov.

Vydanie zborníka z konferencie, v ktorom záujemca o „osudy malej krajiny vo veľkej vojne“ nájde mnoho faktov, podnetov, postrehov i nových súvislostí však súčasne podnecuje aj otázku – ako ďalej? Zdá sa, že čas sond a prienikov do ktoréhokolvek veľkého problému politických i vojenských slovenských novších dejín sa pomaly končí – čím hlbšie odpovede na problémy, ktoré v kontúrach už poznáme, očakávame, tým musí byť tematický okruh vedecských stretnutí i publikácií užší. Vyznačiť takéto tematické okruhy nie je ľahké – i keď sa niektoré črtajú. Napríklad vieme už veľa, i zásluhou autorov zastúpených v zborníku, o armádach, o vojsku, ale kto je to napríklad slovenský vojak? Dôstojník, partizán, odbojár? Iste by každý autor i pozorný čitateľ vedel takýchto tém podľa svojich znalostí a záujmu vykonštruovať veľa, aby však išlo o tie v tejto chvíli hlavné, na to by bolo potrebné mať nejaký spoločný rámec a podnet. Možno sa ním stane dlho očakávaný zväzok Vojenských dejín Slovenska o druhej svetovej vojne. Široká diskusia o ňom by mohla byť takouto potrebnou zastávkou v badaní – odkiaľ a kam ideme? Najmä ak by sa prekonal chronický slovenský zlozvyk, záznam z diskusií na konferenciách neuverejňovať.

Lubomír Lipták

ANOTÁCIE GLOSÝ

H R Y C H, E.: *VELKÁ KNIHA VOJEVŮDCŮ, BITEV A ZBRANÍ.* Regia, Praha 2000, 720 s.

Dejiny ľudstva, to sú predovšetkým dejiny neustálych vojen a konfliktov, aj preto sa tejto neoddeliteľnej súčasť ľudských dejín venuje čoraz väčšia pozornosť. I keď práve dnes, viac ako inokedy predtým, je potrebné hovoriť skôr o mieri než o vojne, odbor vojenskej histórie má stále veľký význam pre modernú spoločnosť, keďže prináša obrovské ponaučenie pre budúcnosť, poučenie o človeku ako osobnosti, o ľudstve a jeho neľahkom strastiplnom vývoji a v neposlednom rade i o ľudskej inteligencii, intelektu a ľudskom zmýšľaní, ktoré sa ani za tých niekoľko storočí vôbec nezmenilo.

Za posledných pár rokov sa na našom knižnom trhu objavilo hneď niekoľko titulov všeobecne spracúvajúcich problematiku vojenskej histórie. Za všetky spomeňme aspoň Kratochvílove *Malé dejiny válek*, *Historii válek ...* od autorskej dvojice Browstone – Franck, Kohnovu *Velkou encyklopedii válek*, a najmä, dvojdielnu Harperovu encyklopédiu *Historie vojenství* od bratov Dupuyovcov, ktorá patrí k tomu najlepšiemu, čo bolo vo svete o vojenskej histórii zatiaľ napísané a vydané. S podobným pokusom encyklopedicky spracovať vojenské dejiny a vytvoriť akéhosi sprievodcu vo svete vojenských konfliktov prichádza i pražské nakladateľstvo Regia, ktoré opäť zvolilo spoluprácu s Ervinom Hrychom a výsledkom bola *Velká kniha vojevůdců, bitev a zbraní*. Tá voľne nadväzuje na úspešnú *Velkou knihu evropských panovníků*, ktorá Hrychovi vyšla roku 1998 rovnako v nakladateľstve Regia.

Anotovaná publikácia, ktorú v úvode autor venuje pamiatke svojho otca, plk. gen. štábu Antonína Hrycha, sa zaoberá dejinami vojen, vojenstva a organizácie vojsk od najstarších čias až po súčasnosť. Rámcovo je ohraničená vojenstvom starovekého Egypta až po vojnu

v Perzskom zálive, čo bol jeden z posledných vojenských konfliktov. Problematiku takehoto širokého časového rozpätia autor rozdelil do 162 menších kapitol, pričom každá kapitola, niektorá stručne, iná obsiahlejšie, zachytáva vojenské udalosti príslušnej historickej etapy v konkrétnom geografickom priestore. V príslušných kapitolách sa autor venuje charakteristike toho-ktorého obdobia, doplnenej stručným historickým prehľadom; analyzované sú všetky vojenské trendy jednotlivých štátnych útvarov, ich vojenské teórie, stratégie a taktika. Kniha prináša stručný prehľad bitiek, operácií, ťažení a vojen, podrobné opisy 150 zbraní, biografie 150 najvýznamnejších vojvodcov, opisy 300 najdôležitejších bitiek doplnené 40 bojovými náčrtmi a 10 mapami niektorých ťažení. Pozoruhodnými a cennými príspevkami sú i podrobné faktografické údaje o ďalších zaujímavostiach, ako napr. zloženie a dislokácia rímskych légii v 1. stor. pred n. l., ich zostavenie v boji, prehľad kanónov 16. stor. s približnými údajmi o ich hmotnosti, kalibre a dostrele, názvy všetkých francúzskych, pruských, rakúskych a čiastočne ruských peších a jazdeckých plukov z čias sedemročnej vojny a napoleonských vojen, ďalej prehľad útvarov Napoleonovej cisárskej gardy, úryvky z Vyhlásenia nezávislosti amerických kolónií a Deklarácie práv človeka a občana vrátane nákrsov opevnení a rovnosiť a početných čiernobielych ilustrácií maršalov, generálov či panovníkov, ktorí sa vojensky angažovali. Všetky informácie sú zoradené chronologicky a geograficky odborným spôsobom, zameraným na čo najľahšie a najrýchlejšie vyhľadávanie základných údajov. V tomto smere by však iste nebolo na škodu, ak by autor zapracoval do knihy aspoň menný register.

Ako pri písaní každej takejto príručky, aj tu predstavoval hlavný problém výber udalostí, ktoré by bolo možné považovať za hlavné. Autorovi sa to v podstatnej miere podarilo, a čo

je dôležité, rozsah tej-ktorej udalosti je primeraný svojmu významu a každá historická etapa je zachytená výstižne, pokiaľ to dovoľuje charakter práce. Okrem už tradičných problematik, ako sú grécko-perzské vojny, výboje Alexandra Veľkého, púnske vojny, boje Rimanov s Germánmi, výboje Byzancie, expanzia Arabov, Mongolov i Turkov, križiacke výpravy, storočná vojna, 30-ročná vojna, sedemročná, za nezávislosť USA, napoleonské vojny, Krymská vojna, vojny Pruska s Rakúskom a Francúzskom, americká občianska vojna, či obe svetové vojny, autor zachytil i niektoré menej známe konflikty, resp. skutočnosti, ktoré nie sú až tak často pertraktované. Tak sa dozvieme i o zvláštnostiach vojenského umenia Chetitov, Asýrčanov, Skýtov, Indov, Číňanov, nepochybne zaujímavé bude prečítať si v krátkosti vojenskú históriu Japonska, či históriu náboženských vojen vo Francúzsku, dozvedieť sa niečo o mexicko-americkej či španielsko-americkej vojne, z 20. stor. iste zaujmú stručne spracované heslá o arabsko-izraelských vojnách, vojne indicko-pakistanskej, britsko-argentínskej, či iránsko-irackej. Pri takomto množstve predkladaných údajov je pochopiteľné, že autor sa nevyhol drobným nepresnostiam a zjednodušeniam, najmä o dejinách stredoeurópskeho regiónu. Absentuje napr. problematika stavovských povstaní a veľmi povrchne a okrajovo sú zaznamenané udalosti v Uhorsku (a teda i na našom území) v čase tureckej expanzie. Zato bezpochyby treba oceniť skutočnosť, že venuje pozornosť problematike československých légii v Rusku, opisuje bitky pri Zborove a Lipjagach, československo-maďarskú vojnu z roku 1919, vrátane bitky pri Zvolene, či na takmer štyroch stranách spracúva Slovenské národné povstanie.

Pokiaľ ide o výberovú literatúru, pozostáva zo 118 titulov, z ktorých prevažnú väčšinu tvoria české vydania, objavíme tu aj niekoľko francúzskych a nemeckých publikácií. Medzi autormi vybranej literatúry figurujú mená, ako Churchill, de Gaulle, Eisenhower, Montgomery, Dupuy, ale i mená starovekých osobností, ako boli Caesar, Titus Livius, Cornelius Nepos, Suetonius, či autori Antického válečného umění, ktorými sa autor v mnohom nechal inšpirovať, Aineas Tacticos, Onasandros, Frontinus a Vegetius Renatus. Toto viac-

menej komplexné encyklopedické dielo si určite zaslúži pozornosť a ako základná príručka by nemala chýbať v knižnici záujemcov o vojenskú históriu.

A. Maskalík

K O V A Ř Í K, J.: MARŠÁLOVÉ NAPOLEONOVÝCH ORLŮ. Akcent, Třebíč 2000, 304 s.

Jiří Kovařík, kustód kladnianskeho múzea Poldi, je špecialistom na vojenskú históriu napoleonských vojen. Odbornej, ale aj širšej verejnosti je známy niekoľkými prácami z tohto obdobia, nepochybne významného pre európske dejiny, ktoré sú napísané veľmi dôsledne a pútavo a do ktorých zapracoval vlastné, fundované, často originálne komentáre. To je napokon prípad aj tejto knižnej novinky. Podobne ako predchádzajúce publikácie *Sto dní. Z Elby po Waterloo, Rok 1812. Napoleonove ruské ťaženie* či *Orlové Napoleonovy armády* i táto kniha vychádza z pôvodných francúzskych prameňov a literatúry a je taktiež doplnená anglickou a nemeckou literatúrou.

Kniha je akýmsi voľným pokračovaním publikácie *Orlové Napoleonovy armády*, ktorá vyšla v roku 1999 rovnako v nakladateľstve Akcent a v ktorej autor vykreslil život a osudy napoleonských vojakov. Tento raz sa autor podujal na ešte náročnejšiu úlohu, a to, priblížiť z ich radov osudy tých najlepších – Napoleonových maršalov. V českej literatúre faktu, o našej ani nehovoriac, neexistuje jediná práca, ktorá by súhrne opísala ich osudy, pôvod, bitky, ktoré vybojovali, podiel na výpravách, ani to, ako skončili. Za hlavný cieľ si stanovil ani nie tak vytvoriť encyklopedickú zbierku životopisov jednotlivých maršalov, ako skôr vyrozprávať príbeh o ich vzostupe a páde, vernosti a zrade, oddanosti a nenávisti, ctižiadosti a skromnosti, prednostiach a slabostiach, hrdinstve a priemernosti, cieľoch a ideáloch, či o živote v poli, pri dvore i v rodinnom kruhu. To všetko rámcované viac než dvomi desaťročiami vojen francúzskej revolúcie, Direktória, konzulátu a napokon cisárstva.

V oblasti vojenstva získal Bonaparte toľko nadaných ľudí a takú plejádu prvotriednych

talentov, aké francúzske dejiny nepoznali ani predtým, ani potom. Vzišli z revolúcie, ktorá otvorila odvážnym a schopným cestu k hodnostiam a funkciám, ku ktorým by sa za iných okolností určite neprepracovali. Potrebovala ich rovnako, ako oni ju, a preto im „poskytla toľkí šanci a válek, že ti ktorí je prežili, stoupali“.

Tých, ktorým dal Napoleon maršalské palice bolo 26. Niektorí sa stali do legendárnymi, iní vynikli krátko, či upadli do zabudnutia. Väčšinu z nich zdobili tituly vojvodov a kniežat, v pyšných predikátoch sa skveli víťazstvá, ktoré vybojovali. V nepretržitých vojnách sa z nich stali tvrdí profesionáli, čo zabudli na revolúciu, z ktorej vzišli, i na to, ako sa všetci pokladali za príslušníkov jedného národa.

Kniha je rozdelená do štyroch kapitol. V prvej, pod názvom *Vojáci revoluce (1789 – 1797)*, sa autor usiluje odpovedať na niektoré otázky: Odkiaľ budúci maršali pochádzali? Aká bola ich mladosť? Čím boli, než sa s pádom Bastily zrútil starý poriadok, v ktorom vyrastali? Oboznamuje nás postupne so všetkými hlavnými protagonistami.

Druhá kapitola *Generálové republiky (1797 – 1804)* pojednáva o ich prvých vojenských začiatkoch, úspechoch i neúspechoch, autor poukazuje na vlastnosti, ktorými boli obdarení, i na to, v čom vynikali. Zdôrazňuje, že okrem rôznych nerestí, mali všetci jednu spoločnú cnosť, a to, statočnosť, chrabrosť, udatnosť, v ktorej boli mnoho ráz príkladom. V krátkosti sú zhodnotené i vzájomné vzťahy medzi budúcimi maršalmi, ktoré neboli práve ideálne, keďže tu vládla rivalita, nevraživosť, závisť, osobná averzia a rôzne rozpory. To všetko viedlo často k veľkým sporom a k tomu, že si neraz navzájom odmietli pomáhať v núdzi, čo neskôr zavinilo vojenské katastrofy v Portugalsku, Španielsku i Rusku.

Maršálové cisárství (1804 – 1809) je označenie tretej kapitoly, ktorú možno považovať za nosnú rovnako, ako štvrtú kapitolu. V súvislosti s vyhlásením cisárstva bola menovaná nová šľachta, a to nie na základe starobylosti rodov a zásluh predkov, ale na základe osobných, predovšetkým vojenských zásluh. S cisárstvom sa zrodila vysoká spoločenská vojenská vrstva s cieľom zvýšiť prestíž Francúzska. Týkalo sa to predovšetkým ob-

novenia hodnosti „marechal“. Dekrétom zo dňa 19. mája 1804 menoval Napoleon za cisárskych maršalov 14 svojich bojových druhov. Boli to: bitkár Augereau, diplomat Bernadotte, tvorca francúzskej logistiky Berthier, gardista Bessiéres, jakobín Brune, skvelý taktik Davout, víťaz od Wattignies a Fleurus Jourdan, francúzsky Achilles Lannes, miláčik štasteny Masséna, zdržanlivý de Moncey, smoliar Mortier, šialene odvážny kavalerista a neapolský kráľ Murat, najstatočnejší zo statočných Ney a schopný, ale hrabivý Soult. Titul čestný maršal získali Kellermann, Lefebvre, de Pérignon a Sérurier. Časom k nim pribudlo 8 ďalších maršalov: 19. júla 1807 statočný Viktor, 12. júla 1809 skromný MacDonald, zradca Marmont a granátik Oudinot, 8. júla 1811 guvernér Aragónska Suchet, 27. augusta 1812 vypočítavý Saint-Cyr, 16. októbra 1813 poľské knieža Poniatowski (iba na tri dni) a 15. apríla 1815 ako posledný Grouchy, mnohými označovaný za toho, kto zmaril posledné Napoleonovo ťaženie. Stala sa z nich kasta, ktorá sa hlásila o svoj podiel. Napoleon sa usiloval pripútať si ich, zaviazal ich ničím, aj preto im preukazoval pocty, dával vznešené poslaania, úrady, ktoré poskytovali lesk a dôležitosť. A oni ho uznávali, rešpektovali, obdivovali, milovali a báli sa zároveň.

V poslednej kapitole *Pairové Francie (1809 – 1815)* autor završuje ich príbehy. Podobne ako v predchádzajúcich kapitolách, aj tu stručne, avšak výstižne opisuje a hodnotí jednotlivé bitky a vojenské ťaženia (známe i menej známe), ktoré viedli maršali, alebo „mon cousins“ (bratrance), ako ich sám cisár zvykol volať. V závere nás autor v krátkosti informuje o tom, aké boli ich životné osudy po páde cisárstva.

Kovaříkova kniha je prehľadným, pútavým opisom vojnových udalostí od začiatku francúzskych revolučných vojen, teda od Valmy až po vyvrcholenie napoleonských vojen, ktoré predstavovala bitka pri Waterloo. Autor sa sústredil predovšetkým na jednotlivých maršalov, na ich pôsobenie na poli vojenskom, ale i diplomatickom a zo zreteľa mu neušli ani zlomové momenty, ktorými tenktorý z maršalov prechádzal. Hodnotu pub-

likácie zvyšuje už spomínaná skutočnosť, že vychádza z pôvodných prameňov, a to spomienok, ktoré po sebe zanechali súčasníci napoleonských vojen ako vojvodkyňa d'Abrañtès, maršal Marmont, generál Marbot, Napoleonov pobočník gróf de Ségur či pruský maršal, vtedy ešte generál Yorck von Wartenburg. Treba oceniť aj bohatú obrazovú prílohu v závere i prehľadné mapy so všetkými významnejšími, ba i neznámymi bitkami, ktoré maršali vybojovali a ktoré sú umiestnené na vnútorných stranách obalu. V samotnom úvode je umiestnený i precedenčný zoznam maršalov, a to v takom poradí, v akom im boli maršalské hodnosti udelené. Pri spracovaní samotného textu knihy si už zrejme nakladateľstvo Akcent takú veľkú námahu nedalo, keďže sa hlavne v prvých dvoch kapitolách vyskytlo viacero hrubých tlačových chýb a inde zase vypadli celé slová. Odhliadnuc od tohto nedostatku, je publikácia Maršalové Napoleonových orlů vynikajúcim a podnetným čítaním, ktoré uspokojí i predstavy náročného čitateľa.

A. Maskalík

MARBOT, M.: PAMĚTI. VZPOMÍNKY FRANCOUZSKÉHO JEZDECKÉHO DŮSTOJNÍKA Z NAPOLEONSKÝCH TAŽENÍ. Elka Press, Praha 1999, 672 s.

Jean-Baptiste Antoine Marcellin baron de Marbot bol skutočným napoleonským vojakom, ktorý prežil 15 rokov napoleonskej epopeje. Žil za Konventu a Direktória, videl vznik francúzskeho cisárstva, zúčastňoval sa gigantických napoleonských vojen, často bol blízko samotného Napoleona a ako pobočník slúžil v štáboch piatich z jeho najvýznamnejších maršalov: Bernadotta, Augereau, Murata, Lannesa a Massénu (hoci u Bernadotta a Murata len veľmi krátko). Poznal sa so všetkými významnými osobnosťami tých čias. Tieto Pamäti sú živým opisom týchto udalostí a osobností, a hoci nie sú vždy dokonale historicky spoľahlivé, ako autentický prameň sú pre historikov dodnes cennou pomôckou.

Pražské nakladateľstvo Elka Press v spolupráci s Jiřim Kovařikom urobili opäť raz kus

poctivej práce a vďaka nim sa priaznivci vojenskej histórie majú možnosť oboznámiť s kvalitným prekladom spomienok francúzskeho jazdeckého dôstojníka z čias napoleonských ťažení, baróna de Marbota. Pamäti spísal v úsilí vyplniť želanie vlastnej rodiny, a v neposlednom rade i Napoleonov závet, v ktorom ho bývalý cisár Francúzov zaväzuje, „aby pokračoval v psaní na obranu slávy francouzských zbraní a ze lži usvědčil pomlouváče či odpadlíky“.

Pri opisovaní svojho príbehu sa autor pridrižiava kréda „nebudu hanobit ani lichotit, budu se držet pravdy“, čím sa snaží poopraviť súdy o niektorých udalostiach či osobách, ktoré prezentovali niektorí jeho súčasníci. Kriticky hodnotí a posudzuje pamäti niektorých svojich spolubojovníkov, najmä Peleta, de Segura, Rogniata a Gourgauda, v krátkosti sa zastavuje i pri spomienkach Menevala, Savaryho, Reiseta, Berthezyna, Lejeuna, Labauma či Bourriena. Svoje úsudky často predkladá v kritickom znení a všetky podkladá faktmi a názornými situáciami. Osvetľuje nám zároveň niektoré problematické momenty, na ktorých sa niektorí historici dodnes nevedia zhodnúť. Poodhaľuje nám posledné minúty života cisárovoho obľúbenca, maršala Lannesa, najmä pokiaľ ide o jeho posledný rozhovor s Napoleonom, vysvetľuje skutočné príčiny francúzskej porážky pri Asperne a Esslingene, nie tie, ktoré sa stále usilovala prezentovať úzka skupina historikov, sympatizujúcich s arcivojvodom Karlom. Zmieňuje sa i o doteraz málo známom zranení cisára pri Rezne, stručne, inokedy obsiahlejšie sa venuje životopisom niektorých maršalov a generálov, postupne, ako s nimi prichádzal do styku, poodhaľuje vzájomné vzťahy a rozpory medzi maršalmi, ako i príčiny, ktoré k týmto sporom viedli. Tvrdí a nekompromisne odsudzuje všetkých, ktorí nejako zradili Francúzsko (Schwarzenberg, Yorck, Thielmann, Wrede, Jomini) a úplne s pohrdaním rozpráva o rodených Francúzoch, ktorí sa zapredali (Pichegrue, Dumouriez, Moreau, Murat, Bernadotte). V súvislosti s Moreauom autor zdôrazňuje, že generál zabudol, že je Francúzom a že zaradením sa k nepriateľom, pošpinil svoje vavríny. „Tohoto nového Coriolána však za

bezectné jednaní vzápätí stihl zaslužený trest!“ , ako s uspokojením skonštatoval, jeho prítomnosť pred drážďanskou bitkou. Pomerne miernejší je k Bernadottovi, ktorý pri Lipsku priviedol proti niekdajším druhom tisíce Rusov, Prusov a Švédov. „Tak nám Bernadotte, Francouz, člověk, jemuž francouzská krev získala korunu, zasadil poslední ránu“, ako Marbot trpkou uzatvára bitku národov.

Pri výklade niektorých udalostí, však autor neodolal pokušeniu, ktoré sa mu toľko ráz vyčíta a vymyslel si rôzne poslanie, aby mohol potom povedať, že bol svedkom tej-ktorej udalosti. Týka sa to najmä bitiek pri Slavkove a Somosierre, kde je otázne, či tam vôbec bol. Už istým sa ukázalo byť spiknutie v Rennes, ktoré si Marbot vymyslel.

Skutočnosťou, ktorú treba oceniť, je to, že autor sa okrem podávania faktografických údajov pokúsil zhodnotiť i niektoré politické, no najmä vojenské, t. j. taktické a strategické kroky samotného Napoleona, pričom vopred ospravedlňuje svoju trúfalosť. S pripomienkami sa vyjadruje k niektorým jeho rozhodnutiam, ako bolo vyslanie Mortiera na ľavý breh Dunaja počas slavkovského ťaženia, zredukovanie malých štátikov na minimum, vytvorenie Rýnskeho spolku, kritizuje plán obsadiť chudobné, ťažko prístupné Portugalsko, hoci uznáva, že tento krok bol politicky ospravedlňiteľný. Vojnu v Španielsku považoval za nespravodlivú a svoju účasť na nej odôvodňuje tým, že ako vojak musel poslúchať. Prikláňa sa k verdiktu viacerých, ktorí kárali Napoleona za to, že na španielský trón neposadil Murata, ktorý by bol určite viac schopný čeliť hrôzom partizánskej vojny ako Jozef a ktorého horúca povaha by určite viac vyhovovala hrdým Španielom, ktorých udatnosť a zaťatosť obdivne vyzdvihuje. Vôbec v tejto vojne videl hlavnú príčinu pádu cisárstva. Pri ťažení do Ruska zasa cisárovi vyčíta bohatý národnostný charakter Veľkej armády z čoho plynula ležernosť a nespohľivosť spojencov. Absolútne nepochopiteľné bolo pre Marbota zverenie oboch krídel Prusom a Rakúšanom, aj keď voči Schvarzenbergovi je dosť nespravodlivý. Stručne sa zaoberá i konkrétnymi príčinami, pre ktoré sa tak španielske, ako i ruské ťaženie nevydarilo, poukazuje hlavne

na niektoré chybné vedené operácie maršalov, nespoluprácu medzi nimi veľmi odsudzuje. Dosť sa venuje udalostiam roku 1813, roku, ktorý bol pre autora najnamáhavejším v celom jeho živote. Samotný priebeh vojenských udalostí neopisuje už tak podrobne. Zaoberá sa hlavnými udalosťami tzv. lipského ťaženia a výstižne konštatuje, že už sa „válečné operácie vedly zřídka úspěšně, nebyl li Napoleon osobně přítomen“. Vyčíta cisárovi zbytočné rozptýlenie francúzskych jednotiek v nemeckých pevnostiach a viní ho i z toho že bitku pri Lipsku vôbec prijal. Dokladá, že cisár, ktorý si pri mnohých víťazstvách zvykol nepriateľov nepočítať, tento ráz situáciu nedocenil. Samotný pád Napoleona prežíva veľmi nešťastne, spomína na časy, keď francúzske zbrane len málokedy poznali chuť porážky.

Marbotov význam pre súčasnosť je ohromný a spočíva v množstve autentických informácií, ktoré boli často spochybňované, avšak v modernej vojenskej historiografii sa stále častejšie objavujú odkazy a potvrdenia pravdivosti jeho výpovedí a svedectiev. Jeho rozprávanie je prosté, nenútené, úprimné a bezprostredné, nenájdeme tu prehnaný obdiv či zaujatosť, ani prehnané nadšenie, ktoré je v tomto žánri také obvyklé. Hoci boli Marbotove pamäti spísané v konečnej podobe až v zrelom autorovom veku, je zjavné, že ich písal jazdecký dôstojník, skôr mladý husár, než zaslúžilý generál a pair Francúzska. Týmto spomienkam preto nechýba racionálny, kritický a profesionálny odborný pohľad na vývoj situácie, ale ani úprimná mladícka túžba po sláve, preukázaná odvaha, sebaaprekonávanie či omámenie z prítomnosti smrti. To všetko robí z čítania jeho spomienok vzrušujúci zážitok. A ako autor sám hodnotí svoj život? Už v úvode zdôrazňuje, že hoci jeho život nebol bez strádania, celkové šťastie prevážilo nad ťažkosťami a bez váhania by začal svoju životnú dráhu odznovu bezo zmien. „Skladám tedy Prozřetelnosti dík za sudbu, kterou mi přidělila“, ako píše v závere svojho predhovoru, v ktorom venuje svoje dielo žene a dvom synom.

Koncepcne je práca rozdelená do dvoch dielov (61, resp. 53 kapitol), v ktorých autor opísal celú epochu napoleonských vojen, vrá-

tane prvého a druhého talianskeho ťaženia, ktoré budúci cisár uskutočnil ešte ako obyčajný generál, resp. ako konzul. Rok 1814 síce zaznamenal veľmi útržkovite, zato záverečný rok 1815 úplne vynechal a do svojich spomienok ho nevedno prečo nezahrnul, hoci sa ho aktívne zúčastnil. Tak to aspoň vyplýva z kusej korešpondencie, ktorá je umiestnená v závere knihy. Podobne je tu umiestnená i príloha (heslovite spracované služobné záznamy Marbota, ťaženia ktorých sa zúčastnil, zranenia, ktoré utrážil i významenia, ktoré získal) a poznámkový aparát, spracovaný s prihliadnutím k poznámkam, uvedeným vo francúzskom vydaní. Súčasne ho prekladateľ Marbotových pamätí Jiří Kovařík rozšíril o viaceré ďalšie biografické a faktografické komentáre, ktoré budú iste pre každého priaznivca vojenskej histórie veľmi zaujímavé, vzhľadom na to, že sú často neznáme a ťažko dostupné.

A. Maskalik

F I D L E R, J.: *GENERÁLOVÉ LEGIONÁŘI*. Edice Jota Military, sv. 37. Books, Brno 1999, 356 s. + 16 s. obrazovej prílohy.

Vojenský historik mjr. PhDr. Jiří Fidler, pracovník Historického ústavu Armády České republiky v Prahe, sa v čitateľskej obci prezentoval viacerými vojensko-historickými titulmi. Jedným z nich je aj monografia *Generálové legionáři z brnianskeho nakladateľstva Books*, ktorá vyšla pri príležitosti 80. výročia vzniku samostatného Česko-Slovenska.

V predhovore knihy autor okrem iného píše, že v poslednom desaťročí sa na pultoch kníhkupectiev objavilo viacero publikácií a článkov, ktoré svojím obsahom sa usilujú splatiť dlh voči mužom – príslušníkom čs. légii v Rusku, vo Francúzsku a Taliansku, bez ktorých by Česko-Slovenská republika nebola vznikla. Ďalej uvádza, že „okrem jednej malotirážnej publikácie však českému (i slovenskému – pozn. M. Č.) čitateľovi chýba kniha, v ktorej by sa mohol zoznámiť so životnými osudmi najvýznamnejších osobností prvého česko-slovenského odboja... „Predložená kniha má za cieľ túto medzeru aspoň

sčasti vyplniť, i keď devätnásť biografii predstavuje len malý zlomok z osudov legionárov, ktorí dosiahli generálske hodnosti.“

Podľa Fidlera sa pri výbere biografii vždy presadzuje subjektívne hľadisko autora a výnimkou nie je ani táto kniha. Navyše autor, po dohode so svojím kolegom kpt. PhDr. Eduardom Stehlíkom, mu prenechal spracovať niekoľko životných osudov, do pripravovanej monografie *Generálové druhého odboje*. Obaja sa zhodli na tom, že takí generáli-legionári, ako napríklad Alois Eliáš, Karel Kutlvašr či Vojtěch Boris Luža (tiež Rudolf Viest – pozn. M. Č.), patria skôr do knihy zaoberajúcej sa osobnosťami druhého čs. zahraničného odboja.

V prvej časti monografie s podtitulom *Skupina českých poručíků* sa autor v stručnosti zamýšľa nad postupným kariérom rastom čs. veliteľských špičiek v čs. légii. Roku 1918, keď čs. vojsko (dovtedy neexistujúceho štátu) bolo dohodovými mocnosťami uznané za spojenecké, sa vyprofilovala rozsiahla skupina ostrieľaných čs. dôstojníkov-poručikov, ktorá sa podľa autora konštituovala prirodzeným výberom – vďaka veliteľským schopnostiam a statočnosti v boji. Ďalej už dajme slovo autorovi: „... Zvlášť v rozháraných ruských pomeroch vynikli títo poručíci nád mieru obvyklú vo vojenských dejinách. V priebehu jari a leta 1918 sa pod ich velením vzopreli legionári svojmu osudu, takmer bez zbraní porazili po zuby ozbrojené bolševické posádky a ovládli sibírsku magistrálu od Volgy po Vladivostok...“ Treba dodať, že odvtedy možno u mnohých z nich zaznamenať priam raketový postup v služobnom i hodnostnom rebríčku. Takmer žiadny z týchto legionárskych poručíkov však nezískal generálsku hodnosť bez preukázanej a verejne uznávanej schopnosti veliť vojsku v zložitej situácii.

Ďalšia časť Fidlerovej práce nesie podtitul *Generálové legionáři v Československé meziválečné armádě*. Autor sa v nej pokúsil o akúsi štatistickú sondu, ktorej cieľom je ukázať, aký mali vplyv „legionári versus domáci dôstojníci“ na čs. armádu ako takú. Na tento problém nazerá z dvoch uhlov. Prvým je rozbor obsadzovania vytypovaných armádných funkcií, ktorý jasne poukazuje na to, že najvýznamnejšie funkcie v medzivojnovnej čs.

armáde zastávali v omnoho väčšom meradle bývalí legionári než tzv. príslušníci čs. domáceho vojska. Hlavne v tridsiatych rokoch stúpala vplyv generálov-legionárov priamo exponovane. Čitateľ sa tu môže napríklad dočítať, že najpočetnejšie obsadenie najvyšších armádnych funkcií dosiahli generáli-legionári práve na jeseň 1938, keď mala čs. branná moc preukázať schopnosť brániť vlasť vo vojnovom konflikte s agresorom. Konkrétne k 15. septembru 1938 z 22 najvyšších armádnych postov zastávali generáli-legionári až 20.

Druhým uhlom pohľadu autora je zmapovanie povyšovania do dvoch najvyšších generálskych hodností – armádneho a divízneho generála. Fidler tu prichádza k pozoruhodnému záveru, že v medzivojnovom období jednu z dvoch najvyšších generálskych hodností v čs. armáde dosiahol úctyhodné množstvo 86 osôb. Po odpočítaní troch príslušníkov Francúzskej vojenskej misie v ČSR až 46 boli bývalými legionármi, teda tvorili 55 percent z celkového počtu spomínaných generálov.

Hlavná časť knihy pozostáva z devätnástich biografických náčrtov významných vojenských osobností 1. čs. odboja a armády medzivojnového Československa. Jednotlivé biografie sú zoradené abecedne a obsahujú záhlavný regist viažuci sa nejakým spôsobom k danej osobnosti, ďalej podrobný životopis a chronológiu zameranú predovšetkým na vojenskú kariéru (zastávané funkcie, povýšenia, udelené vyznamenania a pod.). V prvom biografickom náčrte pod názvom *Prezidentův pobočník* sa autor venuje ruskému a francúzskemu legionárovi, divíznemu generálovi Ing. Silvestrovi Bláhovi (1887 – 1946). Nasleduje životopis ruského legionára, divízneho generála Stanislava Čečka (1886 – 1930), ktorý nesie názov *Bratr generál*. V ďalších dvoch biografiách s príznačnými názvami *Otec a syn 1* (Nejstarší legionár) a *Otec a syn 2* (Důstojník ruské gardy) sa čitateľ dočíta o divíznom generálovi Jaroslavovi Červinkovi staršom (1848 – 1933) a jeho synovi, brigádnom generálovi Jaroslavovi Červinkovi mladšom (1889 – 1985). V biografii pod názvom *Pan Sibiře* Fidler približuje životné osudy rozporuplnej osobnosti, divízneho generála Radolu Gajdu (1892 –

1948, vlastným menom Rudolf Geidl – pozn. M. Č.), ktorý po návrate do Československa pokračoval v závatnej vojenskej kariére až do leta 1926, keď bol za otvorené koketovanie s fašistickou ideológiou superarbitrováný a neskôr úplne degradovaný. Nasleduje životopis francúzskeho divízneho generála Pierra-Thiebaut-Charlesa-Mauricé Janina (1862 – 1946), ktorý od februára 1918 zastával post prvého veliteľa čs. zahraničného vojska. Biografia pod názvom *Ze středu Afriky do srdce Evropy* približuje zaujímavú vojenskú kariéru armádneho generála Eduarda Kadleca (1880 – 1961) a biografia *Letěl bych* zas sa venuje predovšetkým vojenskému životu divízneho generála Vojtěcha Vladimíra Klecanu (1888 – 1947).

V ďalších dvoch biografických náčrtoch sa autor tejto monografii zameril na omnoho známejšie osobnosti armády medzivojnového Československa, a to na armádneho generála Ludvika Krejčího (1890 – 1972) v biografii nazvanej *Do legií se Signum Laudis na hrudi*, a v biografii pod názvom *Spisovatel s generálskou hodností zase na riaditeli* Památniku osvobození (predchodcu Vojenského historického ústavu – pozn. M. Č.) generála Rudolfa Medka (1890 – 1940). Ďalej nasledujú životopisné náčrty divízneho generála Františka Melichara (1889 – 1975), divízneho generála Matěja Němca (1886 – 1975) a brigádného generála Karla Václava Petříka (1885 – 1957).

V biografickom náčrte, príznačne nazvanom *Podkarpatský Lev*, sa Fidler venuje armádnemu generálovi Levovi Prchalovi (1892 – 1963), a biografia pod názvom *Zborovský Žizka* čitateľovi približuje vojenské osudy hrdinu od Zborova (1917), armádneho generála Jana Syrového (1888 – 1970). Nasleduje životopis francúzskeho legionára a čs. armádneho generála Josefa Šnejdárka (1875 – 1945), ktorý prešiel obdivuhodnou vojenskou kariérou. V medzivojnovej čs. armáde takmer celý čas vykonával službu na významných veliteľských postoch na Slovensku, kde bol medzi miestnym obyvateľstvom veľmi populárny. Biografia s podtitulom *S legiemi našel novou vlast* pojednáva o ruskom generálmajorovi a čs. armádnom generálovi Vladimírovi Šokorovovi (1868 – 1940).

Životopisný náčrt pod názvom *Ministr války* sa venuje jednému z troch najvýznamnejších predstaviteľov 1. čs. zahraničného odboja, slovenskému rodákovi, generálovi PhDr. Milanovi Rastislavovi Štefánikovi (1880 – 1919). Autor v ňom uvádza základné životné medzníky tohto významného astronóma, vojenského letca, politika a diplomata, ktorý v prvej čs. vláde až do svojej tragickej smrti zastával post ministra vojny. Fidler však uvádza mylný údaj, že lietadlo s gen. Štefánikom havarovalo 4. mája 1919 na ploche Vajnorského letiska. Pravdou je, že Štefánik spolu s trojčlennou talianskou osádkou zahynul neďaleko Ivanky pri Dunaji.

Posledná biografica, nazvaná *Konečná stanice Gulag*, približuje predovšetkým vojenskú dráhu ruského generálporučika a čs. armádneho generála Sergeja Vojcechovského (1883 – 1951 ?), ktorý to v čs. brannej moci dotiahol až na zemského vojenského veliteľa (najprv v Brne a potom v Prahe) a v čase septembrovej všeobecnej mobilizácie 1938 veliteľa 1. armády. Roku 1945 ho však Praha zatklo komando NKVD a odvlieklo do ZSSR, kde sa jeho životná púť skončila pravdepodobne o šesť rokov neskôr v gulagu Ozernyj lager pri Tajsete.

Fidlerovu monografiu vhodne dopĺňa bohatý fotografický materiál a zoznam prameňov a literatúry, ktorý čitateľom, so záujmom o podrobnejšie zmapovanie životných osudov uvedených osobností, v mnohom uľahčí ich ďalšie štúdium. Napokon zostáva len dodať, že kniha Generálové legionári nesporne patrí k vydarenejším titulom z pera tohto autora.

M. Čaplovič

OBŠČESTVO I VLASTĚ, 30-E GODY. POVESTVOVANIE V DOKUMENTACH. Sokolov, A. K. (ed.), Žuravlev, S. V., Košeleva, L. P., Rogovaja, L. A., Tel'puhovskij, V. B., Moskva: Rosspen 1998, 349s.

Slovné spojenie „tridsiate roky v Rusku“ sa azda automaticky spája s predstavou tisícov popravených, miliónov väznených. Do istej miery to spôsobila skutočnosť, že prevahu v publikovanej memoárovej literatúre mali

dosiaľ osoby, ktoré na budovaní sovietskeho systému istý čas participovali a práve v tomto období sa dostali do mlyna, ktorý samy pomáhali rozkrútiť. Pritom obrovské tragédie dvadsiatyh rokov ešte vnímali ako oslabovanie nepriateľa, alebo ako daň nedokonalosti a nevyhnutnú obeť veľkému cieľu. O dekádu neskôr boli zasa také sústredené na vlastné „nespravodlivé“ zbavenie slobody, že dlho nedokázali reflektovať údesnosť systému ako celku. Nechceme spochybniť utrpenie v stalinových lágroch, ale vymedziť im miesto v živote spoločnosti ako celku a poukázať na potrebu sústrediť sa aj na pomery mimo väzení, na rozmery, aké dosiahla obľudnosť „obyčajného života“ na sovietskej „slobode“. Našťastie, ako nasvedčuje anotované dielo *Spoločnosť a vláda, 30. roky. Rozprávanie dokumentov*, ktoré spracoval kolektív ruských historikov a archivárov, táto problematika sa už začína dostávať do zaslúženej pozornosti profesionálov.

Kniha vznikla ako súčasť širšieho projektu Ústavu ruskej histórie Akadémie vied a centrálnych štátnych archívov, venovaného sociálnej histórii Ruska v 20. storočí, zameraného na spracovávanie doteraz nie príliš využívaných archívnych prameňov: listov občanov redakciám novín, sťažností, interných stranických zápisníc, rozsudkov, odvolaní, správ školských inšpektorov a podobne. Ako upozorňujú autori v úvode, pandantom k dokumentom o „veľkej politike“ sa tu nestávajú nálady a názory amorfných a neosobných „más“, ale ľudí – „priamych účastníkov“ udalostí 30. rokov, ktorých názory zaslané inštitúciám pred mnohými desaťročiami sa po prvýkrát zásluhou tejto knihy dostali na verejnosť. Štýlovo by sa dala metóda ich spracovania opísať ako „inverzná“ edícia prameňov. Základnou líniou je text komentára, ktorý je bohato ilustrovaný dobovými citáciami. Sú tu úryvky listov, vystihujúce situáciu rodiny na priestore jedného riadku, i reprint štvorstranového dokumentu NKVD, ktorý čitateľa omráči originálnym jazykom obávaného úradu. Komentár je vyvážený, pútavý a ani použitie citácií nikde neskĺzlo do samoúčelnosti. Za zmienku stojí i podpora poskytnutá projektu od vydavateľstva Yale University Press.

Tematicky sa publikácia delí do šiestich kapitol, ktorých názvy sú v podstate dobovými propagandistickými frázami. Prvá z nich, *Socialistický útok*, uvedie čitateľa do čias riešenia úlohy dobudovať v ZSSR socializmus v rekordne krátkom čase. Noviny vtedy prekypovali militaristickou rétorikou. Útočilo sa na literárnom fronte, traktorovom fronte, ideologickom fronte, o víťazstvo bojovali úderníci, pracujúci sa mobilizovali. Realitu nám dokresľujú úryvky z listov lojálnych obyvateľov, píšucich do redakcií „nie ako nepriateľ sovietskej vlády, ale ako ten, kto za ňu bojoval“ o sociálnej mizérii, rozpade kolchozov a varovaniach pred nastupujúcim hladomorom. V skutočnosti boli tisíce ľudí poslané na nútené práce či do vyhnanstva. Niektorí dokonca bez určenia cieľa, jednoducho s povinnosťou opustiť miesto bydliska. Ich osud otriasol i obyvateľmi miest na hlavnom dopravnom ťahu na Sibír, ktorí pohľadu na vyhnancov privykli ešte za cárizmu. V snahe pomôcť zúboženým dôverivo informovali „stranu a vládu“ – pretože boli presvedčení, že tragédia spoluobčanov je dielom nezodpovedných miestnych úradov.

Kádre riešia všetko – kto a akí vlastne boli ľudia, na ktorých mala ležať táto úžasná úloha? Na začiatku 30. rokov bolo obsadenie rozhodujúcich postov ešte pomerne pestré. Mnohé mali v rukách „zaslúžilí“ bolševici, ktorí mali vlastnú revolučnú skúsenosť a na jej základe i pocit oprávnenosti formulovať vlastné názory. Ďalšou vrstvou elit boli takzvaní „starí“ ľudia, „buržoázni špecialisti“. Vďaka masívnej straníckej čistke, vyhlásenej v máji 1929, sa však postupne na ich miesta predierali Stalinove nové kádre, „vydviženci“, ktorých charakterizoval proletársky pôvod a úplná vernosť stalinskej „generálnej línii“. Desiatky listov, adresované ústredným orgánom a priamo Stalinovi, ktorý „určite nevedel“, čo sa deje na nižších úrovniach strany, dokumentujú osudy vyčistených, aktivity agilných udavačov i hospodársky chaos spôsobený nekvalifikovanosťou dosadzovaných.

Stalinská ústava z roku 1936, vyhlasovaná za „najdemokratickejšiu na svete“, „upevnila základy“ socializmu v krajine. Načo a pre koho boli jej proklamované pozitíva? Kapitola

rozoberá, čo vlastne pojem „socializmus“ v praxi znamenal a ako obyvateľstvo reflektovalo jeho „výdobytky“ počas organizovanej kampane „pripomienok“ občanov k návrhu ústavy. Hoci nikdy neboli zverejnené písomné odpovede jednotlivcov na výzvy v tlači, ako aj hlásenia organizátorov o priebehu povinných zhromaždení na miestnej úrovni, obsahujú množstvo konkrétnych sťažností a návrhov. Napríklad uzákoniť, „aby kolchozníci mohli pracovať za peniaze“, alebo „aby bolo dostať múku“. Žena, podpísaná ako kolchozníčka-vdova píše: „V návrhu je napísané – sloboda slova a tlače. My, biedni, prosíme redakciu publikovať v novinách naše listy.“ Nemálo obyvateľov si „chybne“ vyložilo zmienky o slobode pohybu, či o slobode vyznania, a začali sa ich naozaj dožadovať. Ich snahy vyznievajú v rámci panujúceho sovietskeho režimu absurdnejšie než inými občanmi navrhované zakotvenie „povinnosti všetkých plodných občanov mať do 40 rokov aspoň dve deti“.

Láska a hojnosť mali v najdokonalejšom spoločenskom zriadení čochvíľ a zvíťaziť, nebyť prekliatych nepriateľov ľudu. Kapitola je venovaná fenoménu nepriateľa, štátnej indoktrinácii pomocou Krátkeho kurzu dejín VKSb, priebehu kampaní za odhalenie nepriateľov ľudu, predstavám obyvateľstva o ich pôsobení v spoločnosti, udaniam a pokusom o obhajobu v prípadoch krivých obvinení. Ubíjajúci nedostatok životných potrieb sa prejavoval v náraste spoločenskej agresivity. Mnohé listy ústredným orgánom sú plné zúfalstva nad nedostatkom jedla, opisujú ušliapané obeť návalov v obchodoch po dodávke tovaru. Neľudské podmienky štvli proti sebe pôvodné obyvateľstvo a presídlencov. K víťazstvu všeobecnej lásky neprispievalo ani posilňovanie vojenskej výchovy pred blížiacim sa vojnovým konfliktom. Vojenská literatúra sa už zaoberala hodnotením likvidačných dôsledkov, ktoré mala zámerne vyvolávaná psychóza ohrozenia vnútorným nepriateľom na dôstojnícky káder Červenej armády. Dokumenty však reflektujú jej vplyv na propagandou rovnako masírované civilné obyvateľstvo.

Kapitola *Bolševický poriadok v kolchoze*, založená na listoch do Roľníckych novín,

dotvára plastický obraz života obyvateľov dedín, kolchozov a sovchozov, tvoriacich 60 percent „ľudových más“, ktoré mali byť pre sovietsky systém oporou. Tematicky najbohatšie sú variácie na hlad, úradnú šikanu, samovraždy, väznenie, vysídľovanie.

Po predchádzajúcom čítaní vyznieva posledný podnadpis *Šťastné detstvo* obzvlášť ironicky. Ako asi dopadlo dievčatko, ktoré na súťaži umeleckej tvorivosti po potlesku pridalo kdesi počutú častušku „pjatiletka v desjať let/ a v kolchoze chleba net“? Pionier, ktorého v škole učili od malička hovoriť pravdu, v roku 1936 odpovedal na výzvu novín Kolchozné deti: „ako teda žijeme my deti Jalano-Katajského okresu? Mnohí z nás nenavštevujú školu. Niet chleba a niektorí nemajú obuv ani odev. V škole nemáme teplé raňajky a keď prídeš domov, tam tiež niet čo jesť, pretože v tomto roku bola neúroda obilia... Kto nám pomôže pred hladomorom? V okrese sú ľudia, ktorí už od hladu opúchajú. Niektoré vdovy opúšťajú svoje deti a samy sa skrývajú nevedno kde, aby aspoň seba zachránili pred hladovou smrťou.“ („Teplé raňajky“ boli pompéznu štátnou akciou, prezentovanou ako „starostlivosť štátu o deti“ – z ktorých mnohé prestávali kvôli hladu chodiť do školy a toto bol jediný spôsob, ako ich tam dostať.) Zvrhlosť doby sa odráža i na skutočnosti, že zatiaľ čo v 20. rokoch bolševici pred svetom priznali, že je Rusko ohrozené hladomorom a vpustili do krajiny aspoň minimum dodávok zahraničnej pomoci, v 30. rokoch – v dobe „kolchozných úspechov“ – žiaden hladomor oficiálne neexistoval. Celé regióny vymierali od hladu bez pomoci a pritom zmienky o ňom boli tvrdo trestané ako šírenie nepriateľskej propagandy.

Zaujímavé sú správy o situácii v detských domovoch, pochádzajúce z archívu N. K. Krupskej. Okrem hrôzy z materiálnych podmienok boli inšpektori zdesení poznaním, že medzi deťmi vychovávanými výlučne sovietskymi inštitúciami sa vyskytovalo množstvo vyslovene protištátnych prejavov. Možno niektoré boli spôsobené pubertálnym vzdorom, (hoci ani ten už nemal existovať, podľa platných pedagogických teórií mali byť deti totálne uvedomelými novými ľuďmi), ale

mnohé sú dôkazom, že ani sovietsky detský domov nedokázal všetky deti úplne zbaviť nežiaduceho myslenia. Ako otriasajúce dokumenty pôsobia aj dobové detské slohy na tradičnú tému „Môj životopis“ a ich listy rôznym predstaviteľom. „Milý deduško Kalinin“, písal v januári 1933 vtedy 13-ročný Váňa, polosirota s tromi súrodencami, „mama je chorá, peňazí niet, a strašne by som sa chcel učiť... Pred nami stojí úloha učiť sa, učiť sa a učiť sa. Tak povedal V. I. Lenin... Ale so školou budem musieť prestať... Chleba nám dávajú veľmi málo, len 300 gramov na deň, a učiť sa bez chleba je ťažko.“

Kniha sa číta síce jedným, ale hlboko zatajeným dychom. Nie preto, že je písaná azbukou. Na pochopenie mnohého bude neznalým písma stačiť výborná fotografická príloha. Podstatou je, že tisíce popravených a milióny väzňov tých čias sú pre nás nepredstaviteľnou tragédiou. Mozaika z osudov jednotlivcov, prežívajúcich na sovietskej „slobode“, jej vracia ľudský rozmer, ktorý si dokážeme uvedomiť i precítiť.

V zmienenej edícii „sociálne dejiny Ruska 20. storočia“, ktorú vydáva vydavateľstvo Rossijskaja političeskaja enciklopedija (ROSSPEN), už vyšla kniha *Golos naroda* (Hlas ľudu. Listy a ohlasy radových sovietskych občanov o udalostiach rokov, 1918 – 1932) a pripravoval sa diel *Za fasádou Stalinskogo izobilija* (Za fasádou stalinského blahobytu. Prídelový systém a trh v zásobovaní obyvateľstva v rokoch industrializácie, 1927 – 1941.) Ak by sa dali deblokácie z Ruska realizovať v knižkách, zišli by sa do nejednej knižnice.

M. Zavacká

BERTHOLD, W.: *42 atentátů na Adolfa Hitlera*. Brána, Praha 1999, 212 s. (Die 42 Attentate auf Adolf Hitler. Wien, Carl Ueberreuter 1997)

Zatiaľ čo knižné publikácie o pokusoch odstrániť Hitlera približujú a dokumentujú akťerov a súvislosti jedného konkrétneho atentátu, český preklad nemeckého publicistu a diplomata Williho Bertholda predstavuje

čitateľovi pokusy o atentáty a prevraty v komplexnej podobe s chronologickou postupnosťou od obdobia ešte pred Hitlerovým prevzatím moci až po definitívny koniec zbožňovaného aj nenávideného vodcu, ktorý navzdory všetkým pokusom o jeho likvidáciu, zomrel nakoniec vlastnou rukou. Autor v šesnástich kapitolách venuje väčšiu pozornosť pokusom známym, zmiňuje sa však aj o menej známych, dokonca o tých, ktoré zostali takmer na úrovni náznaku.

Adolf Hitler najskôr pokusy o odstránenie predstieral, aby vo sfanatizovaných obdivovateľoch umocnil vedomie svojej vyvolenosti a predurčenosti. Neskôr, po prevzatí moci, boli útoky na neho pred verejnosťou utajované. Hitler, chránený nevypočítateľnými náhodami, unikol smrti pri všetkých pokusoch. Vo viacerých prípadoch ho zachránil vlastný nepokoj, vďaka ktorému bol skrátený obvyklý čas vystúpení alebo prehliadky. Vo východnom ťažení ho zachránila ruská zima, ktorá spôsobila zlyhanie chemickej rozbušky, potom to bol anglický nálet, vylúčenie styčného dôstojníka z rokovania o vojnovej situácii, posunutie aktovky s aktivovanou rozbuškou a podobné banálne príhody, ktoré napomohli pokračovaniu neľudského systému. Mnohí odvážlivci pritom riskovali život a niektorí oň aj prišli. Autor predstavuje rôznorodé portréty atentátnikov – rozčarovaných aristokratov, rozhnevaných proletárov, odhodlaných teológov, exaktne mysliacich dôstojníkov, pokorených diplomatov, pobúrených starých nacistov, Židov, ktorí chceli dokázať svetu, že im nechýba odvaha vysporiadať sa s diktátorom. Pre odboj sa rozhodli v rôznom čase, nemali naň ani zhodné motívy, nepredstavovali si rovnako ani pohitlerovské Nemecko, ale dospeli k rozhodnutiu riskovať vlastný život. Prví atentátnici boli jednotlivci alebo členovia drobných skupín, konali na vlastnú päsť. Utváranie opozičných skupín prebiehalo najskôr spontánne a často bolo dielom náhody. Neskôr dochádzalo k zbližovaniu skupín a kontaktovaniu domáceho a zahraničného odboja.

V kontexte Hitlerovej diktátorskej a dobyvačnej politiky autor plasticky vykresľuje mnohé kľúčové osobnosti opozície, ktoré

vystupovali buď ako priami aktéri, alebo stáli v pozadí ako organizátori a inscenátori príprav prevratu, ktorého predpokladom bola vždy Hitlerova smrť. Osobitnú odbojovú skupinu predstavovali vysokí dôstojníci a generáli, teda tí, ktorí režimu slúžili a zároveň zaujímali k nemu negatívne stanovisko. Nemeckí generáli ešte pred vojnou vysielali varovné signály. Proti blížiacej sa vojne mali výhrady, i keď skôr z praktických ako morálnych dôvodov. Neboli schopní jej vzniku zabrániť a navyše boli paralyzovaní nemecko-sovietskou zmluvou o neútočení. Dôsledky spojenectva Hitlera a Stalina pri prepadaní Poľska boli pre generálov výstražným dôkazom toho, koľko času stratili svojou nerozhodnosťou a nešťastnými okolnosťami. I tí, čo si zakladali na svojej apolitickosti, na prípade Poľska poznali skutočnú tvár režimu, ktorému slúžili. Mnohí atentátnici, ktorí sa rozhodli vstúpiť na nebezpečnú pôdu a Hitlera odstrániť, sa takmer dopracovali k cieľu aj vďaka systému jeho osobnej ochrany. Hoci opatrenia na ochranu Hitlera ustavične zvyšoval, súčasne porušoval najzákladnejšie pravidlá bezpečnosti. Jeho plány ako získať absolútnu moc, boli premyslenejšie ako príprava osobnej bezpečnosti. Spravidla bol dobre ochraňovaný vycibrenými metódami nemeckej dôkladnosti, ale v užšom dôvernom kruhu boli bezpečnostné pravidlá nepatrné. Bezpečnostná služba bola navyše preorganizovaná a jej zamestnanci preťaženi.

Démonický profil Hitlera s jeho ideológiou a politikou, ako aj rezistenciu v globále, alebo z aspektu jednotlivcov, dokumentuje autor v chronologickom kontexte konkrétnych udalostí obdobia bojov o moc, následných rokov diktátorskej neotrasiteľnej pozície a v širokom historickom kontexte jednotlivých vojnových udalostí. Vykresľuje udalosti a dôsledky zinscenovaného stretu SS a SA, známeho ako hnedá bartolomejská noc, ktorá nezostala bez následkov. Ľavicovú opozíciu Hitler potlačil hneď, ako sa dostal k moci, pravico to však donútilo k odporu. Keď po masakri SA nasledovalo zrušenie zemských vlád, rozpustenie a zákaz politických strán, prenasledovanie menších, ignorovanie právnych postupov, nové zbrojenie a znovuzavedenie všeobecnej brannej povinnosti, objavi-

lo sa aj medzi konzervatívami želanie a vôľa zavraždiť Hitlera a zničiť jeho zločinný systém. Nepotrebovali ďalšie dôkazy – obsadenie Porýnia, anexia Rakúska, dôsledky mníchovskej dohody, prepadnutie a kapitulácia Poľska, aby pochopili, že je to začiatok novej vražednej dimenzie. Globálne sa však podmienky pre opozíciu zhoršili. Sláva z úspešnej bleškovej vojny urobila z mnohých protivníkov spojencov a znemožnila otvorenú vzburu. Náhlada obyvateľstva nebola odboju ani trochu naklonená, keďže triumfy pôsobili a územné a iné zisky sa zdali nemeckému národu oprávnené. Hlavných aktérov však neodradili ani blýskavé vojnové víťazstvá, na ktorých sa dokonca väčšinou podieľali. Naďalej pracovali na prípravách prevratu, ale v hajlujúcej väčšine sa strácali ako kvapka v mori. Až keď sa na východnom fronte prehnala stalingradská katastrofa, nadobudlo úsilie Hitlerových odporcov zastaviť vodcu na jeho ceste pohrôm a zločinov nádejnejšie vyhliaďky. Sľubnejšie o to, o čo viac sa ríša dostávala do vojenskej defenzívy. Ale vojnový obrat radikálne nezlepšil vnútropolitické podmienky na odboj v Nemecku. Hlavná aktivita zostávala stále na vojakoch. Najneskôr do leta 1944 vedel každý nemecký generál, že vojna je prehratá. Zbrojný priemysel sa zrútil a front bol neudržateľný. Sprisahanci nemali inú možnosť, museli riskovať a stavať na to, že po Hitlerovej smrti by mohlo byť dosiahnuté aspoň prímierie. Ako posledného z celej plejády atentátnikov predstavuje autor Clausa von Stauffenberga, ktorý sa rozhodol ukončiť stratenú vojnu za každú cenu. Vysoko inteligentný dekorovaný dôstojník bol však súčasne hlavným aktérom aj režisérom atentátu a pokusu o prevrat. Podobne ako pri desiatkach predchádzajúcich pokusov, Hitler chránený nevypočítateľnými náhodami, opäť unikol smrti. A tak jeden zachránený život stál v posledných mesiacoch vojny milióny iných životov.

Pri rekonštrukcii jednotlivých pokusov o odstránenie Hitlera autor vychádzal z dokumentácie výpovedí očitých svedkov, účastníkov a pozostalých, z policajných výpovedí a prác renomovaných historikov. Publikácii chýba síce odkazový a poznámkový aparát,

ale pri množstve známej i menej známej faktografie je napísaná čítavou a zaujímavou formou. Doplnená je zoznamom pokusov o atentát, prehľadom použitej literatúry a menným registrom.

B. Šedová

ŠUMICHRAST, P. – KLABNÍK, V.: *SLOVENSKÉ LETECTVO 1939 – 1944*. 2. zv. Magnet-Press Slovakia. Bratislava 2000, 157 s.

Napriek dlhému času, ktorý uplynul odvtedy, keď historici mohli skúmať iba niektoré témy národných i svetových dejín, stále existujú biele a takmer nepoznané stránky našej minulosti. Toto tvrdenie obzvlášť platí pre vojenské dejiny. Jednou z najmenej známych bola aj problematika činnosti slovenského letectva v období druhej svetovej vojny. Minulý čas predchádzajúcej vety je na mieste, pretože v závere lanského roka uzrela svetlo sveta publikácia P. Šumichrasta a V. Klabníka, ktorá nielen vyplňa medzeru v poznaní histórie slovenských vzdušných zbraní (ich súčasťou bolo nielen letectvo, ale aj protiletadlové delostrelectvo, spojovacie a hlásne jednotky, výučbové i zabezpečovacie časti a iné zložky), ale aj kvalitatívne posúva toto poznanie dopredu.

Prvý zväzok tejto histórie (RAJNINEC, J.: *Slovenské letectvo 1939 – 1944*, 1. zv. Bratislava VITA MO SR 1997, 157 s.) sa zaoberal rokmi 1939 až 1941, druhý sa venuje obdobiu od roku 1942 do roku 1944, keď fakticky slovenské letectvo v dôsledku známych udalostí zaniklo. V prvej kapitole sa zoznámime s organizáciou vzdušných zbraní v rokoch 1942 – 1944. Prínosné je to, že autor (P. Š.) sa neobmedzil na štruktúru a organizáciu iba leteckej zložky vzdušných zbraní, ale zaoberal sa aj jej inými súčasťami, ako aj plánmi na ich výstavbu. Na periférii autorovho záujmu nezostala ani organizácia protiletadlovej obrany Slovenska v lete 1944, či osudy letectva Slovenskej republiky po vypuknutí SNP, keď bolo zrušené veliteľstvo vzdušných zbraní a vznikla letecká správa ako súčasť reorganizovaného MNO. Symbolickou bola existencia

leteckého pluku ako leteckého útvaru tzv. Haššíkovej armády, a to vinou absencie použiteľného leteckého materiálu. Druhá kapitola nám približuje plnenie významnej a nevyhnutnej podmienky existencie každého letectva, ktorou je príprava lietajúceho a pozemného personálu. Autor (V. K.) nás v nej zoznamuje s výcvikom na Slovensku a v kurzoch v zahraničí, väčšinou v Nemecku, ktorých sa zúčastňovali nielen letci a mechanici, ale aj príslušníci protiletadlového delostrelectva a napr. aj civilní zamestnanci Továrne na dopravné prostriedky v Trenčianskych Biskupiciach. Veľkú pozornosť venuje výcviku leteckých posádok viacmotorových lietadiel na jar a v lete 1943 v nemeckom Oelse a výcviku bombardovacej letky 41 v Saki na Kryme a v Greifswalde v Nemecku. Určite príťažlivou témou je opis výcviku slovenských padákových strelcov, ktorý sa uskutočňoval od konca roku 1942. Napriek tomu, že do začiatku SNP existovala len Padáková škola, existoval už elitne vyškolенý základný káder slovenských parašutistických jednotiek, boli rozpracované formy použitia jednotiek tohto typu a plánovala sa výstavba Padákového oddielu, neskôr práporu. Modernizácii leteckého parku a dodávkam lietadiel vzdušným zbraňami je venovaná tretia kapitola. Autor (V. K.) postupne charakterizuje zaradenie a činnosť všetkých typov lietadiel dodaných v tomto období z Nemecka, Talianska, resp. z domácej produkcie – Arado Ar 96, Junkers Ju 87D-5 Stuka, Heinkel He 111, Savoia Marchetti SM 84, Focke-Wulf Fw 189, Fieseler Fi 156 Storch, Focke-Wulf Fw 44 Stieglitz, Heinkel He 72 Kadett, Gotha Go 145, Caudron Cu 445 Goeland, Junkers Ju 52, Focke-Wulf Fw 58C-2 Weihe, Junkers W34 hi, Messerschmidt Bf 109E a Bf 109G-6. V krátkosti sa zaoberá aj budovaním vlastnej leteckej výroby. Určite najzaujímavejšou témou je nasadenie jednotiek vzdušných zbraní v poli od júna 1942 do novembra 1943, ktorá je predmetom štvrtej kapitoly. Prvá podkapitola nás zoznamuje s činnosťou skupiny vzdušných zbraní pri Zaisťovacej divízií, v ktorej okrem protiletadlových a zabezpečovacích jednotiek boli aj stíhacia letka 11 a pozorovacia letka 1 (v jeseni 1942 sa vrátila na Slovensko). Letectvo usu-

točňovalo v prvom rade prieskum zvereného územia a bitevné útoky proti zisteným nepriateľským cieľom, najmä partizánskym táborom. Zároveň malo ochraňovať vzdušný priestor proti prípadným leteckým útokom. V dôsledku reorganizácie divízie bola letka 11 odsunutá na prelome októbra a novembra 1943 na Slovensko. Ďalšie dve podkapitoly sa venujú činnosti slovenských stíhačov. Od novembra 1942 pôsobila v južnej časti východného frontu aj stíhacia letka 13 (veliteľ stot. O. Ďumbala) ako súčasť nemeckej II. stíhacej skupiny 52. stíhacej eskadry. Činnosť prvej frontovej garnitúry trvala do 7. júla 1943, keď bola vystriedaná. Počas svojej činnosti príslušníci letky sa zapojili do 206 vzdušných súbojov a získali 154 potvrdených víťazstiev pri strate štyroch pilotov. Druhá frontová garnitúra (veliteľ stot. J. Páleníček) bojovala na východnom fronte len štyri mesiace, do začiatku novembra 1943, a potom z dôvodu morálnej opotrebovanosti personálu bola stiahnutá na Slovensko. Za krátky čas svojho pôsobenia na fronte zostrelili 60 lietadiel protivníka bez vlastných strát. Traja stíhači však zbehli na sovietsku stranu. Autorovi (P. Š.) sa podarilo analyzovať a premietnuť do textu obrovské množstvo väčšinou nových poznatkov, ktoré nám približujú málo známu, resp. takmer neznámu a často skresľovanú činnosť slovenských letcov na východnom fronte. V poslednej podkapitole autor (V. K.) upriamuje pozornosť na nemenej zaujímavú, i keď nebojovú činnosť kuriérnej leteckej služby na východnom fronte. Množstvo prepravených osôb i materiálu rovnako ako nehody, ktoré sa prihodili na dlhých trasách kuriérnych letov svedčia o náročnosti tejto služby. Významné miesto v obrane Slovenska pred útokmi spojeneckých bombardovacích zväzov mal od augusta 1943 hotovostný roj, neskôr od januára 1944 pohotovostná letka (stíhacia letka 13). Jej činnosť a najmä tragický koniec 26. júna 1944 opísal v piatej kapitole P. Šumichrast. Po boji s americkými stíhačmi prestala pohotovostná letka fakticky existovať, traja piloti zahynuli a jeden bol ťažko zranený, letka prišla aj o šesť moderných stíhacích lietadiel. *Plány a realita slovenského letectva v lete roku 1944* je názov poslednej kapitoly, v ktorej sa pertraktuje problematika zapájania

letectva do príprav ozbrojenej akcie a jeho využitie pre dopravu predstaviteľov odboja do ZSSR, ako aj príprava slovenských vzdušných zbraní a ich sústredenie na východné Slovensko k zamýšľanej obrane proti Červenej armáde. Ako autor (P. Š.) v závere konštatuje „odletom najhodnotnejšej časti vzdušných zbraní na sovietsku stranu (31. 8. 1944) sa definitívne uzatvorila kapitola histórie činnosti samostatnej leteckej zložky slovenskej armády“.

Text je doplnený fotografiami, schémami a na konci každej kapitoly aj bohatým poznámkovým aparátom. V závere publikácie sú farebné bokorysy lietadiel (škoda, že chýba kresba Me Bf 109G-6 pohotovostnej letky) a fotografie významaných a odznakov udelených príslušníkom vzdušných zbraní. Azda na porovnanie mohla byť k tretej kapitole priradená tabuľka s takticko-technickými údajmi uvedených, príp. používaných lietadiel slovenského letectva. Bohužiaľ, pomaly si už zvykáme na nedôslednú redakčnú prácu vydavateľstiev, čo sa prejavilo aj na tejto knihe. Text neprešiel jazykovou úpravou, obsah nemá priradené čísla strán k jednotlivým kapitolám, chýba menný aj miestny register. O tom, že by sa do knihy takéhoto druhu mali zaradiť aj mapky pre lepšiu orientáciu čitateľa, vydavateľ pravdepodobne ani neuvažoval. Na záver možno dodať, že napriek uvedeným nedostatkom redakčného charakteru, predstavuje publikácia najvydarenejšiu syntetickú prácu o histórii slovenského vojenského letectva v rokoch 1942 – 1944, ktorou sa autorom podarilo zaplniť príznačné biele miesto.

Z. Katreba

M E S S E N G E R, CH.: HITLERŮV GLADIÁTOR. ŽIVOT A DOBA SS OBERSTGRUPPENFÜHRERA A GENERÁLPLUKOVNÍKA TANKOVÝCH VOJSK ZBRANÍ SS SEPPA DIETRICHA. Brno 1997. 321 s.

Problematika dejín Waffen SS je pre laikov, ale aj profesionálnych historikov dodnes veľmi populárna a atraktívna. Je preto pochopiteľné, že osudy Hitlerovho „elitného“ vojska sa už stali námetom mnohých knižných publikácií.

Viaceré z nich sa stihli dostať aj na český a slovenský knižný trh (napr. Butler, R.: *Černí andělé*, Williamson, G.: *Hitlerův nástroj teroru*, Ten istý: *Krví nasáklá země. Bitvy Waffen – SS*, Ailsby, CH.: *SS: Peklo na východní frontě...*) Nie inak to bolo aj v prípade práce od známeho historika Ch. Messengera, ktorá pojednáva o živote najznámejšieho generála Waffen SS S. Dietricha (1892 – 1966). Ťažisko výskumu autor kladie na vývoj Dietrichovej vojenskej kariéry, a to v súvislosti s otázkou, ako sa tento nevelmi vzdelaný človek obmedzenej inteligencie v nemeckej vojenskej hierarchii mohol prepracovať až na generálplukovníka tankových vojsk zbraní SS. V pozadí však nenechal ani Dietrichov morálny profil. Úsilie autora o náčrt jeho psychoportrétu je motivované dosť schematickou predstavou z povojnového obdobia, podľa ktorej patrilo k najbrutálnejším mužom tretej ríše.

Životné osudy „legendárneho“ Seppa sa autor pokúsil zasadiť do širšieho kontextu nemeckých dejín prvej polovice 20. storočia. Práca bola o to ťažšia, že o jeho živote v období pred nástupom Hitlera k moci autor nenašiel veľa vierohodných informácií. Dietrichova kariéra je však od začiatku plná dramatických udalostí a zvrátov. Vďaka týmto autorovi poskytlo hneď Dietrichovo pôsobenie na fronte prvej svetovej vojny. Konkrétne Sepovo zaradenie k vznikajúcim útočným jednotkám podporného delostrelectva pechoty (akejsi elity nemeckej armády) v roku 1916, ako i jeho preloženie k tankovým jednotkám v roku 1918. Ich charakteristike autor venuje väčšinu 1. kapitoly. V 2. kapitole autor čitateľovi približuje dramatické dianie v povojnovom Nemecku. Mimo dejinných udalostí Dietrich nezostal ani v tomto období, aj keď o jeho pôsobení vo Freikorps Oberland, ktorý bojoval v roku 1920 proti Poliakom v Hornom Sliezsku, autor opäť veľa hodnoverných informácií nezískal. Nie inak to bolo aj v prípade známeho Kappovho puču v roku 1923. Dietrichove začiatky v NSDAP zachytáva 3. kapitola. Podľa autora ideály národného socializmu Dietricha oslovili podobne ako tisícky, neskôr milióny Nemcov sklamaných a zmätených povojnovým vývojom. Aj on uveril, že nacizmus je jediná alternatíva,

ktorá môže zaručiť opätovné povznesenie Nemecka. Autor vykresľuje Dietricha ako nadšeného a verného obdivovateľa A. Hitlera. Do okruhu führungových najbližších spolupracovníkov sa prepracoval najmä vďaka svojim „*drsným a otvorene bavorským manierom*“, ako i preukázateľným bojovým skúsenostiam a prejavom spohľadivosti. 4. kapitola obsahovo rámcuje roky 1933 – 1939. Autor sleduje Dietrichovu úlohu pri budovaní Hitlerovho osobného komanda, ktoré zodpovedalo za jeho bezpečnosť, a z ktorého v roku 1933 vyrástla Leibstandarte SS Adolf Hitler, ako i organizačnú výstavbu, početné reorganizácie a činnosť tejto jednotky v rámci zbraní SS – nacistického politického vojska, v rokoch 1934 – 1939.

Faktograficky aj obsahovo najprínosnejšie sú kapitoly 5 – 9, ktoré analyzujú Dietrichovu kariéru a pôsobenie na frontoch druhej svetovej vojny. 5. kapitola opisuje podiel v tom čase už pluku Leibstandarte na nemeckom ťažení v Poľsku, vo Francúzsku, ako brigády v Juhoslávii a Grécku. 6. kapitola je venovaná bojovému nasadeniu tejto jednotky už ako divízie na ťažení do ZSSR v rokoch 1941 – 1943. Dietrich bol veliteľom Leibstandarte do júna 1943, keď ho Hitler poveril výstavbou nového I. tankového zboru SS, ktorý bol nasadený v roku 1944 proti Spojencom v Normandii. Túto problematiku analyzuje 7. kapitola. Obsahom 8. a 9. kapitoly je Dietrichovo pôsobenie na poste veliteľa 6. tankovej armády a jej bojová činnosť pri ofenzíve v Ardenách v decembri 1944, ako i jej neslávny koniec v Maďarsku v marci 1945. Pri hodnotení Dietrichových veliteľských schopností autor priznáva jeho obmedzené taktické skúsenosti, ktoré musel suplovať náčelník štábu. „*Dietrichova sila spočívala v jeho schopnosti rozpoznať, čo motivuje vojakov, najmä v kritických situáciách. Jeho čaro spočívalo v absolútnej spohľadivosti a jeho vojaci vedeli, že ich nikdy neodmietne, pokiaľ bude v jeho silách im pomôcť.*“ Podľa autora napriek jeho blízkym vzťahom s Hitlerom, ktorý ho pretendoval ako vzor národno-socialistického hrdinu, nepatril Dietrich medzi jeho poskokov „*zápasiacich vzájomne o väčší podiel na moci*“. Sám seba považoval najmä za frontového vojaka, nero-

bil rozdiely medzi Waffen SS a Wehrmachtom, k jej veliteľom neprežíval nenávisť, mnohých nepochybne obdivoval. Podobne pozitívne autor hodnotí bojové schopnosti jednotlivých útvarov, ich vojenskú profesionalitu, chladnokrvnú odvahu a vytrvalosť.

Kapitoly 10 a 11 sú z hľadiska obsahu najviac kontroverzné. Rámcujú roky 1945 – 1966, najmä obdobie, ktoré Dietrich prežil ako vojnový zajatec, neskôr vojnový zločinec. V centre pozornosti je súdny proces s Dietrichom a ďalšími príslušníkmi jednotiek SS, v ktorom sa zodpovedali za genocídu a ukrutnosti spáchané na civilnom obyvateľstve, ale aj vojnových zajatcoch protivníka tak na západnom, ako i východnom fronte druhej svetovej vojny. V súlade s celkovou koncepciou práce autor na viacerých miestach spochybňuje na základe nedostatku dôkazov viackrát revidované rozsudky (samotný Dietrich bol pôvodne odsúdený na doživotie). Osobitne kontroverzne vyznieva tvrdenie, že ukrutnosti, ktoré Leibstandarte pod Dietrichovým velením páchala, boli výsledkom nedostatčnej disciplinovanosti jednotiek SS v prvých dvoch rokoch vojny. V prípade východného frontu to bol výsledok brutality typickej pre bojovú činnosť na oboch stranách. Podľa autora však neexistuje dôkaz o osobnej angažovanosti Dietricha na týchto ukrutnostiach. V závere potom Dietricha charakterizuje ako morálneho a a čestného človeka, ktorého „*pohltilo zlo jeho doby*“.

Napriek autorovmu nespornému prínosu k poznaniu osobnosti S. Dietricha, ako i bojovej činnosti jeho jednotiek, je prínos takýchto záverov značne rozporuplný. Autorova tendencia charakterizovať S. Dietricha a jeho spolubojovníkov ako hrdinov, ktorí si verne a so ct'ou plnili svoje vojenské povinnosti, odporuje objektívnej skutočnosti, podľa ktorej boli jednotky Waffen SS fanaticki nositelia agresívnej nacistickej ideológie, v mene ktorej bojovali za nadvládu Nemecka v Európe, ale i vo svete. Prejavý neslýchaného teroru a genocídy páchané tak na civilnom obyvateľstve okupovaného územia, ako aj vojakoch protivníka svedčia o fanatickej horlivosti SS-manov plniť aj nad rámec povinností rozkazy v mene tretej ríše a samotného führungera. Nech už je priamy

podiel S. Dietricha na ukrutnostiach páchaných jeho jednotkami akýkoľvek, nevyvodil z toho nijaké dôsledky a až do „trpkého“ konca verne slúžil führerovi. Pre históriu zostane S. Dietrich navždy symbolom zvrátených ideálov, v mene ktorých tisíce mladých Nemcov ochotne zomierali, ale aj nelútostne vraždili.

I. Baka

P E K N Í K, M. a kol.: *POHLADY NA SLOVENSKÚ POLITIKU*. Bratislava, SAV 2000, 760 s.

V súčasnej dobe, po páde totalitných režimov, a najmä po vzniku Slovenskej republiky sa vynára množstvo medzier a nejasností a často i deformácií týkajúcich sa našej histórie. Jedným z pokusov vniesť do nej trochu svetla je práca Miroslava Pekníka a kolektívu Pohľady na slovenskú politiku, ktorá vyšla v roku 2000. Zborník vychádza zo seriálu faktografických príspevkov, ktoré boli v rokoch 1992 až 1993 uverejnené v Literárnom týždenníku a je doplnený ďalšími vedeckými príspevkami. Môže sa pýšiť početným a kvalitným autorským kolektívom, ktorý kladie dôraz na vedecké spracovanie a interpretáciu vybraných tém a chronologickosť diela. Svojím prístupom sa autori usilujú dať dielu historicko-politologický rozmer a odideologizovať tematiku. Týmto netradičným prístupom sa pokúsili priblížiť verejnosti vytypované problémy z našich dejín a nájsť tak paralelu k problémom súčasného politického života na Slovensku. Zborník je chronologicky členený do troch základných častí, ktoré obsahujú viacero kapitol.

Prvý tematický okruh má názov *Geopolitika*. V rámci neho, po základnom vymedzení pojmu geopolitika, Bohuš Klein v štúdií nazvanej *Návrh geopolitického vývoja na Slovensku do začiatku 20. stor.* poukázal na jednotlivé makrogeopolitické súvislosti, ktoré ovplyvnili historický vývoj nášho územia. Veľkú úlohu pripisuje takým činiteľom, ako sú prírodné a klimatické podmienky. Zaujímavé je jeho generalizované rozčlenenie Slovenska na tri historickogeografické celky, ktoré podľa neho nikdy netvorili homogénny celok a za-

hŕňali regióny so špecifickým historickogeografickým vývojom a až na prelome 19. a 20. stor. dochádza k ich stmeleniu do národnej, jazykovej a kultúrnej jednoty. Miroslav Pekník analyzuje jednotlivé koncepcie riešiace slovenskú otázku začiatkom 20. stor., a to predovšetkým orientáciu slaviofilskú, strednej generácie, hlasistickú a katolícko-klerikálnu. Venuje sa taktiež česko-slovenskému zahraničnému odboju predovšetkým v Rusku a USA, s dôrazom na slovenský faktor v ňom.

Marián Hronský v štúdií *Vznik Česko-Slovenska. Vojenské obsadzovanie územia Slovenska a utváranie jeho hraníc (1914 – 1918)* približuje situáciu krátko pred ukončením prvej svetovej vojny a samostatný vznik ČSR, pričom integrovanie Slovenska do nej umocnila martinská deklarácia z 30. októbra 1918. Zdôrazňuje, že „Slovensko nevstupovalo do nového štátu ako pasívny objekt českej politiky a že česká politická reprezentácia sa aktívne podieľala na vzniku samostatného česko-slovenského štátu a Slováci sa stali štátotvorným národom“. Autor jednoznačne zastáva stanovisko za oba národy, Česi a Slováci sa pričínili o nový štát. Keďže pričlenenie Slovenska do Československej republiky nebolo jednoduchou a rýchlou záležitosťou, venuje sa autor tohto príspevku aj tejto téme.

Význam Malej dohody pre ČSR a taktiež stredoeurópsky región je obsahom štúdie Bohumily Ferenčuhovej *Slovensko a Malá dohoda z hľadiska geopolitiky*. Zdôrazňuje, že Malodohoda bola mocnosťami považovaná za štít Trianonu a versailleského systému.

Ladislav Deák poukazuje na geopolitickú osobitosť Slovenska pri vstupe do ČSR. Túto osobitosť vidí v odlišnosti historického, hospodárskeho, spoločenského a politického vývoja oboch krajín. V týchto osobitostiach hľadá základné problémy, ktoré musela nová republika riešiť. Zdôrazňuje výnimočnosť historickej situácie po prvej svetovej vojne pre slovenský národ, ktorú vidí v možnosti národného oslobodenia. Staví si taktiež otázku, prečo mocnosti podporili vznik ČSR a odpoveď vidí v politicko-mocenských aspektoch Dohody. Tu vyzdvihuje geopolitický význam ČSR, ktorá mala byť mocensky silným a vplyvným štátom, mala byť protiváhou ne-

meckej a maďarskej politiky, akými nástupcom Rakúsko-Uhorska.

Ďalšou súčasťou prvej časti zborníka je štúdia Ľubomíra Liptáka *Geopolitické postavenie Slovenska v rokoch 2. svetovej vojny*. Zaoberá sa postavením už „samostatného“ Slovenského štátu v Európe. Je známe, že Slovenská republika (1939 – 1945) bola v mocenskej sfére Nemecka ako produkt expanzívnej Hitlerovej politiky. Práve so zreteľom na toto tvrdenie načrtáva postavenie Slovenska v nemeckej mocenskej sfére. Veľmi zaujímavou pre našu históriu, ale i súčasnosť je problematika vzťahov Slovenska a Maďarska v období druhej svetovej vojny, ktorou obohatil zborník Juraj Fabián štúdiou *Slovensko v strednej Európe (Slovensko-maďarské vzťahy za 2. svetovej vojny)*.

Fabián podáva obraz vzájomných intríg slovenských a maďarských vládnych politikov. Stojí tu proti sebe úsilie hortyovského režimu dosiahnuť hegemonne postavenie v Dunajskej kotline a ovládnuť národov bývalého Uhorska, a v tejto súvislosti úsilie slovenských vládnych činiteľov o zachovanie slovenskej štátnosti.

Jan Štaigl pripravil štúdiu, v ktorej demonštruje zmenu geopolitického postavenia Slovenska po 2. svetovej vojne. Do povojnového obdobia vstupuje Slovenská republika ako plná súčasť ČSR, a na základe výsledkov vojny, z ktorého vychádzalo jaľské usporiadanie Európy, sa dostáva pod vplyv ZSSR. Zdôrazňuje, že po prehľbení rozporov v protifašistickej koalícii sa predpokladal v budúcnosti stret anglosaského a slovenského tábora a v tejto súvislosti mala ČSR plniť úlohu nárazníkového štátu, teda zachytiť prvý úder zo západu a znášať jeho dôsledky. Autor ďalej poukazuje na význam Slovenska pre ČSR z hľadiska nových geopolitických zmien vo svete, ktorý vidí v prepojení najzápadnejších miest ČSR so Sovietskym zväzom. Autor venuje pozornosť aj reorganizácii československej armády, ktorá taktiež súvisela s novým povojnovým usporiadaním.

Druhá časť zborníka, nazvaná *Slovenské národné rady* obsahuje príspevky týkajúce sa viacnásobného vzniku a pôsobenia tejto národnopolitckej inštitúcie, ktorú reprezen-

toval politický život Slovákov. Tento tematický okruh sleduje ústredné orgány, ktoré určovali vývoj slovenskej politiky.

Ján Hučko v štúdiu *Prvá Slovenská národná rada* sa venuje konštituovaniu SNR ako prvej a najvyššej politickej a vojenskej reprezentácie Slovákov v rokoch 1948 – 1949. V tejto súvislosti venuje pozornosť i samotnej revolúcii a slovenským dobrovoľníkom. Vyzdvihuje schopnosti a pokus slovenskej elity prevziať v tomto období zodpovednosť za celý národ a snahu hájiť jeho práva i záujmy.

Problematiku druhej Slovenskej národnej rady v našich dejinách nám predostiera štúdia Mariána Hronského *Vznik a krátka činnosť druhej Slovenskej národnej rady*. Vyzdvihuje schopnosť slovenskej reprezentácie zorientovať sa vo svetovom dianí a to, že využila podmienky pre národné oslobodenie a Martinskou deklaráciou sa prihlásila k ČSR.

Tematike vojnovj SNR sa venuje práca Pavla Šimuniča *Povstalecká SNR*. Jej hlavný význam vidí v organizovaní SNP, vďaka ktorému bolo Slovensko po skončení vojny klasifikované ako spojenec víťazných mocností.

SNR 1945 – 1947 venoval pozornosť Václav Štefanský, ktorý dokumentuje podiel SNR na obnovu ČSR a taktiež jej pokusy o nové usporiadanie politických, hospodárskych a národnostných vzťahov v oslobodenom Československu.

Michal Barnovský v štúdiu *Politické zmeny v slovenských národných orgánoch od jesene 1947 do mája 1948 a ich súvislosti* si kladie za úlohu podať na pozadí zahraničnopolitických súvislostí obraz česko-slovenskej spoločnosti v čase mocensko-politických zmien. Načrtáva jesennú politickú krízu na Slovensku a postupné oklieštenie právomoci slovenských politických orgánov pražskými dohodami.

Práca *Postavenie SNR v rokoch 1948 – 1967*, ktorej autorom je Michal Štefanský, dokumentuje úsilie slovenskej spoločnosti o zachovanie a rozvíjanie identity. Poukazuje na formálny charakter SNR a ZP, ktorý vyplýval z centralistickej politiky štátu.

Na uvedené štúdie chronologicky nadväzuje práca Jána Uhery *Slovenská národná rada v roku 1968*. Opisuje jej postavenie a prácu

v období politického uvoľňovania súvisiaceho so zmenou politiky a v období príchodu vojsk Varšavskej zmluvy do ČSR. Pozornosť venuje aj zmenám, ktoré pre SNR a slovenské orgány vyplývali z federácie štátu.

Druhú časť zborníka, nazvanú SNR uzatvára štúdia Ondreja Červeného a Norberta Kmeťa *SNR a jej snahy o riešenie štátoprávných otázok: jún 1992 – január 1993*. Autori predstavili SNR už ako národný parlament s kompetenciami, ktoré zodpovedajú zákonodarnému orgánu. Vykreslili aktivitu SNR pri riešení štátoprávných otázok. Dokumentovali cestu k deklarácii slovenského národa, k ústave a nakoniec i k samostatnej Slovenskej republike.

Tretí a posledný tematický okruh zborníka, ktorý sa venuje veľmi citlivej a ešte horúcej téme, československým vzťahom, je nazvaný *Čechoslovakizmus*.

Za východisko k danej problematike možno považovať prácu Františka Koláča, ktorý podáva genézu a stručnú charakteristiku ideí československého národa, a to od obdobia národného obrodzenia až po začiatok prvej svetovej vojny.

Česko-slovenské vzťahy v období slovenského národného obrodzenia, teda v prvej polovici 19. storočia hodnotí Ján Hučko. Načrtáva činnosť takých osobností, ako boli Kolár, Holý, Šafárik, Palacký, Palkovič, Dobrovský, Bernolák a ďalší. Opisuje vzájomnú spoluprácu Čechov a Slovákov, ako aj buditeľskú činnosť a činnosť súvisiacu s riešením spisovného jazyka.

Zdeňek Urban sa zase venuje československému zblížovaniu v druhej polovici 19. storočia. Načrtáva obraz českej i slovenskej spoločnosti po revolúcii 1848 – 1849, taktiež po rakúsko-uhorskom vyrovaní a v predvečer prvej svetovej vojny.

Marián Hronský v štúdií *Čechoslovakizmus – za a proti* približuje vplyv čechoslovakizmu na zahraničný odboj, ale aj taktické využitie myšlienky jednotného československého národa domácim odbojom pri presadzovaní československej štátnosti. Poukazuje však aj na to, že samostatná idea čechoslovakizmu sa stala istou brzdou úsilií smerujúcich k svojbytnosti slovenského národa.

Natália Krajčovičová v štúdií *Pôsobenie čechoslovakizmu v politickej praxi v prvých rokoch po vzniku ČSR* dokumentuje vznik jednotlivých skupín na Slovensku smerujúcich k čechoslovakizmu, polarizáciu slovenskej politiky a taktiež nefunkčnosť spomínanej ideológie.

Robert Kvaček pripravil štúdiu pod názvom *Česká spoločnosť a Slovensko v 30. rokoch*. Česi podľa jeho štúdie predpokladali, že Slováci majú rovnako blízky a úprimný vzťah k čechoslovakizmu, ktorý spájali s ČSR, ako oni sami. Poukazuje na to, že autonomistické snahy na Slovensku považovala česká spoločnosť za prejavy separatizmu a neprikladali im veľký význam.

Ján Gebhart objasňuje kryštalizáciu samotných myšlienok čechoslovakizmu počas druhej svetovej vojny, ale nepovažuje ich v nových povojnových pomeroch za produktívne, skôr naopak. Analyzuje taktiež názory predstaviteľov zahraničného odboja na ďalšie riešenie československej otázky.

Posledný tematický okruh zborníka zaoberajúci sa otázkami československých vzťahov ukončil Ján Korček štúdiou *Čechoslovakizmus a ľudáci 1939 – 1945*. Autor konštatuje, že „čechoslovakizmus ako politický program a oficiálna štátna ideológia ČSR, zakotvená v ústave z roku 1920 zaniká v posledných mesiacoch roku 1938“. Do ďalšieho obdobia vstupuje v náhradných formách len ako podpora centralizmu. Poukazuje na fakt, že autonomistické hnutie, ktoré spočiatku vnímalo na čechoslovakizmus ako na teóriu s chybami, ktoré treba odstraňovať, ju neskôr hodnotilo odmietavo ako teóriu brániacu Slovákom v získaní národnej suverenity a svojbytnosti.

Zborník v celej svojej komplexnosti dokumentuje, že problematika špecifických stránok vývinových etáp slovenských dejín je dostatočne široká a neustále si vyžaduje hlbšie bádanie a objasňovanie sporných udalostí. Prínosom sú i nové poznatky, ktoré majú geografický a politologický charakter. Veľké pozitívum zborníka spočíva i v tom, že čitateľovi predkladá dejiny slovenského národa v širšom kontexte udalostí v strednej Európe.

J. Hrdlička

KRONIKA

ČESKÁ SPOLEČNOST V DOBÁCH PRVNÍ A DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY

Ve dnech 17. a 18. ledna 2001 se v hlavním sále Ministerstva obrany ČR v Praze konala mezinárodní konference, která uzavřela výzkumný projekt Grantové agentury ČR č. 409/980401 zaměřený na zkoumání rozmanitých aspektů vývoje české společnosti za obou světových válek. Navázala mimo jiné i na pracovní seminář věnovaný roli válečné propagandy, který se uskutečnil 1. a 2. září 1999 (viz: Historie a vojenství č. 4/1999, s. 938 – 940), a na setkání organizovaná v uplynulých letech již tradičně v Českých Budějovicích. Pořadatelé konference a gestoři projektu – Historický ústav Armády ČR a Historický ústav Akademie věd ČR – přivítali tentokrát nejen zástupce historické obce, MO a GŠ AČR, ale také některé odborníky z dalších vědních oborů: sociologie, politologie, filosofie či psychologie. I. Šedivý (HÚ AČR) úvodem konstatoval nárůst zájmu o dějiny první a druhé světové války a připomněl nově diskutované okruhy témat motivované především snahou o podání celistvějšího obrazu české společnosti ve válečných letech. První ze čtyř tematických bloků nazvaný *Důsledky války na život společnosti i jednotlivce* zahájil M. Havelka (Filosofický ústav AV ČR). V úvaze *České myšlení o „velkých“ válkách 20. století* se zamýšlel nad třemi základními filosofickými pozicemi při interpretaci válek v českém prostředí, jak je formuloval T. G. Masaryk, J. Pekař a J. Patočka. Upozornil rovněž na méně zjevné, avšak o to závažnější důsledky zejména druhé světové války, mezi něž patřily například změny sociální stratifikace a následné přeměny hodnot i dosavadní mentality.

B. Loewenstein se ve svém vystoupení *Válka jako paradigma 20. století* soustředil na pojetí válek v současných teoriích modernizace. Konstatoval, že válka je v nich vřazena do preindustrialních společností, spolu s revolucemi ji chápou jako disfunkční řešení problémů, na druhé straně ovšem připouští její modernizační funkci: válečné konflikty umožňují mj. mobilizaci zdrojů a centralizaci správy, potřeby armád stimulují ekonomiku a pod. Války ve 20. století přinesly nové prvky, nový model společnosti než dosud. V totalitních státech se aplikovala politika jako „pokračování války“, například likvidací politických protivníků i potencionálních odpůrců. K radikalizaci válek došlo v mnoha směrech, nově i v ideologické rovině – poprvé v Hindenburgově programu. Po výčtu jednotlivých ukazatelů modernizace B. Loewenstein potvrdil modernizační vliv válek, zároveň ale zdůraznil jeho deformující dopady.

V. Lacina (HÚ AV ČR) vystoupil s příspěvkem *Srovnání válečného hospodářství v první a druhé světové válce*. Poukázal na základní rozpor, kdy oba konflikty byly původně plánované jako blesková válečná tažení a ekonomiky států nebyly připravovány na dlouhodobější vedení války. Vlastní průběh operací proto vedl k zásahům do struktury hospodářství – nejdůležitěji v Německu, posléze i Rakousko-Uhersku. Zavedený systém lze hodnotit jako poměrně výkonný, postupně se však hroutil. Sociální důsledky řízeného válečného hospodářství se projeví až po válce. Získané zkušenosti ovlivnily i přístupy k řešení národohospodářských problémů ve 30. letech: v demokraciích měly podobu státních intervencí, totalitní režimy je uplatnily jako organickou součást příprav nové války. Během 2. světové války některá zavedená opatření působila jako stabilizující činitel (evidence pracovních sil, kontrola cen a mezd). Mezi zcela nové prvky patřila exploatace cizích území a jejich hospodářství i plošné zabavování majetku celých vrstev obyvatelstva.

J. Šebek (HÚ AV ČR) zkoumal *Vztah válečné deziluze a nástupy autoritativních hnutí a režimů*. Zdůraznil, že výsledky 1. světové války směly sice znamenat renesanci parlament-

ní demokracie, ale o pouhé desetiletí později již vládly v řadě evropských států autoritativní režimy. Připomněl vliv mezigeneračního napětí, kdy se totalitní síly snažily využít potenciál mladé generace nabídkou rychlých kariér, výrazného podílu na moci aj. Působily další faktory: destrukce dosavadních jistot a demokratických hodnot i ztráta mýtu pokroku, antipatie k politickému stranictví – obecně šlo o krizi liberalismu. Proti „nezdravému individualismu“ se stavěla idea soudržnosti, kamarádství a národní kontinuity, a na tomto základě byl posilován nacionalismus. Na příkladu Československa hodnotil proces vzniku mládežnických organizací některých plitických stran a jejich teretické výbavy i konkrétní dopad na volební výsledky (mladí sudetští Němci).

Diskutující (L. Václavů, I. Šedivý, J. Valenta, M. Havelka, B. Loewenstein, J. Kuklík aj.) se soustředili na srovnání obou světových konfliktů. Posuzovány byly možnosti direktivní moci státu, využití zajatců a dobytých území i dopady válečného zážitku na jednotlivé vrstvy populace, jejich rozdílné pojmání ve vítězných a poražených státech. V odpoledním jednání se M. Černoušek (FSV UK) zabýval problematikou *Psychologie každodenního života ve válce*. V přehledném vystoupení zmínil mnohé faktory, působící na psychiku jedince i celých skupin uprostřed válečného konfliktu. Znovu tak potvrdil prospěšnost mezioborového přístupu ke zkoumané problematice, bez jehož zvládnutí bude patrně naše historiografie jen obtížně hledat odpovědi na některé otázky.

V druhém tematickém okruhu nazvaném *Národní citění, vlastenectví, nacionalismus* zaujali svými příspěvky Z. Kárník (FFUK) *Němci očima Čechů za Velké války*, J. Kuklík (FFUK) *Němci očima Čechů za okupace a druhé světové války*, V. Kaiser (OA Ústí nad Labem) *Příspěvky k poznání každodenního života Němců na Ústecku za obou světových válek* a M. Borák (Slezský ústav SZM Opava) *Poláci v českých zemích za první a druhé světové války*. Vždy se jednalo o zasvěcené sondy přesně dokumentující často výrazně odlišné prožívání válečných událostí. Především na okruh důsledků, které z toho pramenily, se zaměřila následná diskuse.

Tematický blok *Odboj, perzekuce, aktivismus a kolaborace* otevřel druhý den jednání J. Bartoš (FF UP Olomouc). Svým vystoupením *Otázky a problémy používané terminologie* vzbudil právem značný zájem přítomných. Termíny běžně užívané při hodnocení 1. a 2. světové války, resp. 3. odboje mají proměnlivý obsah a mnohdy zavádějícím způsobem posunují prezentaci řady historických událostí, a to v odborné i širší veřejnosti. Referující uvedl příklady nejednotně chápaných termínů – odboj, odpor, osvobození, okupace, ilegality, aktivismus aj. a zdůraznil respektování jejich odstínů ve vazbě na konkrétní historické události. Poukázal na používání dobových termínů i problémy překladu mezi českým a německým jazykem. Vyslovil se pro vypracování výkladového terminologického slovníku a hledání co nejšířší akceptovatelných termínů, také s ohledem na prosazení odborných přístupů směrem k veřejnosti.

M. Kučera (HÚ AV ČR) nastínil *Obsah, formy a možnosti 1. odboje*, zejména jeho počátky a konkrétní osudy některých odbojářů. Zdůraznil předválečnou krizi dualismu a gradující vliv války na ni. Tyto trendy byly zřejmě významnější než vliv odboje a nutno nalézt jejich vzájemný poměr. Hodnotil rovněž možnosti zpravodajské činnosti Maffie a celkový dopad domácího odboje na rozpad monarchie ve srovnání s její „dezolátností“, ostatně pociťovanou i představiteli rakouské politiky. Klasifikaci forem odporu i kolaborace představil J. Gebhart (HÚ AV ČR), který při srovnání 1. a 2. odboje nalezl více rozdílných než společných rysů – kontinuita existuje především ve vědomí uchování národní identity. Odboj a kolaboraci je nutné vidět jako dvě strany jedné mince. Za okupace obě představovali východisko českého postoje, a to jako širší problém přežití v podmínkách nepřátelského režimu ve vypjaté válečné atmosféře. Je nepochybné, že přímý vojenský užitek odboje nebyl tak vysoký, avšak převyšoval jej lidský, morální faktor.

J. Toměš zvolil téma *Personální kontinuita odbojů* a poukázal na osudy některých osobností (Sychravy, Werstadta, Sise, Šámala, Kaprase) spjatých s oběma odboji. Zmínil motivaci jejich vstupu do 2. odboje jako často osobního řešení mnichovského traumatu, a doložil ošid-

nost předešlé odbojové zkušenosti v poměrech nacistické okupace. Nad motivaci české politiky v letech 1. světové války se v příspěvku *Odboj, perzekuce, aktivizmus za Velké války* zamýšlel I. Šedivý (HÚ AČR). Konstatoval její neplnoprávnost ve vztahu k Vídni a podrobně charakterizoval boj mezi civilní a vojenskou mocí po vypuknutí vály, který probíhal nejen v Rakousko-Uhersku. Zabýval se formami perzekuce v českých zemích a pojmem „aktivizmus“, jehož původní obsah překryla zkušenost 2. světové války.

J. Němeček (HÚ AV ČR) zkoumal *Východiská, možnosti a realitu 1. a 2. odboje v zahraničí*, přičemž se zaměřil na osobnost E. Beneše, na jeho postavení ve vedení odboje, podobně i na postoje k ostatním konkurentům (zvl. M. Hodžovi a Š. Osuskému). Hodnotil také možnosti exilových vlád malých okupovaných států ve vazbě na britskou politiku, jež byla pro čs. odboj leckdy nepřijatelná.

M. Sekera (FFUK) nazval své vystoupení *Válka v časopisech, časopisy ve válce* a pokusil se v něm upozornit na dosud méně využívané možnosti, jež poskytují periodika vydávaná za 2. světové války v čs. vojenských jednotkách v zahraničí. Analyzoval formy novinářské práce za války a na rozboru textů naznačil otázky týkající se jejich věrohodnosti i případné autocenzury.

Závěrečný blok *Válečný prožitek a paměť válek* zahájil R. Kvaček příspěvkem *Komparace prožitků dvou velkých válek*, zejména z eticko-politického pohledu. Uvedl, že válka vždy zanechala širokou škálu i skupinových (národních, stavovských) zážitků, avšak společným byl pocit ztracené generace. V českém prostředí převládl výsledek války, t. j. samostatný stát, jako nejsilnější pocit, obdobně byl vníman i zážitek z legií, který dostal heroickou podobu. Druhé světové válce předcházel silný zážitek mobilizace a její etické hodnocení, proto poté převládl i pocit zadošťučinění, když válka vsutku vypukla (slovenská společnost však takový přístup neshlíkla). Odlišný válečný vývoj, než jaký byl očekáván, se promítl i do delších vrstev prožívání české společnosti.

K. Pichlík (HÚ AČR) se zaměřil na *Paměť válek a českou společnost*. Konstatoval, že paměť není totožná se svědectvím (vzpomínkami), ale jde o kolektivní fenomén, který je vníman i dlouho poté, kdy se události odehrály. Kromě oficiální paměti podporované i státem existují paměti (sociálních, politických) skupin, složitá je paměť veřejnosti, která je dost proměnlivá, přesto ji limituje historický prožitek. Česká podoba společné paměti obou válek vychází z interpretace našich dějin zformované již v 19. století, přesto je její tradiční tvář obsahující protiněmecký nacionalismus nyní již zpochybněna. Otázky, které ještě v 60. letech ve vztahu k válce a odboji oslovovaly širokou veřejnost, jsou dnes v podstatě pouze problémem historiků.

J. Galandauer (HÚ AČR) hovořil o problematice *Komemorace válek*, vzpomínkových aktů, které mají předávat poselství, dodávat historickým událostem smysl a zavazovat současníky do budoucna. Soustředil se na uplatňované přístupy ke komemoracím v českém prostředí vycházejícím z menšinové paměti čs. legií, a na změny, k nimž došlo po roce 1945. Mnohé z podnětných myšlenek, které na konferenci zazněly, bude i v rozšířené podobě obsahovat připravovaný sborník.

P. Hofman

ZO SKÚSENOSTÍ MÚZEJNEJ PRÁCE S NÁVŠTEVNÍKMI V PODMIENKACH MÚZEJNEHO ODDelenIA VOJENSKÉHO MÚZEA VO SVIDNÍKU

Vojenské múzeum vo Svidníku, ktoré je jednou zo súčastí VHÚ Bratislava, je ojedinelým svojho druhu na Slovensku so špecifickým zameraním na dejiny vojenstva na východnom Slovensku od roku 1914 po obdobie roku 1945. V expozícii je zvýraznený vojensko-strategický význam Duklianskeho priesmyku v období dvoch svetových vojen, ktoré spôsobili veľké

obete na ľudských životoch a materiálne škody a mali výrazný dopad na ďalší dejinný vývoj v tomto regióne. Vystavené dokumenty v prvej časti expozície poukazujú na priebeh prvej svetovej vojny v prihraničných oblastiach východného Slovenska s osobitným zreteľom na zimnú ofenzívu ruských vojsk cez Duklianský priesmyk v roku 1914. Vystavené dobové exponáty a dokumenty dopĺňajú toto historické obdobie.

V ďalšej časti expozície sú prezentované dejiny vojenstva na východnom Slovensku v medzivojnovom období v rokoch 1918 – 1939. Toto obdobie je doplnené množstvom dokumentačných materiálov a originálnych exponátov.

Región východného Slovenska v rokoch 1939 – 1945 bol opäť postihnutý, a to udalosťami druhej svetovej vojny, čo malo za následok veľké obete na ľudských životoch a spustošenie kraja. Autentické fotografie z bojov, osobné pamiatky, rôzne druhy zbraní, nálezy z bojiska dokumentujú túto kapitolu vojenských dejín. Okrem hlavnej expozície súčasťou múzea je aj rozsiahly prírodný areál, ktorý sa nachádza vo viacerých lokalitách od Svidníka smerom na Duklu, Údolie smrti a je európskou raritou, ktorá uchováva pamiatku na posledné udalosti druhej svetovej vojny.

V areáli múzea je situovaný Pamätník sovietskej armády, kde je pochovaných vyše 9 000 padlých vojakov. Celý areál tvorí národnú kultúrnu pamiatku. Pod pamätníkom je umiestnená sovietska bojová technika, kde sa nachádzajú tieto exponáty: tank T-34, samohybné delo SU-100 m, kat'úša BM-13 ZK 151, delostrelecká húfnica 122 mm vz. 38 S, dopravné lietadlo Li-2 CR 7, delostrelecký stredný ťahač ATS, kanónová húfnica 152 mm vz. 37, protiletadlové delo 85 mm vz. 44, protitankový kanón 57 mm vz. 43, vyprost'ovací tank VT-34, žeriavový tank JT-34. Severne od Svidníka vo vzdialenosti 7 km v lokalite Údolia smrti je v teréne inštalovaná symbolická rekonštrukcia tankovej rotý v útoku. Je to pamiatka na jeden z najťažších tankových bojov v období od 25. do 27. októbra 1944 po prekročení hraníc v Duklianskom priesmyku. Neďaleko od tohto miesta v teréne obci Nižná a Vyšná Písaná sú pri prístupových komunikáciách rozmiestnené sovietske tanky T-34, odkiaľ sa začala východisková cesta na útok 12. gardovej tankovej brigády Údolím smrti. V tomto priestore v palebnom postavení sa nachádza aj batéria húfníc 152 mm vz. 37. Podobne pri prilahlých obciach Svidníčka, Vápenník a Kapišová sú na miestach bojov inštalované tanky T-34. Cestou k Duklianskemu priesmyku sa rozprestiera ďalší rozsiahlejší areál, kde pri vstupe na duklianske bojisko v priestore Nižného Komárnika sa nachádza vyhlídková plošina, na ktorej sú rozmiestnené vojenské exponáty, sovietske lietadlo Il-10 nazývané „šturmovník“, protiletadlový kanón 85 mm vz. 44 a veľkokalibrový guľomet DŠK 12, 7 mm vz. 38. Tento priestor doplnia leptaná mapa v bronz, na ktorej je znázornená bojová činnosť jednotiek 1. čs. brigády v priestore Nižného Komárnika od 6. októbra do 25. novembra 1944. Celé toto stanovište je situované s výhľadom na kótu 532 Obšar, kde prebiehali najťažšie boje našich vojakov v období Karpatsko-duklianskej operácie (KDO) po prekročení hraníc v priesmyku.

Ďalším stanovišom v teréne obce Vyšný Komárnik je palebné postavenie čs. delostrelectva a štáb 3. čs. brigády. Palebné postavenie je situované v pôvodnom priestore, kde v období KDO čs. delostrelectvo podporovalo útok 1. a 2. čs. brigády v smeroch N. Komárnika a Krajnej Bystrej. Rekonštruované sú postavenia pre ťažké delostrelectvo, úkryty pre mužstvo a zákopy. Z tohto priestoru pokračuje peší chodník k pozorovateľni gen. Svobodu, ktorá je vybudovaná na kóte Jamy. Východne je priestor palebného postavenia čs. delostrelectva prepojený peším chodníkom k štábu 3. čs. brigády, kde je rekonštruovaných 17 bunkrov, vrátane veliteľského.

Cestou k Duklianskemu priesmyku je umiestnený areál Pamätníka čs. armády na Dukle, ktorý spolu s cintorínom tvorí národnú kultúrnu pamiatku. V jeho areáli sa nachádza na bronzových tabuliach menný zoznam padlých príslušníkov čs. armádneho zboru v KDO, ktorý je štruktúrovaný podľa zloženia jednotlivých brigád. V blízkosti pamätníka sa nachádza bojová technika: tank T-34 a protitankový kanón 76 mm vz. 42. Areál pamätníka je prepojený peším chodníkom, ktorý vedie k vyhlídkovej veži. Tento 50 m vysoký objekt je postavený na mies-

te, kde počas KDO bola postavená veliteľská pozorovateľňa čs. armádneho zboru. Vyhliadková veža je hlavným informačným strediskom pre návštevníkov Dukly. Z tohto miesta je atraktívny výhľad na duklianske bojisko na poľskej a slovenskej strane. Komplex celého areálu dotvárajú symbolické pamätníky, ktorými sú: míľnik – miesto prekročenia nášho územia čs. vojskou hliadkou roku 1944, pamätník ženistom a miesto tragédie gen. J. Vedrala-Sázavského. Okrem toho v regióne Svidníckeho okresu v starostlivosti miestnej správy a iných organizácií sa nachádzajú ďalšie vojenské pamiatky, akými sú: nemecký cintorín z druhej svetovej vojny v Hunkovciach, pamätná tabuľa Víta Nejedlého v Ladomírovej, cintorín rakúsko-uhorskej armády v Jurkovej Voli, pamätná tabuľa M. I. Kutuzovovi vo Svidníku a ďalšie. Hlavným informačným centrom pre návštevníka je expozícia múzea a vyhliadková veža, kde sú stále lektorské služby. Predovšetkým lektorovi, ktorý denne prichádza do styku s rôznou sociálnou skladbou návštevníkov, patrí v tejto práci nezastupiteľné miesto. Jednoducho povedané, produkciu múzea, jeho výskumných pracovníkov, môže práve lektor dobre podať alebo naopak, znevať. Záleží to na jeho profesionálnom prístupe k návštevníkom, ako si ich dokáže získať pri poznávaní nových historických skutočností. Preto lektor musí byť dobre fundovaný najmä po vedomostnej stránke, musí mať didaktický prístup k jednotlivým výpravám, dobrú rétoriku, byť v stálom kontakte s návštevníkom a udržať jeho pozornosť. V neposlednom rade musí byť dobrým psychológom, aby dokázal odhadnúť, čo koho zaujíma a v akom rozsahu. Na základe týchto skúseností sa lektori v našom múzeu cez zimné obdobie pripravujú na nasledujúcu sezónu, aby vyplnili niektoré medzery vo svojich vedomostiach, ktoré sa vyskytnú v hlavnej turistickej sezóne pri kontakte s návštevníkmi. Tým však nie je povedané všetko, lebo okrem toho lektor musí stále hľadať nové formy práce, ktoré budú prítiahľivé pre každého. Musí byť v kontakte s okolitým svetom a poznávať nové trendy výchovného pôsobenia múzea. Jedna z dobrých foriem, ktorá sa praktizuje v našom múzeu, je tá, že výskumní pracovníci robia pre lektorov odborné zamestnania, ktoré sú zamerané na rozšírenie odborných vedomostí. Od lektorov k výskumným pracovníkom vždy vychádza požiadavka, na čo sa majú pri odbornom zamestnaní zamerať. Tak ako všade inde, aj v našom múzeu je najväčší záujem o zbrane, ktoré priťahujú všetkých návštevníkov. O nich chcú vedieť rôzne informácie, tí náročnejší, aj detailnejšie technicko-taktické údaje. Tieto informácie lektori získavajú od výskumných pracovníkov, ktorí v tomto smere pripravujú obsahové zameranie odborného zamestnania. Obdobne je tomu aj pri vyznamenaniach, uniformách a výstroji.

Ďalším podnetom pre prácu lektora v podmienkach nášho múzea sú zápisy návštevníkov v Knihe návštev, ktorá sa vedie v múzeu a vo vyhliadkovej veži. Sú to rôzne zápisy, prostredníctvom ktorých návštevníci vyjadrujú svoje dojmy a návrhy po návšteve múzea, vyhliadkovej veže a prírodného areálu. Z desiatok zápisov niektoré z nich v plnom rozsahu odcitujem: ...Napriek tomu, že je dnes pondelok, veľmi mielo ste ma prijali. Ďakujem Vám za to, že to tu prevádzkujete a prajem Vám, aby mladí ľudia nikdy nechceli a nedopustili vojnu. Nech sa Vám darí (nečitateľný podpis)... Ďakujeme za pekné chvíle v múzeu a kvalitné sprístupnenie našej minulosti. Múzeum – super!“ Zaujímavá výstava, ocenil by som zakúpenie propagačných materiálov vo svetových jazykoch (nečitateľný podpis), ...Prehliadka bojiska – zaujímavá! Česť a sláva padlým vojakom! Bolo to krásne! Chcelo by to ešte viac exponátov! Vyznačte cesty na Duklu a viac nemeckej techniky. Vďaka! (podpisy jednotlivcov), ...Toto nás – naše národy spája. Dik Trutnov-ČR, ...Ďakujeme za peknú expozíciu pripomínajúcu ťažké boje čs. ľudu za slobodu. Rokycany-ČR, ... Ani som nevedel, že je tu niečo také zaujímavé. (Modrovič, Bratislava), ...Prišli sme, videli sme a spokojní sme odišli (Kožecký, P. a nečitateľné podpisy), ...Dňa 7. 5. 2000 sme navštívili túto prekrásnu kultúrnu pamiatku a veľmi sa nám tu páčilo. (Artimová, Artim, Keselicová). Z uvedených zápisov vyplýva, že návštevníci sa zaujímajú o túto históriu našich dejín, a preto vlastnú prácu na tomto úseku musíme ďalej skvalitňovať a sprístupňovať doposiaľ neznáme poznatky tejto kapitoly. V najbližšom období pôjde o doplnenie hlavnej expozície multivizuálnou technikou s obsahovým zameraním na prezen-

táciu dejín vojenstva na východnom Slovensku, ktorá bude dopĺňať dokumentačnú a zbierkovú časť expozície.

Treba povedať, že okrem špecifickej práce lektora s bežnými návštevníkmi je táto práca v našich podmienkach rôznorodá a neobmedzuje sa len na túto činnosť. Ide o rôzne formy spolupráce školy s múzeom, ktoré majú široké pole pôsobnosti pri hlbšom poznávaní našich novodobých dejín. V podmienkach nášho múzea jednou z takých dobre zaužívaných foriem je tematické vyučovanie hodín dejepisu v expozícii. Praktizuje sa to tak, že učiteľ pri preberaní učiva prichádza s triedou do múzea a pri tematickom bloku v stručnosti vysvetlí dané učivo, následne do toho vstupuje lektor múzea, ktorý detailne doplní vyučujúcu hodinu. Aby bola hodina zaujímavá, využíva na to všetky pomôcky, ktoré sú v múzeu k dispozícii. Sú to predovšetkým originály dokumentov, dobové fotografie, zbierkové materiály, dokumentárne videokazety, mapy a ďalšie materiály. Takýmto spôsobom sa stáva vyučovacia hodina pre žiaka pesterjšia a zaujímavejšia. Táto zmena pozitívne ovplyvňuje vedomie žiaka v tom, že si dané historické obdobie skôr zapamätá a utkvie mu v pamäti. Tento spôsob vyučovania hodín dejepisu sa doposiaľ najviac praktizuje, využívajú ho najmä základné a stredné školy z mesta Svidník a blízkeho okolia.

Ďalšia zaujímavá forma spolupráce školy s múzeom je organizovanie besied so školskou mládežou, ktoré sú zamerané na rôzne tematické okruhy, akými sú napríklad Duklianský priesmyk v období dvoch svetových vojen, vojenské osobnosti v národnooslobodzovacom boji, spoločné črty východného a západného odboja, protifašistický odboj v regióne východného Slovenska a ďalšie. Tieto témy sú vhodné na prebúdzanie vlasteneckého citenia. Vhodným doplnkom sú dokumentárne a hrané filmy. Veľmi dobre do toho zapadá aj prítomnosť priameho účastníka odboja, ktorý je pohotový a čerpá z vlastných spomienok. Pozitívne v spolupráci so školou možno hodnotiť aj formu organizovania rôznych kvízov zameraných na regionálnu vojenskú históriu, ktorá zvyšuje vedomostnú úroveň žiakov a študentov. Dobrú úroveň má podujatie vtedy, keď mu predchádza náležitá príprava a patričná motivácia školákov.

Zaujímavým podujatím pre školskú mládež sa stáva Medzinárodný deň múzejníctva, keď sa v múzeu organizuje podujatie Deň otvorených dverí. Tu si na svoje prídu všetci, keď sú vystavené ručné palné a chladné zbrane, ktoré nie sú v expozícii. Je to tiež jeden z momentov ako u mladých ľudí pestovať vzťah k histórii. Okrem už spomínaných poznatkov so školskou mládežou by som sa v krátkosti zmienil o práci lektora so študentmi stredných a vysokých vojenských škôl, ktorí navštevujú naše múzejné zariadenia. Lektor tu podrobne analyzuje historické udalosti z hľadiska vojenského, ktoré mali celkový dopad na vojenskú stratégiu a taktiku, používanú v danom období. Podrobnejší je aj výklad o zbraniach, osobitne o ich technicko-taktických údajoch.

Pri návšteve zahraničných návštevníkov lektor nezachádza do podrobností; keď hovorí o konkrétnej historickej udalosti, informáciu podáva jednoducho, usiluje sa ju vysvetliť zrozumiteľne, aby ju návštevník pochopil z hľadiska všeobecných slovenských dejín. Záleží však na tom, do akej miery je informovaný o múzeu a jeho zameraní. V niektorých prípadoch sa podáva výklad v širšom zmysle, pokiaľ sa takáto požiadavka vyskytne.

Diplomatickým zástupcom akreditovaných štátov v Slovenskej republike a zahraničným delegáciám sa pri návšteve múzea podáva informácia podľa požiadavky a časových možností, ktoré sa dohodnú pri osobnom kontakte. Z časového hľadiska sa pri prehliadke expozície lektor najviac venuje tematickým, resp. špeciálnym výpravám, ktoré sa zameriavajú na poznanie regionálnej vojenskej histórie. Vo väčšine prípadov je tento čas dohodnutý písomnou formou. V takýchto prípadoch ide obvykle o návštevu vojenských historikov, poslucháčov vysokých vojenských škôl, účastníkov vedeckých konferencií a rôznych iných sympózií.

Trochu odlišná je práca lektora pri sprevádzaní návštevníkov po už spomínanom prírodnom vojenskom múzeu. Táto činnosť sa realizuje na objednávku a na tento účel je určený lektor, ktorý výpravu sprevádza po celom areáli. Pritom treba poznamenať, že na túto náročnú prácu

musí byť lektor dobre pripravený, najmä z hľadiska vedomostnej úrovne, musí dôkladne ovládať celé duklianske bojisko, poznať taktiku boja, jednotlivé druhy zbraní, ktoré sa nachádzajú na bojisku, a v neposlednom rade musí mať aj dobrú topografickú orientáciu. Možnosť poznania duklianskeho bojiska so sprievodom lektora múzea je aj na poľskej strane. Ponúkané služby na slovenskej strane využívajú cestovné kancelárie, vojenské školy a útvary, zahraničné vojenské delegácie, výpravy z prihraničných poľských regiónov a rôzni iní návštevníci.

Kladne možno hodnotiť prácu lektorov pri účasti na športových podujatiach, ktoré sa uskutočňujú v prírodnom areáli. Tradičný je pochod Údolím smrti, ktorého sa zúčastňujú miestne základné školy zo Svidníka. Lektor múzea je rovnako účastníkom pochodu a pri jednotlivých zastávkach informuje žiakov o bojových udalostiach, ktoré sa odohrali v jednotlivých lokalitách roku 1944. Tento spôsob je pre žiakov jednoducho prístupný a ľahko sa zapamätá. Okrem historického poznania je tu aj spoločenský moment pri poznávaní vlastného regiónu. Lektori a výskumní pracovníci aktívne participujú aj na ďalších podujatiach, ktoré sa usporadúvajú na pamätných miestach duklianských bojov. Takými sú tradičný Beh vďaka Trebišov – Dukla, Duklianský beh mieru, štafetový beh študentov Prešovskej univerzity Kalinov – Dukla – Banská Bystrica a iné.

Každoročne v letnom období nadšenci z Českej republiky uskutočňujú podujatia pod názvom Expedícia Dukla. Tieto akcie sa organizujú skupinovo a ich cieľom je poznať duklianske bojisko s osobitným zameraním na ťažkú bojovú techniku. Stredobodom pozornosti jednotlivých a skupinových výprav na Dukle okrem Pamätníka čs. armády je už spomínaná vyhladková veža, ktorá sa nachádza na poľsko-slovenskej hranici. Tento objekt je svojím spôsobom atraktívny pre návštevníkov nielen svojou atypickou architektúrou, ale aj samotnou polohou na výšine. V objekte je v sezóne stála lektorská služba, kde sa návštevníci oboznamujú s priebehom duklianskych bojov na poľskej a slovenskej strane v roku 1944. Záujem je predovšetkým o Duklianský priesmyk a okolité pamiatky, ktoré sa tu nachádzajú. Okrem informácie na vyhladkovej veži lektor na požiadanie sprevádza návštevníkov po pamätníkoch a okolitých vojenských pamiatkach.

Popri už spomenutých praktických skúsenostiach v práci s návštevníkmi v zariadeniach múzea je pozitívnym momentom v kultúrno-výchovnej činnosti usporiadanie krátkodobých tematických výstav. Je to vhodná forma doplnenia toho, čo návštevník nemôže vidieť v hlavnej expozícii, na vyhladkovej veži a v prírodnom areáli. Výstavy sú zamerané na regionálnu vojenskú históriu, povojnové obdobie a aktuálne udalosti, ktoré prebiehajú v armáde Slovenskej republiky. Aj v tom je nezastupiteľné miesto lektora, ktorý svojím poznaním sprístupňuje nové archívne materiály, ktoré doposiaľ neboli známe. Pri týchto výstavách majú veľký úspech doteraz nevystavované exponáty a moderná vojenská technika, ktorá je lákadlom pre všetkých návštevníkov.

Záverom treba poznamenať, že uvedené praktické skúsenosti v práci s návštevníkmi robia dobré meno múzeu nielen doma, ale i v zahraničí.

J. Rodák

ZA KARLOM PICHLÍKOM (2. 3. 1928 – 16. 4. 2001)

Hneď po veľkonočných sviatkoch nás prekvapila smutná správa, že 16. 4. 2001 náhle skonal v Prahe popredný český historik doc. PhDr. Karel Pichlík, CSc. dobre známy aj v slovenskej obci historikov. Jeho odchod bol naozaj neočakávaný, lebo len niekoľko dní predtým zavítal na Slovensko v dobrej duševnej a fyzickej sviežosti.

Karel Pichlík absolvoval vysokoškolské štúdium histórie na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe v rokoch 1949 – 1953 a v rokoch 1953 – 1958 tu tiež pôsobil ako asistent

a odborný asistent. Potom v rokoch 1958 – 1970 pracoval ako vedecký pracovník vo Vojenskom historickom ústave Praha. Už v tomto prvom období veľmi plodného bádateľského života sa vyprofilovalo aj jeho vedecké zameranie: české, slovenské a československé dejiny v 20. storočí; dejiny rakúsko-uhorskej a československej armády. Pritom jeho mnohoročné bádateľské úsilie sa vždy prelínalo so študijnou poctivosťou a predovšetkým mimoriadnou schopnosťou klásť si nové otázky a snaha priblížiť sa čo najviac k jadrú problému.

Výsledkom bolo mnoho odborných štúdií, článkov, recenzií a prednášok z 50. a 60. rokov, pričom niektoré štúdie sa špeciálne týkali aj vojenských dejín Slovenska z obdobia prvej svetovej vojny: *Vzpoua vojáků pěšího pluku č. 71 v Kragujevci v červnu 1918* (Historie a vojenství, 1955, s. 444 – 472); *Vzpouy navrátilců z ruského zajetí na Slovesku v květnu a červnu 1918* (Historický časopis SAV, 1963, s. 580 – 598). No ešte pred rokom 1968 bol K. Pichlík známy ako autor viacerých významných monografií z vojenskej problematiky rokov 1914 – 1918: *Bojovali proti válce. Revoluční boj českých vojáků a námorníků v rakousko-uherské armádě za imperialistické světové války 1914 – 1915* (Praha 1961); *Vzpouy navrátilců z ruského zajetí na jaře 1918* (Praha 1964) a bol spoluautorom prác: *Černobílá a rudá* (Praha 1967). *První světová válka* (Praha 1968). V tomto období tiež pôsobil ako člen redakčnej rady známeho odbornopopulárneho časopisu *Dějiny a současnost*.

Takto v osudový rok 1968, keď mal K. Pichlík štyridsať rokov, patril už k popredným znalcom skúmanej problematiky, ktorého názor bol rešpektovaný nielen doma, ale aj v zahraničí. K blížiacemu sa 50. výročiu napísal knihu *Zahraniční odboj 1914 – 1918 bez legend*, ktorá bola zrelým dielom mnohoročnej práce historika. V hektickej dobe, ktorá po auguste 1968 nastala a v ktorej objemná publikácia vyšla, sa stala senzáciou, lebo bola vedeckou historickou prácou par excellence o problematike prvého čs. zahraničného odboja. Tak ju ešte stačili oceniť odborné recenzie, ale nastupujúci normalizačný režim ju skoro zaradil do prvého zoznamu zakázaných kníh. V tejto súvislosti treba povedať, že vyšla po novembri 1989 v druhom, skoro nezmenenom vydaní (Panoráma, Praha 1991), čo iste tiež patrí k uznaniu jej kvalít.

V období normalizácie K. Pichlík skutočne prešiel nefalšovanou katarziou českého intelektuála-historika, ktorý sa rozhodol neemigrovať. Odišiel pracovať do Vodných zdrojov ako čerpač, čo zo vzdoru voči moci bola voľba vedomá a slobodná, ale zároveň predstavovala cestu fyzicky náročnej a často tvrdej práce spojenej s mnohými rizikami a odriekaním celej rodiny. Napriek tomu pri spomienkach na toto ťažké obdobie nepoukazoval iba na jeho zlé a ťažké stránky, ale aj na neoceniteľné skúsenosti pri hlbšom poznávaní života z jeho najrôznejších stránok, ktoré získaval pri putovaní po rôznych miestach českej krajiny. Bol medzi prvými, ktorí podpísali Chartu 77.

Vo februári 1990 sa K. Pichlík vrátil na niekdajšie pracovisko, do Vojenského historického ústavu (Historický ústav čs. armády, resp. Armády ČR), s úlohou prebudovať ho. Nešlo iba o nadviazanie na pôvodnú myšlienku tejto inštitúcie, ale ako riaditeľovi Památníku odboje v rokoch 1990 – 1998 išlo mu o vytvorenie nového ústavu, ktorý by svojou prácou dokázal opodstatnenosť v nových spoločenských podmienkach. V týchto súvislostiach a intenciách sa v období 1990 – 1992 niesli aj jeho priame riadiace i odborné kontakty s bývalým bratislavským Oddelením vojenských dejín Slovenska VHÚ Praha i Duklianskym múzeom vo Svidníku. Bol nápomocný tiež pri inštalovaní nových expozícií v Múzeu SNP v Banskej Bystrici. V riadiacej funkcii uplatňoval nielen svoj organizačný talent, ale aj nevyhnutné hľadisko odbornosti a ľudskosti.

Zároveň po novembri 1989 vyvíjal K. Pichlík čulú vedecko-organizačnú činnosť vo vedeckých radách a komisiách a správnych radách. Bol členom Historikkej komisie KC OF (1989 – 1990); Československo-rakúskej komisie historikov (1990 – 1992) a Česko-slovenskej komisie historikov od roku 1994. Ďalej členom správnej rady Ústavu T. G. Masaryka od roku 1990 a Československého dokumentačného strediska od roku 1999. Mal podiel na redigovaní vedeckých periodík ako predseda redakčnej rady *Historie a vojenství* (1990 – 1994) a rokoch

1990 – 1992 bol predsedom redakčnej rady Dejiny a súčasnosť. V rokoch 1995 – 1997 pôsobil aj ako konzultant v Kancelárii prezidenta ČR.

Pod závalom nových, hlavne organizačných úloh najrôznejšej povahy, nezostávalo už K. Pichlíkovi mnoho času na vlastnú odbornohistorickú prácu. V spolupráci s ďalšími autorami však vydal veľmi záslužnú prácu *Českoslovenští legionáři 1914 – 1920* (Praha 1996) a spolupracoval aj na edícii dokumentov *Vznik Československa 1918. Dokumenty československé zahraniční politiky* (Praha 1994). Okrem toho publikoval aj samostane niekoľko cenných príspevkov v českých a zahraničných časopisoch. Osobitne aktívna bola jeho účasť na najrôznejších konferenciách, sympóziách doma aj v zahraničí, vrátane prednášok v USA. Pritom už ako penzista a na vlastné náklady zúčastnil sa napríklad aj vedeckej konferencie pri 80. výročí tragickej smrti generála M. R. Štefánika, ktorá sa konala 4. – 5. mája 1999 v Bratislave a usporiadal ju Vojenský historický ústav v Bratislave v spolupráci s Historickým ústavom SAV. Vtedy sme sa stretli s K. Pichlíkom posledný raz na pôde Vojenského historického ústavu.

V posledných rokoch sa K. Pichlík vracal na Slovensko najmä v rámci jeho činnosti v Česko-slovenskej / Slovensko-českej komisii historikov, ktorá naposledy zasadala v týždni pred Veľkou nocou v Nitre, aj za jeho účasti. Bol plný elánu a predložil tu niekoľko podnetných námietok na ďalšiu podnetnú spoluprácu českých a slovenských, osobitne vojenských historikov. Nik netušil, že tým vyjadruje nielen svoje úprimné želanie, ale zároveň odkaz, že sa navždy lúči so Slovenskom.

I keď sa doc. PhDr. Karel Pichlík, CSc. nemohol nepretržite uberať svojou pôvodnou cestou historika, jeho veľký odborný prínos v českej, a čiastočne aj v slovenskej historickej vede je nesporný a jeho záslužné dielo bude nám i budúcim generáciám historikov navždy pripomínať významnú osobnosť. Jeho životná púť druhou polovicou minulého storočia bola rôzne poznamenaná spoločenskými zvratmi, priazňou i nežičlivosťou osudu. Napriek všetkému si dokázal uchovať svoje morálne hodnoty, pevný charakter a svojou pracovitosťou i ľudským, kolegiálnym prístupom k mladším zostane vždy živý v našich spomienkach.

M. Hronský

AUTORI ČÍSLA

PhDr. Vladimír **SEGEŠ**, Vojenský historický ústav, Kutuzovova 8, 831 03 Bratislava.

PhDr. Marián **HRONSKÝ**, CSc., Vojenský historický ústav, Kutuzovova 8, 831 03 Bratislava

PhDr. Valerián **BYSTRICKÝ**, DrSc. Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64

Doc. PhDr. Karol **SORBY**, CSc. Kabinet orientalistiky SAV Klemensova 19, 813 64

PhDr. Jiří **BÍLEK**, CSc., Historický ústav Armády České republiky, U Památníku 2, 130 15 Praha 3 - Žižkov

PhD. Klaus **SCHÖNHERR**, Militärgeschichtliches Forschungsamt, Potsdam

PhDr. Stanislav **CHYTKA**, Malé Tatry 21, 034 05 Ružomberok

Mjr. Ing. Bohuslav **VLČEK**, Vojenská akademie v Brně, Kounicova 44, 612 00 Brno

PhDr. Pavel **VIMMER**, CSc., Štátny oblastný archív, Križkova 7, 811 04 Bratislava

PODMIENKY PUBLIKOVANIA VO VOJENSKEJ HISTÓRII

V prípade poslaných príspevkov treba dodržiavať príslušné spracovateľské normy: 30 riadkov na jednej strane, 60 úderov v riadku, a to v textovom editore WORD 6 na diskete a vo dvoch výtlačkoch. Vedecké štúdie nesmú presiahnuť 40 strán textu. Každý príspevok musí obsahovať meno a priezvisko, adresu trvalého bydliska, rodné číslo a podpis autora. Redakčná rada si vyhradzuje právo na základe vyžiadaných odborných posudkov rozhodnúť o uverejnení, prípadne vrátení príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú.

OBSAH

Štúdie

SEGEŠ, Vladimír: Legislatívno-právny rámec uhorského vojenstva za Mateja Korvína 3

HRONSKÝ, Marián.: Hlavné politicko-diplomatické a vojenské dispozície pri utváraní hraníc Slovenska v rokoch 1918 – 1919 (II. časť) 20

BYSTRICKÝ, Valerián: Nacistické Nemecko a vznik Slovenského štátu 41

SORBY, Karol: Palestínska vojna 1948 – príčiny a dôsledky 62

Dokumenty a materiály

BÍLEK, Jiří: Zajímavý dokument o situaci na slovensko-polské hranici v oblasti Oravy a Spiše v létě roku 1945 77

SCHÖNHERR, Klaus: Obranné operácie armádnej skupiny Heinrici v Duklianskom priesmyku a v Beskydách na jeseň 1944 85

CHYTKA, Stanislav: Ferdinand Čatloš a slovenské pokusy o pripojenie Moravského Slovácka 94

VLČEK, Bohuslav: Klenoty vojenskej architektury na Jižní Moravě 100

VIMMER, Pavel: Osobné archívne fondy vo vojenských archívoch 104

Personálie

ČAPLOVIČ, Miloslav: Janko Jesenský ako legionár 107

Recenzie

VELJANOVSKI, Novica.: Makedonija vo jugoslovensko-bugarskite odnosi 1944 – 1953. Macedónia v juhoslovansko-bulharských vzťahoch 1944 – 1953. Skopje 1998 (M. Tonková) 111

LUCAS, James: Hitlerovy speciální jednotky (P. Švrlo) 114

Slovensko a druhá svetová vojna. Zborník z konferencie 29. – 31. mája 2000 (L. Lipták) 128

Anotácie, glosy 132

Kronika 150

INHALT

Studien

SEGEŠ, Vladimír: Legislativ-rechtlicher Rahmen
des ungarländischen Militärwesens in der Zeit von Mathias Corvinus 3

HRONSKÝ, Marián: Die wichtigsten politisch-diplomatischen
und militärischen Voraussetzungen bei der Bildung der
slowakischen Grenzen in den Jahren 1918 – 1919. Teil II..... 20

BYSTRICKÝ, Valerián: Das nazistische
Deutschland und die Entstehung des slowakischen Staates 41

SORBY, Karol: Der palästinische Krieg 1948 –
Ursachen und Konsequenzen 62

Dokumenten und Materialien

BÍLEK, Jiří: Ein interessantes Dokument über die Situation
an der slowakisch-polnischen Grenze im Gebiet von Orava
und Zips im Sommer 1945 77

SCHÖNHERR, Klaus: Abwehr-Operationen der Armeegruppe
Heinrici in dem Paß von Dukla und in Beskyden im Herbst 1944 85

CHYTKA, Stanislav: Ferdinand Čatlos und die slowakische
Versuche um die Angliederung der slowakischen Volksgruppe in Mähren 94

VLČEK, Bohuslav: Die Schmuckstücke
der militärischen Architektur in Südmähren 100

VIMMER, Pavel: Persönliche Archivfonden in Militärarchiven 104

Personalien

ČAPLOVIČ, Miloslav: Janko Jesenský als Legionär..... 107

Rezensionen 111

Anotationen, Glossen 132

Chronik 150

CONTENTS

Studies

SEGEŠ, Vladimír: Legislative and Legal Framework
of Hungarian Warfare in the Reign of King Matthias Corvinus 3

HRONSKÝ, Marián: Main Political, Diplomatic and Military
Dispositions in Forming of Slovakia Borders in 1918 – 1919. (Part II) 45 pp 20

BYSTRICKÝ, Valerián: Nazi Germany and Origin of the Slovak State 41

SORBY, Karol: Palestinian War 1948 – Causes and Consequences 62

Documents and materials

BÍLEK, Jiří: Interesting Document on Situation at Slovak-Polish
Border in Orava and Spiš Regions in Summer 1945 77

SCHÖNHERR, Klaus: Defence Operations of Heinrici Army Group
in the Pass of Dukla and in Beskydy Mountains in Autumn 1944 85

CHYTKA, Stanislav: Ferdinand Čatloš and Slovak's Efforts
at Moravian Slovácko Connection 94

VLČEK, Bohuslav: Military Architectur Gems at Southern Moravia 100

VIMMER, Pavel: Personal Archive Funds in Military Archives 104

Name and Description

ČAPLOVIČ, M.: Janko Jesenský as a Legionary..... 107

Reviews 111

Annotations, glossaries 132

Chronicle 150

VOJENSKÁ HISTÓRIA 2/2001

Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo
Vydáva Ministerstvo obrany SR vo Vydavateľskej a informačnej agentúre
v spolupráci s Vojenským historickým ústavom.

Na obálke: Neznámy autor: Zástavník 8. husárskeho pluku
Ladislav Škultéty-Gabriš (tzv. večný vojak)

Šéfredaktor Mgr. Ladislav Sokol
Grafická úprava Alena Madajová a Ing. Attila Molnár

Redakčná rada: plk. doc. PhDr. Jozef Bystrický, CSc. (predseda), členovia: PhDr. Michal Barnovský, DrSc., PhDr. Valerián Bystrický, DrSc., PhDr. František Cséfalvay, CSc., PhDr. Viliam Čičaj, CSc., PhDr. Silvia Čordášová, PhDr. Vojtech Dangl, CSc. (podpredseda), plk. PhDr. Ivan Gosiorovský, PhDr. Marián Hronský, CSc., PhDr. Vladimír Segeš, Mgr. Ladislav Sokol, PhDr. Jan Štaigl, CSc., pplk. Peter Turza, PhDr. Pavol Valachovič, PhDr. Oldřich Vaněk, CSc.

Mgr. Mária Stanová (tajomníčka)

Schválené do tlače 22. mája 2001
Registračné číslo 1713/97

Rozširuje Vydavateľská a informačná agentúra, Kutuzovova 8, 832 47 Bratislava
Nepredajné

ISSN 1335-3314

Tlač: OPS MO SR, Kutuzovova 8, Bratislava

via@mod.gov.sk

ISSN 1335-3314
